

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SOSYAL SİYASETİN ÖNCÜLERİNDEN PROF.

DR. ORHAN TUNA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazal GÜVEN

BURSA-2019

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SOSYAL SİYASETİN ÖNCÜLERİNDEN PROF.

DR. ORHAN TUNA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazal GÜVEN

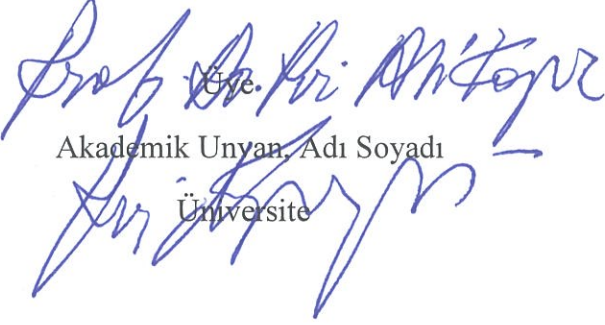
Danışman:

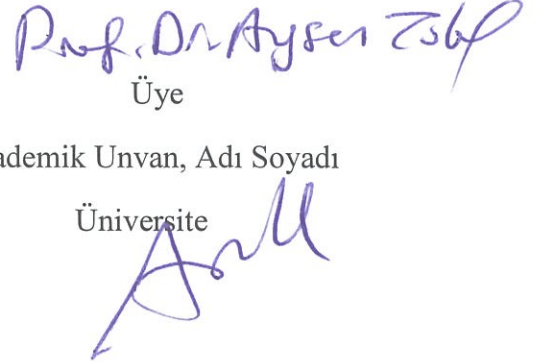
Prof. Dr. Pir Ali KAYA

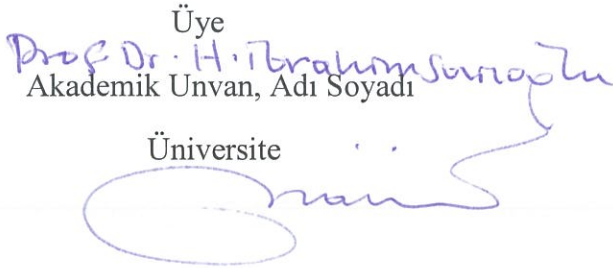
BURSA-2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
TEZ ONAY SAYFASI

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı'nda 701613004 numaralı Hazal GÜVEN'in hazırladığı "Türkiye'de Sosyal Siyasetin Öncülerinden Prof. Dr. Orhan Tuna" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 20/12 2019 günü ...11.00-...12.00...saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..... (başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna ..... (oybirliği / ~~oyçokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye
Akademik Unvan, Adı Soyadı
Üniversite

Üye
Akademik Unvan, Adı Soyadı
Üniversite

Üye

Akademik Unvan, Adı Soyadı
Üniversite

Üye
Akademik Unvan, Adı Soyadı
Üniversite

20/12 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 18/11/2019

Tez Başlığı / Konusu: Türkiye'de Sosyal Siyasetin Öncülerinden Prof. Dr. Orhan Tuna

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 139 sayfalık kısmına ilişkin, 18/11/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

18.11.2019

Adı Soyadı: Hazal GÜVEN
Öğrenci No: 701613004
Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Programı: Tezli Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Pir Ali KAYA
18.11.2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Sosyal Siyasetin Öncülerinden Prof. Dr. Orhan Tuna” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

18.11.2019

Adı Soyadı : Hazal GÜVEN

Öğrenci No : 701613004

Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Programı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Tezli Yüksek Lisans

Programı

Statüsü :Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Hazal GÜVEN
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : X + 129
Mezuniyet Tarihi : ... / .... / 2019
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Pir Ali KAYA

TÜRKİYE’DE SOSYAL SİYASETİN ÖNCÜLERİNDEN PROF. DR. ORHAN TUNA

Prof. Dr. Orhan Tuna, Türkiye’de Sosyal Siyaset ilminin ilk Türk kurucularındandır. Bu şuur ile 1938 yılında İstanbul Üniversitesinde başlayan akademik hayatını sosyal siyaset alanına adanarak, sosyal siyasetin gelişmesi, sürdürülebilirliği ve toplumun her kesimi tarafından öğrenilmesi adına çalışmalar yapmıştır. Tuna, toplumda sosyal refahın ve sosyal adaletin sağlanması adına gerekli gördüğü sosyal siyaset ilmini başarılı bir akademisyen olarak hem teoride göstermiş hem de uygulamıştır. 1948 yılında Gerhard Kessler ile kurdukları günümüzde de dergi olarak devam eden Sosyal Siyaset Konferansları serisinin Türkiye’deki ilk sosyal siyaset yazı dizisi olması Tuna’nın bu alana yapmış olduğu en önemli katkılarında biridir. Türk Sendikacılığının kurulmasında öncü sıfatına sahip olan Tuna, sadece sendika literatürüne katkıda bulunmamış, Türk Sendikacılığının gelişmesi, bilinçli bir işçi sınıfının oluşması ve donanımlı sendika liderlerinin yetişmesi adına büyük çabalar göstermiştir. Tuna, sosyal siyaset ilmi ve içinde barındırdığı tüm alanlarla ilgili çalışmalarında ve hususi yaşamında sosyal adalet, sosyal demokrasi ve eşitliği temel ilke olarak gören, sosyal barışın ancak bu temellerle sağlanabileceğini düşünen bir bilim insanıdır. Bu çalışma ile Tuna’nın Türkiye’de öncü olarak sosyal siyaset ilminin gelişimine olan etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Tuna’nın aile, eğitim ve yarım asra yaklaşan mesleki özgeçmişi anlatılmıştır. İkinci bölümde Tuna’nın sosyal siyaset anlayışını oluşturan yaklaşımları, bu alana bakış açısı ve düşünceleri incelenmiş, başlıklar halinde anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise Tuna’nın sosyal siyaset alanına yaptığı katkılar anlatılarak, gözlemlendiği sorunlar ve çözüm önerileri ifade edilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Orhan Tuna, Sosyal Siyaset, Türkiye’de Sosyal Siyaset İlmi, Sosyal Siyaset Konferansları

ABSTRACT

Name and Surname : Hazal GÜVEN
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Sciences Institute
Field : Labour Economics and Industrial Relations
Branch : Labour Economics and Industrial Relations
Degree Awarded : Master
Page Number : X + 129
Degree Date : .... / .... / 2019
Supervisor : Prof. Dr. Pir Ali KAYA

ONE OF THE PIONEER OF SOCIAL POLITICS IN TURKEY PROF. DR. ORHAN TUNA

Prof. Dr. Orhan Tuna was among the first Turkish founders of the Science of Social Policy in Turkey. With this awareness, he devoted his academic life to social politics which started in 1938 at Istanbul University and made efforts for the development, sustainability and learning of social politics by all segments of society. Tuna, as a successful academician, has shown the science of social politics which he deems necessary in order to ensure social welfare and social justice in society and has lived in practice as well. In 1948, they founded with Gerhard Kessler; Social Policy Conference which is continue as magazine today, it was our first series of articles on social policy in Turkey of Social Policy Conference series. This is one of the most important contributions of Tuna have made in this field. As a pioneer in the establishment of Turkish unionism, Tuna not only contributed to the union literature, but also made great efforts for the development of Turkish unionism, raise workers' awareness and the development of equipped union leaders. Tuna is a scientist who considers social justice, social democracy and equality as the basic principle in his works which is relative with social politics and all the fields of science, also in his private life and thinks that social peace can only be achieved through these basics. It is aimed with this study to reveal Tuna's effect on development of social policy as a pioneer in Turkey. The study consists of three parts. In the first part, Tuna's family, educational background and professional background which is about half a century are explained. In the second part, Tuna's social policy approaches, his views and thoughts on this field are examined and explained in titles. In the third chapter, the contributions of Tuna to the field of social politics are explained and the problems he observes and solution suggestions are presented.

Keywords:

Orhan Tuna, Social Sciences, Social Political Science in Turkey, Social Policy Conferences.

ÖNSÖZ

Orhan Tuna, Türkiye’de sosyal politikanın şekillenmesinde, ruh bulmasında Kessler’den sonra en önemli bilim insanıdır. Tuna, Almanya’da hukuk doktorasını yapmış olup, sosyal siyasete intikali Kessler’le başlar. Hem Kessler’in derslerinin tercümanı, hem mesai arkadaşı olmuş hem de uzunca bir süre işçilere verdikleri eğitimlerle birlikte çalışmışlardır. Bu anlamda Türkiye’de sosyal politikanın anlaşılabilmesi için Tuna’nın sosyal politikaya yaptığı katkıların, çabaların anlaşılması oldukça önemlidir. Bu sebeple bu tez çalışmasıyla Tuna’nın monografisi ele alınarak sosyal siyaset yaklaşımı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Monografi çalışmalarında monografisi çalışılan kişinin iyi anlaşılabilmesi için şahsiyetin bizzati yürüttüğü faaliyetler, yaptığı çalışmalar önemli bir yer tutar. Bunun yanında bu tarz önemli şahsiyetlerle birlikte çalışmış, onların uygulamalarını görmüş bilgisinden, görgüsünden, anılarından faydalanmış ve çabalarına bizzat şahit olmuş mesai arkadaşlarının bilgisinden yararlanmak kişinin anlaşılmasında oldukça önemlidir.

Bu çalışmada asistanlık ve hocalık dönemlerinin bir kısmını Tuna’yla birlikte geçirmiş, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümüne elli yılı aşkın hizmet etmiş ve bu bölümün kökleşmesini sağlamış olan değerli iki bilim insanı Metin KUTAL ve Toker DERELİ’nin Orhan Tuna Hocayla yaşadıkları anılar, ondan edindikleri tecrübeler, hocanın bizzati bölümde yaptığı uygulamalar ve kendi dönemlerinde çalışma hayatına yaptıkları katkılar canlı tanıklıklarında öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaya yaptıkları katkılarından dolayı ve kendi bilgi, görgü ve mesleki yetkinlikleriyle yardımlarını esirgemedikleri için kendilerine müteşekkirim.

Çalışmanın yürütülmesi ve sonlandırılmasına kadar olan süreç boyunca yardımlarını esirgemeyen, değerli bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım, saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Pir Ali KAYA’ya teşekkürlerimi borç bilirim.

Uzun süredir üzerinde çalıştığım tezimde maddi ve manevi en büyük desteği sağlayan sevgili annem ve babama, literatür çalışmamda bilgilerini ve zamanını benden esirgemeyen teyzem İlgim AYDURMUŞ’a, metinlerin okunmasında değerli

yardımlarını esirgemeyen Yüksek Lisanstan sınıf arkadaşım Bilgehan GÖKİNCİ'ye ayrıca en büyük destekçim ve yol arkadaşım nişanlım Osman SANDIKLI'ya teşekkür ederim.

Son olarak tezimi kıymetli Sosyal Siyasetçi Orhan TUNA'ya ithaf ediyorum.

Hazal GÜVEN

Ankara, Temmuz 2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PROF. DR. ORHAN TUNA'NIN BİYOGRAFİSİ

1. TUNA'NIN AİLE ÖZGEÇMİŞİ	3
2. TUNA'NIN EĞİTİM ÖZGEÇMİŞİ	4
3. TUNA'NIN MESLEKİ ÖZGEÇMİŞİ	5

İKİNCİ BÖLÜM

PROF. DR. ORHAN TUNA'NIN SOSYAL SİYASET ANLAYIŞINI OLUŞTURAN YAKLAŞIMLARI

1. TUNA'NIN SOSYAL SİYASET YAKLAŞIMI.....	24
2. TUNA'NIN SOSYALİZM YAKLAŞIMI.....	26
3. TUNA'NIN SOSYAL SINIF YAKLAŞIMI	30
3. 1. Tuna'nın İşçi ve Müstahdem Sınıfı Yaklaşımı	32
3. 2. Tuna'nın İşçi Hareketleri Yaklaşımı.....	36
4. TUNA'NIN SENDİKAL YAKLAŞIMI.....	38
5. TUNA'NIN SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ YAKLAŞIMI	42
6. TUNA'NIN SOSYAL ADALET YAKLAŞIMI	45
7. TUNA'NIN EŞİTLİK YAKLAŞIMI.....	47
8. TUNA'NIN ÜCRET YAKLAŞIMI.....	48
9. TUNA'NIN KOOPERATİFÇİLİK YAKLAŞIMI	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROF. DR. ORHAN TUNA'NIN SOSYAL SİYASETE YAPTIĞI KATKILAR

1. TUNA'NIN İSTİHDAM POLİTİKASINA YAPTIĞI KATKILAR	55
--	----

1. 1. Ücret Alanına Yaptığı Katkılar	55
1. 2. İşsizlik Alanına Yaptığı Katkılar	58
2. TUNA’NİN SENDİKAL ÖRGÜTLENME ALANINA YAPTIĞI KATKILAR	60
2. 1. Tuna’nın Sendikaların Tanımı ve Göreviyle İlgili Yaptığı Katkılar	60
2. 2. Tuna’ya Göre Türkiye’de Sendikacılığın Gelişmesini Etkileyen Faktörler	63
2. 3. Türkiye’de Sendika Siyaset İlişkisi	67
2. 4. Tuna’nın İşçi-işveren Örgütleriyle İlişkileri	69
3. TUNA’NİN KOOPERATİFÇİLİK ALANINA YAPTIĞI KATKILAR	72
4. TUNA’NİN ÇALIŞMA HUKUKU ALANINA YAPTIĞI KATKILAR	74
4. 1. Sendikalar Hukuku Alanına Yaptığı Katkılar	74
4. 2. Toplu İş Hukuku Alanına Yaptığı Katkılar	76
4. 3. Sosyal Güvenlik Hukuku Alanına Yaptığı Katkılar	79
SONUÇ	81
TUNA’NİN BİBLİYOGRAFYASI	85
EKLER	116
KAYNAKLAR	126

KISALTMALAR

Bibliyografik Bilgiler	Türkçe
A.B.D	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
AID	Agency for International Development (Uluslararası Kalkınma Ajansı)
a.yer	Yazara ait son zikredilen yer
Bkz.:	Bakınız
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
DİSK	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.İ.F.M	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
MBA	Master of Business Administration
s.	Sayfa/sayfalar
ss.	Sayfadan sayfaya
S.	Sayı
T.B.M.M	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
Vb.	Ve benzeri
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Türkiye’de Sosyal Siyaset Kürsüsü ilk kez 1933 Üniversite Reformuyla Darülfünun’dan üniversiteye geçen Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk üniversitesi olan İstanbul Üniversitesinde Gerhard Kessler tarafından kurulmuştur. Kessler, Hitlerin iktidar olduğu dönemde dini kökeni ya da siyasi görüşünden dolayı yaptıkları zulümden kaçarak Atatürk’ün davetiyle Türkiye’de can güvenliğinin korunarak akademik çalışmalarına devam edebileceği, bilgilerini aktarıp genç Türk bilim insanı yetiştirmesi şartıyla Türkiye’ye gelen bilim insanlarından birisidir. Sosyal Siyaset ilminin anavatanın Almanya olması itibarıyla ve Türkiye’ye gelirken kitaplarını yanında getirerek minnet duygusuyla kendi vatanına hizmet edercesine özveride bulunan Kessler’in yetiştirmiş olduğu ilk Türk öğrencisi Orhan Tuna’dır.

Bu anlamda Tuna, ilk Türk sosyal siyasetçisi olmuş ve karakteristik özelliklerine de hayranlık duyduğu hocasının yolundan giderek, sosyal siyaset ilmine büyük katkılarda bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni kurulduğu, demokratik temellerin henüz sağlamlaşmadığı, üniversite düzenine yeni geçildiği, akademik kaynakların sınırlı veya çok az olduğu bir dönemde Tuna, hocası Kesslerle birlikte kendisinden sonraki kuşakları yetiştirmek için büyük bir azimle çalışmıştır. Almanya’da yapmış olduğu doktora eğitimi dönemindeki kıymet verdiği hocalarından öğrendikleriyle, araştırmaya ve okumaya olan düşkünlüğüyle Almanca, Fransızca ve İngilizce kaynaklardan okuduğu kitap ve makalelerle, güncel konulara çalışma istek ve hevesiyle, toplumsal sorunları tespit ederek göz ardı etmek yerine üstüne gitme tavrıyla akademik yaşamını geçirmiştir.

Tuna, sosyal siyaset sahasının taraflarına ve topluma sosyal siyasetin varoluş nedenini, amacını, kapsam ve içeriğini anlatmak, benimsetmek ve uygulanmasını sağlamak için çalışmalar yapmıştır, bu çalışmalarının en önemlilerinden biri de hocası Kessler ile kurmuş olduğu Sosyal Siyaset Konferanslarıdır. Konferansları sadece üniversitede ve İstanbul’da sınırlı tutmamış, fabrikalarda, sendikalarda ve sınırlı imkanlarla Türkiye’nin dört bir yanında vermeye çalışmıştır.

Akademik yayınlarıyla da katkıda bulunan Tuna, 1961 Anayasası’nın hazırlık aşamasında Metin Kutal’la birlikte yazmış olduğu Grev Hakkı: Başlıca Meseleleri ve Memleketimiz Bakımından Tanzimi kitabıyla milletvekillerine yol gösterici olmuş,

çalışma hayatıyla ilgili tanımlarında ve 274 Sayılı Sendikalar Kanunu'yla 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun şekillenmesinde etkili olmuştur. Sosyal siyasetin her alanıyla ilgili geniş yelpazede akademik çalışmalarının yanı sıra topluma da kendisini sorumlu hissederek gazetelere yazarlık yapan, eğitim ve seminerlere Türkiye gerçekleriyle ve en net çözüm öneriyle katkı sağlayan Tuna, çok sayıda öğrenci, akademisyen, sendikacı yetiştirmiş, yazdıkları ve düşünceleriyle bizlere birincil kaynak sayılan eserler bırakmış bir ilim insanıdır.

Tuna'nın, sosyal siyaset alanında yapmış olduğu bu çalışmaların ve katkılarının daha iyi incelenmesi amaçlayan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Tuna'nın aile, eğitim ve mesleki özgeçmişi ele alınmaktadır. Tuna'nın akademik çalışmalar yaptığı ve hayatta olduğu dönem itibariyle internetin kullanılmaması ve kendisiyle ilgili yazılmış herhangi bir eser olmaması nedeniyle birinci bölümde meslektaşları Metin Kutal ve Toker Dereli'nin Orhan Tuna'dan bizzat dinlemiş oldukları özgeçmiş hikâyelerinden, anılarından, uzun çalışma yılları ve dostluklarının birikiminden büyük ölçüde faydalanılmaktadır.

İkinci bölümde Tuna'nın sosyal siyasetin temelini ve şeklini oluşturduğunu düşündüğü sınıf yaklaşımı, sosyal sınıf yaklaşımı, sosyal adalet yaklaşımı, sendikal yaklaşımı, eşitlik yaklaşımı vb. yaklaşımları incelenerek Tuna'nın sosyal siyaset ilmine bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise istihdam politikasına yaptığı katkılar, sendikal örgütlenme alanına yaptığı katkılar, kooperatifçilik alanına yaptığı katkılar ve çalışma hukuku alanına yaptığı katkılar alt başlıklar halinde incelenerek, çalışma hayatının daha işlevsel ve verimli olması için ve toplumda sosyal barış ve huzurun olması için sorunlara getirdiği çözüm önerileri ve düşünceleri belirtilmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde de Tuna'nın öncü olarak sosyal siyaset alanına bakış açısı, katkıları ve etkileri değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PROF. DR. ORHAN TUNA'NIN BİYOGRAFİSİ

1. TUNA'NIN AİLE ÖZGEÇMİŞİ

Tuna, 1910 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kökeni Romanya ve Bulgaristan'ın Deliorman bölgesine dayanmaktadır. Babası İstanbul Silivri'deki meşhur bir yoğurtçu ailenin çocuğudur. Mesleği ağır ceza reisliği olan babası, yatılı okulda eğitim görmüş, mükemmel derecede Fransızcası olan ve Atatürk'ün takdirini kazanmış, başarılı bir yargıçtır. Tuna'nın, çocukluğunun bir bölümü Temyiz Mahkemesi'nin Eskişehir'de olmasından dolayı Eskişehir'de, bir bölümü ise yine babasının mesleği nedeniyle Karadeniz bölgesinde geçmiştir. O döneme ait anı olarak, Birinci Dünya Savaşı'nda ülkenin ekonomik durumunun sonucunda babasının maaşını alamadığını, Giresun'da fındık artıklarını yiyerek hayatlarını idame ettiklerinden bahsetmiştir. Annesinin vefatından sonra babasının yapmış olduğu evlilikteki üvey annesi Sivas ilinin Koyulhisar ilçesindedir. Kendisinin İş; Felsefe, Ahlak ve İçtimaiyat Mecmuası ve Hür Söz Günlük Siyasi Gazetesinde bazı yazılarını kendi adıyla bazıılarını da Koyulhisarlıoğlu takma adıyla yazmış olmasından üvey annesine olan sevgisi ve vefası anlaşılmaktadır. Tuna'nın dokuz kardeşi vardır ve bu dokuz kardeş yüksek öğrenimlerle birlikte on bir üniversite bitirmiştir. Abisi Cemil Tuna'nın mesleği eczacılıktır ve İstanbul'da ünlü bir eczacı olarak yaşamını sürdürmüştür. Tuna'nın kardeşlerinden biri olan tıp doktoru Dr. Cevdet Tuna, ilaç üretimi ve kozmetik alanında başarılı bir bilim insanıdır. Dünyaca ünlü bir kozmetik markasının kurucusu olarak, çekilen yaşam belgeselinde kısaca ailesinden bahsetmektedir.¹ Bir diğer kardeşi Adnan Tuna ise lisede matematik öğretmenliği yapmıştır. Aslında Orhan Tuna'nın ailesiyle ilgili yazılmış herhangi bir eser bulunmamaktadır. Aile özgeçmişiyile ilgili bilgiler kardeşinin yaşam belgeselinden, Tuna'nın çalışma arkadaşları ve dostlarıyla paylaştığı bilgilerden ibarettir.*

---

¹ Cevdet Tuna belgeselinden alınmıştır.

https://www.youtube.com/watch?v=TN_6eD7hd6c (01.11.2019).

* Orhan Tuna'nın aile özgeçmişiy ve eğitim özgeçmişiy için bu çalışmanın birinci bölümünde Prof. Dr. Metin Kutal ve Prof. Dr. Toker Dereli ile yapılan mülakatlardan önemli ölçüde faydalanılmıştır.

Prof. Tuna, Almanya'daki doktora eğitimini bitirip yurda döndükten bir süre sonra İkinci Dünya Savaşı başlamış ve kendisi iki, üç dönem gibi uzun bir zaman diliminde askerlik yapmıştır. Yedek subaylık görevinin bir bölümünde İstanbul Boğazı'nda, Anadolu Kavağı'nın yüksek yerlerinde Hitler Almanya'sının o dönemdeki Ankara büyükelçisinin uçağını dürbünle izleyip uçağın hareketlerini resmi makamlara bildirme görevi verilmiştir.² Toker Dereli, Tuna'nın otoriter kişiliğinin alt yapısını "Alman eğitiminin ve savaş yılları nedeniyle uzun süren yedek askerliğinin etkisiyle otoriter bir kişiliği vardı; çalışanlara karşı otoriter bir disiplin uygular, geleni gidene kontrol amacıyla kapısını devamlı açık tutar, arada bir çıkıp koridorda dolaşanları uyarırdı. Meslektaşım Metin Kutal bu davranışı için bir yönetim kavramı yaratmıştı; bu çıkışlarına "otorite teyidi" derdi" cümleleriyle ifade etmektedir.³

Tuna'nın eşi İsmet Tuna ise lisede biyoloji öğretmenliği yapmıştır. Tuna çiftinin çocukları olmamıştır. Ancak Orhan Tuna çocukları çok seven yapısıyla, kardeşlerinin ve dostlarının çocuklarına büyük sevgi ve ilgi göstermiştir.

Klasik batı ve Türk müziğini çok seven Orhan Tuna, konserlere ilgi göstererek, özellikle batıda eğitim görmüş olmasından dolayı batı klasik müziğiyle daha fazla alakadar olmuştur. Eşi İsmet Hanımla Bach ve Beethoven dinlemiş, batı müziğinin ustalarının eserlerinden övgüyle bahsetmiş ve sık sık operaya gitmişlerdir.⁴

2. TUNA'NIN EĞİTİM ÖZGEÇMİŞİ

Tuna, Giresun Rüşdiyesini bitirdikten sonra Edirne Lisesi'nde okumuş ve İstanbul Ticaret Lisesi'nden, 1934 yılında da İstanbul Ticaret Mektebi Âlisi'nden (İstanbul Yüksek Ticaret Okulu) mezun olmuştur.⁵ 1935 yılında Almanya'ya giderek Hitler'in iktidara geldiği yıllarda Heidelberg Üniversitesi Hukuk ve Devlet İlimleri Fakültesi'nde Türkiye'nin Devlet Ekonomisine Geçişi (Durchbruch Der Türkei Zur

² Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

³ Banu Uçkan Hekimler, *Türkiye'de Sosyal Politikanın Çınarları: Yaşam Öyküleri ve Anıları*, 1. b., İstanbul: Legal Yayıncılık, 2017, s. 71.

⁴ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁵ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 68.

Nationalen Staatswirtschaft) adlı çalışmasıyla, II. Dünya Savaşının başlamasından hemen önce doktora öğrenimini başarıyla tamamlayıp Türkiye'ye dönmüştür.^{6*}

Prof. Tuna çok iyi derecede Almanca, İngilizce ve orta seviyede Fransızca dillerini bilmektedir. Düşündüklerini eski dille ifade edip, makalelerini eski harflerle yazarak, sekreter Saadet Hanım'a yeni harflerle daktilo ettirmiştir.⁷ Toker Dereli, "(...) dil konusundaki hakimiyetini en çok Türkçede farkederdiniz. Ne var ki o da meslektaşı Prof. Z. Fındıkoğlu gibi yeni üretilen Türkçe sözcüklere karşıydı, hatta dilimize yerleşmiş olan yeni Türkçe sözleri, örneğin "özellikle, ilginç, vb." gibi sözcükleri kullanmamıza karşı çıkardı.(...)Bazen yazılarımızda ve konuşmamızda düzeltmeler yapar, örneğin "gerek.....,gerekse"yi yanlış bulur, doğrusunun " gerek....., gerek..." olması gerektiğini vurgulardı." cümleleriyle Tuna'nın Türkçe'ye verdiği önemin altını çizmektedir.⁸ Tuna, gerçekten de öztürkçenin kullanılması konusunda son derece hassas davranarak asistanı ve meslektaşı olan Dereli'nin kitap incelemesini yaparken "(...) Prof. Dr. Toker Dereli, zamanın seyrine uyarak öztürkçe denilen, ancak dilin tabii mantığına aykırı düşen bazı kelime ve terimleri yer yer kullanmakla beraber, yine de Türkçenin edâ ve mânâsına sadık kalmayı becermiş, eserini berrak bir ifade, temiz ve düzgün bir üslûpla hazırlamıştır." cümleleriyle dilimize verdiği önemi hissettirmektedir.⁹

3. TUNA'NIN MESLEKİ ÖZGEÇMİŞİ

Prof. Tuna 1938'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Kürsüsü'nde asistan olarak göreve başlamıştır. Türkiye'de Küçük Sanatlar konusunda doçentlik tezini vererek 1941 yılında doçent, 1951 yılında profesör olmuştur. 1958-1960 döneminde İktisat Fakültesi dekanlığı yapan Prof. Dr. Orhan TUNA uzun yıllar İ.Ü. İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü müdürlüğü ve Sosyal Siyaset Kürsüsü başkanlığı yapmıştır.

---

⁶Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) Konferansları, 1000 b., İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1973, s. 10.

* Orhan Tuna'nın eğitim gördüğü senelerde Türkiye'de ve Avrupa'da yüksek lisans eğitimi verilmemektedir. Doktoraya başlamak için yüksek lisansa benzer aşamalar vardır.

⁷ Sabahattin Zaim, Bir Ömrün Hikayesi, 1. b., İstanbul: İşaret Yayınları, 2008, s. 202.

⁸ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 71.

⁹ Orhan Tuna, "Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi", İstanbul, *İ.Ü.İ.F.M.*, C. XXXIV, S. 1-4 (1974) (b), s. 174.

Doktora döneminde Almanya’da bulunan Tuna’nın, Türkiye’de başarılı, sendikacılık alanına ve literatürüne katkısı olan bir sosyal siyasetçi olmasında, bilim anlayışının ve bilim ahlâkının çerçevesinin oluşmasında, Alman hocalarının ve sosyal siyaset alanında Alman biliminin etkisi gözlemlenmektedir. Tuna’nın bilim anlayışının gelişmesinde Gerhard Kessler daha sonra Wilhelm Röpke, Alexander Rustow, Fritz Neumark etkili olmuşlardır.¹⁰

Tuna, üniversitedeki asistanlığının ilk yıllarında Prof. Dr. Gerhard Kessler’in asistanlığını yapıp, onunla derslere girerek tercümanlığını yapmış ve kitaplarını çevirmiştir. Kessler, Türkiye’ye 1933 üniversite reformuyla gelmiştir. Bu reform ile Almanya’da Hitlerin iktidara geldiği dönemde bir kısmı yahudi olduğu için bir kısmı da politik açıdan Hitlerlere karşı olduğu için birçok bilim insanı canlarını kurtarmak amacıyla Türkiye’ye sığınmıştır. Bunlardan birisi de “Umumiyetle hürriyetsiz yaşamıyan ve yaşamak istemiyen Almanlardan biriyim.” diyen Kessler’dir.¹¹ Kessler, nasyonel sosyalizmle fikren mücadele etmiş ancak Hitlerin zulmüne daha fazla dayanamayarak çok sevdiği ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Türkiye’de kaldığı on yedi, on sekiz sene boyunca hem Türkiye’yi sevdiği için hem de ahde vefa duygusuyla akademiye, sosyal siyasete ve emek piyasasına büyük katkıda bulunmuş ve hizmet etmiştir. Türkiye’de sosyal siyasetin kurucusu olan Gerhard Kessler, genç Türkiye Cumhuriyeti’nde sosyal siyasetin öğrenilmesi, gelişmesi ve devamlılığının sağlanması adına başta asistanı ve en yakın dostu olan Orhan Tuna dahil bir sosyal politikacı neslinin yetişmesine katkıda bulunmuştur.¹² Toker Dereli, bu konudaki düşüncelerini “Kessler, Orhan Tuna ve Cahit Talas, Sosyal Siyaset alanındaki öncü çalışmalarlarıyla bizler için gerekli alt yapıyı oluşturmuşlardı. Yeni kuşakların görevi ise bu yapıdan hareketle ve çağdaş bilimsel yöntemleri kullanarak ülkemizde Sosyal Politika alanında somut araştırmalar yapmak olmalıdır.” cümleleriyle ifade etmektedir.¹³

---

¹⁰ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

¹¹ Gerhard Kessler, “Kendi Hayat Yolum”, İstanbul, *İş; Aylık Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası*, C. XVII, S. 113 (1951), s. 35.

¹² Ahmet Makal, “Türkiye’de Akademi Sosyal Politika Geleneğinin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Tarihsel Bir Yeniden Değerlendirme”, İstanbul, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, S. 41 (2014/2), s. 19.

¹³ Toker Dereli, *Geçmişin Ayak İzleri: Prof. Dr. Toker Dereli’nin Anıları*, 1. b., Ankara: Karatahta, 2018, s. 110.

Türkiye’de sendikal hareketin belirli bir noktaya gelmesinde Kessler ve Tuna’nın yazı ve eğitimleri önemli olmuş ve ilk Türk sendikasının kurulmasında bu iki isim rol almıştır.¹⁴ 1946 yılında da birlikte ilk Türk işveren sendikasının kurucusu olmuşlardır.¹⁵ Tuna, işçinin hak ve menfaatlerinin korunmasında başrol oynayan ve işçi- işveren ilişkilerinde sulh için mutlak gerekliliğini düşündüğü sendikaların, demokratik rejimle yönetilen ülkelerde, sınıf bilincine sahip işçilerle gelişebileceğini savunarak işçilerin, işverenlerin ve devletin bu gerekliliği içselleştirmesini ve bilinçlenmesini kendisine görev edinmiş bu amaç uğruna çok sayıda makale ve kitap yazarak, konferanslar düzenleyerek, eğitimlere katılarak emek vermiştir.

1948 yılında Kessler ve Tuna, Sosyal Siyaset Konferansı’nı başlatmıştır. Bu konferanslar Kessler ve Tuna için çalışma ilişkilerinin gelişmesi anlamında laboratuvar olmuştur. Sosyal Siyaset Konferansları, çalışma hayatı ve işçi meseleleri hakkında bilgi vermek amacıyla öğrencilere, işçilere, işverenlere, devlete hitap etmiş, Tuna tarafından uzun yıllar üniversite kürsüsünde, sendikalarda, fabrikalarda verilmiştir. Tuna, Sosyal Siyaset Konferansları serisinin birinde yaptığı konuşmasında bu konferansların ileride bir işçi akademisi veya halk üniversitesi için başlangıç olacağını düşündüklerini ifade etmektedir.¹⁶ Konferansta ele alınan konular Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi’nde yayınlanarak ve otuz cildi kapsayarak ülkemizdeki ilk sosyal politika külliyyatını oluşturmaktadır.¹⁷ Bu gelenek halen İstanbul Üniversitesi’nde dergi olarak devam etmektedir.

İlmi bilgisine ve karakteristik özelliklerine hayran olup, örnek aldığı hocası Kessler’in, Tuna’da derin izler bıraktığı, Tuna’nın Kessler ile ilgili yaptığı demeçlerinden, vefatı nedeniyle üzüntüyle yazdığı yazılarından ve Tuna’nın meslektaşlarıyla yapılan görüşmelerden bizzat anlaşılmaktadır. Tuna, hocası vefat ettikten sonra kaleme aldığı Prof. Gerhard Kessler: Şahsiyeti ve Eserleri adlı makalesinde Kessler’in sadece sosyal siyaset sahasına yaptığı katkıları değil ayrıca Türkiye’nin ekonomik ve iktisadi alanda menfaatini gözetken çalışmalar içinde

---

¹⁴ Andreas Hänlein, “Gerhard Kessler: Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı”, çev. Alpay Hekimler, İstanbul, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, S. 9 (2006/2), s. 44.

¹⁵ Orhan Tuna, “Prof. Gerhard Kessler: Şahsiyeti ve Eserleri”, İstanbul, *İ.Ü.İ.F.M.*, C. XXIII, S. 3-4 (1963) (a), s. 20.

¹⁶ Orhan Tuna, “İşçi Fırkaları ve Sosyal Demokrasi Hareketi”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 5 (1952) (a), s. 71.

¹⁷ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 17.

bulduğundan, kooperatifçilik hareketinin gelişmesi için verdiği mücadelelerden de bahsetmektedir.¹⁸ Hocasının israf etmekten hoşlanmayıp mütavazi bir yaşam süren, zamanının çoğunu kitap okumakla geçirip hafta sonları İstanbul'u köşe bucak gezen ve yardımsever bir karaktere sahip olduğundan, medeni cesaretinden bahsetmekte, baskıya ve adaletsizliğe karşı hiç çekinmeden vermiş olduğu çetin mücadeleyi hayranlıkla dile getirmektedir. Tuna ve Kessler, yürüttükleri çalışmalar gereğince birlikte defalarca Anadolu'ya yolculuklar yapmışlar, birlikte vakit geçirmişler ve hoca-asistan ilişkisinin yanında dost da olmuşlardır. Kessler, ülkesine dönmeden önceki son iki ay Tuna'nın evinde kalmıştır. Tuna, Kessler'in vefatı sebebiyle onu vefakâr bir şekilde anıp, söylemlerde bulunan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na kendini hocasının Türkiye'deki en yakın öğrencisi ve çalışma arkadaşı sıfatıyla teşekkürü borç bilmiştir.¹⁹

Tuna, hocası Kessler'in izinden giderek onun Türkiye'deki yansıması olmuştur. Sabahattin Zaim, "Prof. Dr. Orhan Tuna, Türkiye'de Sosyal Siyaset ilminin Türk kurucusudur." diyerek hocası Tuna'nın sosyal siyaset sahasındaki yerini, "Sosyal bir siyaset takip ederek cemiyetin refah ve huzura kavuşması ideali onun bütün benliğini sardığı için bu dersi sadece okutmakla kalmamış, onu bizzat yaşamıştır." diyerek de sosyal siyasetin hocası için önemini belirtmektedir.²⁰ Zaim, kendisini akademik ilme ve öğrencilerine adanmış olan ve binlerce öğrenci yetiştiren Tuna'nın, ayrıca Uludağ Üniversitesi'ne katkılarını ve Sosyal Siyaset Kürsüsü'ndeki özenini "Bursa'daki İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin manevi kurucusu olan Prof. Dr. Orhan Tuna, o ilim yuvasına da bir çok değerli eleman kazandırmıştır. (...) Sosyal Siyaset Kürsüsünü, titizlikle seçip, itina ile bizzat yetiştirdiği bir fidelelik gibi büyütmüş, geliştirmiş, icabında üzerinde kol-kanat gererek bugünkü kıvamına getirmiştir." cümleleriyle dile getirmektedir.²¹ Tuna, Sosyal Siyaset Kürsüsü'ndeki çalışanların bilgi ve deneyimlerine son derece güvenmiş, kürsüye yeni katılan asistanlara gururla nasihatta bulunmuştur. Berrak Kurtuluş, bu konudaki anısını "Bölüm başkanımız bana nasihat etmişti: "Nevzat ve Toker'e daima saygıda kusur etme, ceketlerinden kesip atsalar bile, ceketlerinin diğer ucuna yapış ve bırakma." Bu, "Onların bilim, bilgi ve deneyimlerinden azami ölçüde

¹⁸ Tuna, "Prof. Gerhard Kessler: Şahsiyeti ve Eserleri", a.g.m., s. 8-9.

¹⁹ Tuna, 1963 (a), a.g.m., s. 11, 13, 14, 20.

²⁰ Sosyal Siyaset Konferansları, *Prof. Dr. Orhan Tuna'ya Armağan*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982, s. Giriş 3.

²¹ Sosyal Siyaset Konferansları, Prof. Dr. Orhan Tuna'ya Armağan , 1982, a.g.e., s. Giriş 4.

istifade etmek için inatçı ol” demektir.” cümleleriyle ifade etmektedir.²² Sosyal Siyaset Kürsüsü’nün Türkiye’deki ilk kürsü olmasının yanında Kessler ve Tuna’nın önemli gayret ve çabalarıyla kurulan, son derece başarılı bir sosyal siyaset neslinin yetiştiği ve başarılı öğrencilerin akademi camiasına katılmak için hedeflediği bir kürsü olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kadın başbakanı olan Tansu Çiller, bir zamanlar Sosyal Siyaset Kürsüsü’nde Prof. Dr. Orhan Tuna’ya asistan olmak istediğinin hatırasını Necmettin Erbakan’a anlatmıştır.²³

Uzun yıllar İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü müdürlüğü ve Sosyal Siyaset Kürsüsü başkanlığı yapan Tuna, yine uzun yıllar İktisat Fakültesi’ne bağlı olan Gazetecilik Enstitüsü’nün de müdürlüğünü yapmıştır. Türk basın hayatına da katkıda bulunan Tuna, kendisine verilmiş olan basın şeref kartını daima övünerek taşımıştır.²⁴

Tuna, 1951-1952 çalışma dönemlerinde İstanbul İli İş Uyuşmazlıkları Hakem Kurulu üyeliği yapmıştır. Bu dönemde kurul üyeliği yaptığı arkadaşı İş Hukuku Okutmanı Suphi Nihat Okay, Tuna’nın konulara yaklaşımı ve çalışma ahlâkıyla ilgili “Kendilerinden çok şeyler öğrenmek fırsatı elde ettim. İşçi-işveren ilişkilerinde tarafsız ve sosyal adalete dayalı tutumunda, ekonomik durumun gerçek koşullarını araştırma ve saptamada, Sosyal Siyaset ilkelerine uymada, iş ve çalışma hayatını günün icaplarına, işçi ve işverenin karşılıklı hak ve yükümlülüklerine göre ayarlama ve değerlendirmede gösterdikleri titizlik, kurulun özellikle eski bir adalet mensubu olan benim dikkatle ve hayranlıkla izlediğimiz çok değerli ve örnek olabilecek kişisel vasıflarından biri idi.” cümlelerini dile getirmektedir.²⁵ Prof. Tuna, 1953 yılında da Tekstil Sendikasının işçileri ve işverenleri arasında çalışma saatleri konusunda çıkan uyuşmazlığın çözümü için, sendikanın hakemlik teklifini kabul etmiş ve hakemlik yapmıştır.²⁶

---

²² Derleyen: Murat Yalçıntaş, ‘Hocam’ Dostları Nevzat Yalçıntaş’ı Anlatıyor, 1. b., İstanbul: Hayat Yayın Grubu, 2019, s. 123.

²³ Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, *Demokrasimizin Perde Arkası Nevzat Yalçıntaş’ın Yürüyüş Yolu*, 1. b., İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2014, s. 186.

²⁴ Milliyet Gazetesi, 20 Ağustos 1987, s.9.

²⁵Sosyal Siyaset Konferansları, Prof. Dr. Orhan Tuna’ya Armağan, 1982, a.g.e., s. 24.

²⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1953, s.2.

İşçi-işveren ilişkileri üzerine birçok çalışma yapmış olan Tuna, ILO dergisi için makaleler yazmış, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun yayınlarında ve Türk İşçisi gazetesinde de yazarlık yapmıştır. Dereli, hocası Tuna'nın süreklilik arzeden yayınlarını, eğitimlerini ve sendikal alana yapmış olduğu kanuni katkılarını "Orhan Tuna 1947den sonra yeni kurulmakta olan sendikaların gelişimine sendikacıları eğiterek, sendika tüzüklerinin hazırlanmasına katkı yaparak, sendikacılara konferanslar vererek ve yol göstererek aktif yardımda bulundu." cümleleriyle ifade etmektedir.²⁷ Tuna'nın, Denge Dergisi'nde, Gözlem Dergisi'nde ve birçok dergide sosyal siyaset ve endüstri ilişkileri alanında kendi adıyla, Tunaoğlu Orhan ya da M. Koyulhisarlıoğlu takma adıyla çok sayıda yazısı vardır.

Yaşamı boyunca başlıcaları İstanbul Küçük Sanayi'nin Bugünkü Meseleleri (1950), Grev Hakkı, İş Mücadelelerinde Yeri ve Ehemmiyeti (1951), Grev Hakkı, Başlıca Meseleleri (1962), Sosyal Siyaset (1966) kitapları da olmak üzere birçok kitap ve yüzlerce makale yazmış olan Tuna, her zaman güncel konulara çalışmayı seven, dönemin önemli olaylarını inceleyip, analiz etme girişiminde bulunan bilim insanıdır. Metin Kutal, hocası Tuna ile tanışmasını anlatırken bu konunun da altını çizmektedir; "Orhan Tuna'yı tanıımıyordum. Fakat tezime hazırlık sırasında baktım ki Türkçe bir kaynakta Sendikalar ve Siyaset diye bir makale var. O sırada Fransa'daydım ve bunu nasıl temin edeceğimi düşünüyorum. İstanbul'da bir arkadaşıma yazdım, İstanbul Üniversitesi kitaplığına gitti sayıyı bulup satın aldı ve Fransa'ya gönderdi. Ben de tez danışmanıma ana hatlarını Fransızcaya çevirmek suretiyle özetledim. Hocam makaleyi çok enterasan buldu, bu çok yeni bir konu sendikaların siyasi faaliyetleri dedi. Ben de böylece güncel konuları çalışan sonradan hocam olacak Orhan Tuna'yı tanımış oldum."²⁸

Güncel konuları çalışmayı seven Tuna, 1960'lı yılların başında Türkiye'den Almanya'ya iş gücü açığının kapanması için gitmeye başlayan ve çoğunluğu kırsal kesimlerden giden Türk işçilerin, böylesine gelişmiş sanayi ülkesinde yaşadıkları ve yaşayabilecekleri kültür şokunu, ne gibi etkiler yarattığını sosyolojik açıdan incelemek adına Saarbrücken Üniversitesi'ndeki sosyolog Prof. Dr. Otto Neuloh ile Sosyal Siyaset Kürsüsü adına İktisat Fakültesi dekanlığı arasında imzalanan bu protokol için

²⁷ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 69.

²⁸ Metin Kutal ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

asistanlarıyla birlikte derinlemesine bir çalışma başlatmıştır.²⁹ Çalışmanın bir ayağı Almanya’da bir ayağı Türkiye’de olmuştur. Asistanlarıyla birlikte Erzurum’a ve köylerine daha sonra da Almanya’ya giderek oradaki Türk işçilerle görüşmeler yapmış, Neuloh ve asistanları da Türkiye’nin kırsal kesimlerine giderek çalışmalarına devam etmişlerdir.³⁰ Araştırmanın sonunda Türkiye’den Federal Almanya’ya İşgücü Akımı ve Meseleleri ana başlığıyla farklı konulara değinen üç ayrı rapor hazırlanmıştır.*

Orhan Tuna ve Metin Kutal, 1962 yılında Grev Hakkı: Başlıca Meseleleri ve Memleketimiz Bakımından Tanzimi kitabını yazmışlardır. Aslında Tuna, 1951 yılında Grev Hakkı kitabını yazarak teoriyi orada göstermektedir. Ancak 1961 Anayasasının hazırlanmasında grevi kötü bilip, ülke ekonomisini zarara uğratacağını, grevin komünizmin silahı olduğunu düşünen hükümete, milletvekillerine ve kamuoyuna grevin hak olduğunu anlatma ihtiyacı duyulmuştur. Bu nedenle Tuna ve Kutal, hızlı ve başarılı bir şekilde yeni kaynaklarla Almanya’da, Fransa’da grevin nasıl yapıldığını, kritik hizmetlerde grev yasağının olabileceğini yazmışlardır.³¹ Dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine giderek, Prof. Tuna ile görüşmüş, bilgiler edinmiş, enstitüden İngilizce ve Türkçe yazılmış olan kitaplar almış ve bunlar üzerinde yoğun çalışmalar yapmıştır. Bu sırada Grev Hakkı: Başlıca Meseleleri ve Memleketimiz Bakımından Tanzimi kitabı milletvekillerine dağıtılmıştır. Yazılmış olan bu kitabın içeriği ve yapılan görüşmeler, 1961 Anayasası’nda Madde 46: Sendika Kurma Hakkı, Madde 47: Toplu Sözleşme ve Grev Hakkı’ndaki tanımlarda ve 274 Sayılı Sendikalar Yasası ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası’nın biçimlenmesinde etkili olmuştur.³²

274 ve 275 sayılı yasalar Resmi Gazete’de 24 Temmuz 1963 yılında yayımlanmıştır. Bu tarih Türk işçisinin bayramı olarak kabul edilmiş ve kısa bir süre kutlanmıştır. Kutal o gün ile ilgili anısını “İstanbul’daki Türk-İş’in bölge temsilciliği de bu kutlama için İstanbul Üniversitesi, Sosyal Siyaset Kürsüsü hocalarına davetiye

²⁹ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 229.

³⁰ Metin Kutal, ‘Prof. Dr. Toker Dereli İle Birlikte Yaşadığımız Bir Meslek ve Bir Ömür’, İstanbul, *İ.Ü.İ.F.M.*, C.LV, S. 1 (2005), s. 6.

*Türkiye’den F.Almanya’ya İşgücü Akımı ve Meseleleri

1.Rapor: F.Almanya ve Türkiye’nin Emek Arz ve Talebi Bakımından Tetkiki

2.Rapor: F.Almanya’ya İşgücü Akımı ile İlgili Organlar ve Meseleleri

3.Rapor: F.Almanya’da Çalışan Türk İşçilerinin İşledikleri Suçların Tahlili

³¹ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

³² Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 65-66.

gönderdi. 24 Temmuz 1963 günü Orhan Tuna ve asistanı olarak Nusret Ekin ve ben, Beşiktaş'taki eski ahşap bir binada yapılan bu toplantıya katıldık. Türk-İş İstanbul Bölge Temsilcisi İsmail Topkar bir konuşma ile üniversitenin kendilerine verdiği destek için teşekkür etti. Söz alan Orhan Tuna ve biz, asistanları, sendika özgürlüğü ve grev haklarının demokrasinin vazgeçilmez parçaları olduğunu ifade ettik.” cümleleriyle dile getirmektedir.³³ Kutsal, hocası Tuna'nın sendika özgürlüğü, grev hakkı ve demokrasi arasındaki bağı ilk defa açık bir şekilde ifade eden ve bu konuları makalelerinde dile getiren Türkiye'deki ilk öncülerden biri olduğunu, grev hakkı olmadan toplu pazarlık sistemi, toplu pazarlık sistemi olmadan da ülkede sendikacılığın hiçbir anlam ifade etmeyeceğini düşünerek konuyu demokratik bir biçimde yorumlayan bilim insanı olduğunu ifade etmektedir.³⁴

Tuna, 1962 yılında çalışma meclisinde grev ve lokavtın istisnalarının tespitinde “Milli Savunma Bakanlığının idare veya denetlemesi altında bulunan iş yerlerinde grev yapılamaz” maddesiyle ilgili yapılan uzun tartışmaların sonucunda, Amerika'da atom sanayinde grev hakkının mevcut olduğunu söylemiş ve “sivil iş yerlerinde imali mümkün eşyaları imal eden askeri iş yerlerinde grev hakkının verilmesini” teklif etmiş, yapılan oylama sonucuyla da teklifi kabul edilmiştir.³⁵

Sosyal Siyaset Kürsüsü çalışanları sadece çalışma meseleleri hakkında öğrencilere, işçilere, sendikalara bir şeyler öğretme, yararlı olma amacıyla olmamış aynı zamanda donanım ve tecrübelerini yasa koyucularla da paylaşmış, yasaların eksiklik ve çelişkilerini gidermeyi, boşluklarını doldurmayı kendilerine görev bilmişlerdir. 1970 yılında Sosyal Siyaset Kürsüsü başkanı Tuna ve kürsüsü çalışanları değiştirilen 274 sayılı Sendikalar Yasası ve değiştirilmek istenen 275 sayılı Sendikalar Grev ve Lokavt Yasası'nın bütün maddelerini inceleyerek 275 sayılı yasada, 274 sayılı yasaya uygun olarak gerekli değişiklikler yapılmazsa bu iki yasanın birbiriyle çelişkili olacağını ve uyuşmazlıklara sebep olacağını belirtmişlerdir. Ayrıca tasarıları önceden inceleme fırsatı verilmemesinden ve resmi kuruluşlar tarafından görüşlerinin alınmamasından ülkeye hizmet etmeyi hedeflemiş akademisyenler olarak şikâyet

---

³³ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s.228.

³⁴ Metin Kutsal ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ocak 1962, s.1, 5.

etmişlerdir.³⁶ Daha önceden de 1963 yılında yayımlanan 274 ve 275 sayılı yasaların biçimlenmesinde etkili olan Tuna'nın, 1978 yılında da dönemin Çalışma Bakanı Bahir Ersoy tarafından çalışma hayatının güncel sorunlarını, çözüm önerilerini, yapılması gereken düzenlemelerin ve çıkartılması gereken yasaların çerçevesinin belirlenmesi için kendisinin ve Sosyal Siyaset Kürsüsü'ndeki meslektaşlarının fikirlerine başvurulmuş, onlar da memnuniyetle düşüncelerini paylaşmışlardır.³⁷

Tuna, 1970 yılında Türkiye'de Toplu İş Sözleşmesi Düzeninin İktisadi ve Sosyal Tesirleri: Ön Araştırma Raporu adlı eseriyle İstanbul Sanayi odası tarafından her yıl ekonomik, teknik ve sosyal çalışmaları değerlendirmek ve Türk ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla düzenlenen yarışmada ödül almıştır.³⁸ Tuna'nın ödül alan bu eseri Türk işçisinin ve emek piyasasının geçmişinin hatırlatılması ve değerlendirilmesi açısından çok önemli görülmüş gazetelerde dahi bu eserden bahsedilmiştir. Tuna, eserinde ilk İş Kanunu olan 3008 sayılı İş Kanunu döneminden 1963 yılına kadar ki dönemin çalışma hayatındaki sorunlarını incelemektedir. Türk işçisi ve sendikacılığının gelişmesine engel gördüğü bir önemli konuyu da bu kitapta dile getirmektedir. CHP ve DP'yi sert bir dille eleştirerek, CHP'nin "yukarıdan aşağıya yönetilen bir lider partisi" olarak işçileri kendi görüşüne göre sendikalar kurarak kontrol altına aldığını ifade etmektedir.³⁹ 1950 yılından sonra iktidar olan DP'nin de sendikaları kapatarak, sendikacıları hapsederek baskıyı daha da arttırdıklarını belirtmektedir.⁴⁰ Tuna, akademik hayatına ve çalışmalarına siyaseti karıştırmayarak şeffaflık ve tarafsızlık ilkesini benimsemiş, öğrencilerine, topluma ve emek piyasasının taraflarına bu şekilde faydalı olacağını düşünerek bilimsel kişiliğinden taviz vermemiştir.

Prof. Tuna, 1970'li yıllarda, Ankara'da açılan Türk-İş Sendikacılık Koleji'nin bir benzerini İstanbul'da kurmak adına girişimde bulunmuştur. Türk-İş Sendikacılık Koleji 20 Nisan 1966 tarihinde sendika yöneticilerini gerekli donanıma sahip yöneticiler olarak yetiştirerek Türkiye'de sendika hareketini yükseltmek ve işçi eğitimini üst

---

³⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ağustos 1970, s.5.

³⁷ Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1978, s. 12.

³⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 17 Kasım 1970, s.5.

³⁹ Milliyet Gazetesi, 18 Temmuz 1969, s. 1, 11.

⁴⁰ Milliyet Gazetesi, 26 Temmuz 1969, s. 9.

düzeve çıkartmak amacıyla açılmıştır. ⁴¹ Türk- İş Sendikacılık Koleji AID (Uluslararası Kalkınma Ajansı) yardımıyla kurulduğu için Tuna ve çalışma arkadaşları AID'nin aynı amaç için ikinci defa finansör olmayacağını düşünerek kendi kurmak istedikeleri kolejin amaç ve hedef grubunun farklı olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Türk-İş daha çok kendi üyesi sendikalara sendikacı yetiştirdiği için 1967 yılında kurulmuş olan ve 1970'li yıllarda yükselişte olan DİSK'i hedef alarak yeni finansör arayışlarına girmişlerdir. ⁴² Güney Amerika ülkelerinde böyle girişimleri destekleyen bir A.B.D vakfına başvurmuşlardır. Başvurulan vakıf fizibilite amacıyla enstitüye A.B.D'nin ünlü çalışma ekonomistlerinden Prof. William Gomberg'i göndermiştir. Orhan Tuna, Sabahattin Zaim, Nusret Ekin ve Toker Dereli'nin bulunduğu toplantıda kolejin amaç ve hedeflerinden bahsedilmiştir. Prof. William Gomberg ayrıca Türk-İş'e giderek onların da görüşünü almıştır. Sonuçta bu proje Türk-İş'e rakip olacak bir girişimdir. Yapılan görüşmeler sonucunda daha önceden de tahmin edilebildiği gibi aynı ülkede ikinci defa benzer amaçlar için kurulacak olan yeni bir projeye finansör olunamayacağı gerekçesiyle proje onay alamamıştır. ⁴³ Tuna, akademiye başladığı ilk yıllardan itibaren sendikal hareketin belirli bir düzeye çıkabilmesi adına gerek yazmış olduğu kitaplar ve makalelerle gerek sendikacılar ve işçilere vermiş olduğu eğitimlerle büyük çaba harcamıştır. Yine aynı amaçla bulunduğu bu girişimi her ne kadar başarısız olmuş olsa da o yine vazgeçmemiş ve sendikal hareketin donanımı için eğitimlerine, konferanslarına ve yayınlarına devam etmiştir.

1954 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde, Harvard Business School'un akademik, Ford Vakfı'nın finansal katkılarıyla İşletme İktisadi Enstitüsü kurulmuştur. Enstitü'de açılan programlar Harvard Business School'un yürütmekte olduğu MBA* programlarına benzer şekilde ve bu okulun Türkiye'ye gelen hocaları tarafından hazırlanmış, Türkiye'den birçok öğretim elamanı da Harvard Business School'da eğitim alarak Enstitünün kadrosunu oluşturmuştur. ⁴⁴ Tuna, İşletme

---

⁴¹ Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk-İş Sendikacılık Koleji: Eğitimler, Belgeler, Anılar, Ankara: Aydoğdu Ofset, 2011, s. 8-9.

⁴² Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁴³ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 85.

*Master of Business Administration, iş adamı ve iş kadınlarına yönelik olarak geliştirilmiş lisansüstü bir yeterlik derecesidir. Türkiye'de üniversiteler işletme yüksek lisans programlarına bu ismi vermeyi tercih etmektedirler.

⁴⁴ İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi web sitesinden alınmıştır.

<http://isletmeiktisadi.istanbul.edu.tr/tr/content/enstitumuz/tarihcemiz> , s. 1. (09.01.2018).

Fakültesi'nin elde ettiği bu başarıdan esinlenerek Cornell Modeline göre bir enstitü kurmak amacıyla Rockefeller Vakfı finansörlüğüyle 1962 yılında eşi İsmet hanım ve asistanı Nusret Ekin ile birlikte bir yıl süreyle A.B.D'deki Cornell Üniversitesine gitmiştir.* Cornell Üniversitesi'ni inceleyerek rapor hazırlamıştır. Yine aynı vakfın bursuyla Amerika'dan Prof. Dr. Frank Miller ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelmiş, Sosyal Siyaset Kürsüsü'nde ders vermiş, Cornell Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi arasında iletişim sağlamış ve rapor hazırlamıştır. Sonuç olarak karşılıklı hazırlanan raporlar Rockefeller Vakfı'na verilmiş ancak Vakıf bu işbirliğini onaylamamış ve Tuna'nın bu girişimi de başarısız olmuştur.

Tuna, Amerika'dan dönerken çeşitli burs çevreleriyle temas kurmuş ve asistanlarına burslar bulmuştur. Kürsü elemanlarının başarılı yetiştirmelerine önem veren Tuna, her birinin belirli bir konuda uzmanlaşmasını, çalışılan konuyla ilgili yabancı kaynaklar hangi dilde daha çok yazılmışsa o dili çok iyi bilmelerini istemiştir. Bu düşünceyle asistanlarının yurtdışı bilimsel çalışmalarını planlamış; Almanya, Amerika, Fransa gibi ülkelerde eğitim görmeleri için burs bulma çabası vermiştir.⁴⁵ Zaim, Tuna'nın Sosyal Siyaset Kürsüsü'ndeki çalışanların kapasite ve özelliklerini iyi bilip herkesi yerinde değerlendirdiğini, kıdem süreleri birbirine yakın çalışanları rekabete sokarak kendilerinden en iyi verimi almaya çalıştığını belirtmektedir.⁴⁶ Yalçıntaş, doçentlik konusunun belirlenmesinde Tuna'nın tavrını şu cümlelerle dile getirmektedir; “(...) o dönemde yeni bir kavram olan “Tersine Elastikiyet” konusunda karar kılmıştı. “Tersine Elastikiyet” konusu ekonomi ilminde önemli olmakla beraber, henüz üzerinde fazlaca durulmuş bir konu değildi. Bundan dolayı da konuyla ilgili literatür oldukça azdı. Bizim o güne kadar çalıştığımız konular daha ziyade emek, işçi, işveren yani üretimin insan tarafıyla ilgili olduğundan “Tersine Elastikiyet” konusu çalışılması zor bir konuydu. Buna rağmen Orhan Tuna Hocamız “Yalçıntaş! Çocuğum! Sen bunun altından kalkabilirsin” diyerek bana bu konuda çalışmayı uygun görmüştü.”⁴⁷ Zaim ise, sendikaların örgütlendiği ancak toplu pazarlık hakkının verilmediği dönemlerde

---

*Cornell Üniversitesi'nde sendikacılığın güçlendiği bir dönem olan 1945 yılında işçi konularını okutan fakülte düzeyinde Endüstri ve Çalışma İlişkileri Okulu (ILR) kurulmuştur. O dönemde okulda altmışa yakın hoca vardır ve iş hukuku bölümü, toplu pazarlık bölümü, çalışma ekonomisi bölümü, istatistik bölümü, örgütsel davranış bölümü vb. birçok alanı kapsayan bölüm vardır.

⁴⁵ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁴⁶ Zaim, 2008, a.g.e., s. 195.

⁴⁷ Yalçıntaş, Türkiye'yi Yükselten Yıllar: Hatırat, 2012, a.g.e., s. 295.

Tuna'nın ücret konsuyla yakından ilgilendiğini ve kendisine doktora tezini Türkiye'de ücret konusunda yapmasını tavsiye ettiğini böylece bu konuda birlikte neler yapılacağını düşünüp tez konusuna karar verdiklerini ifade etmiştir.⁴⁸

Tuna'nın hocası Kessler'in izinden gittiği bir başka konu da kürsü asistanlarına baba sıfatıyla yakınlık göstermesidir. Zaim, Tuna'nın kürsü çalışanlarıyla kurduğu ailevi ilişkiyi "Benim mesela nişanımda Orhan Hoca yüzüğümüzü takmıştı. Dolayısıyla böyle bir aile havası vardı. Yani herkes birbiriyle ilgilenirdi. Problemlerimizi müşterek çözümlerdik. "Baba" pozisyonunda bulunurdu. Bu Kessler'den Fındıkoğlu'ndan gelen geleneği bendeniz de devam ettirmeye çalıştım." cümleleriyle ifade etmektedir.⁴⁹ Tuna, evliliğin ve çocuğun bilimsel çalışmaları yavaşlatacağını düşünerek kürsü çalışanlarının doçent olmadan önce evlenmelerine karşı çıkmış, kürsüdeki elamanların çoğu doçent olduktan sonra evlenmiş ve hocaları Orhan Tuna'yı nikah şahidi yapmışlardır.⁵⁰ Bu çiftler arasında Nusret-Ceylan Ekin çifti, Toker-Bengi Dereli çifti ve Nevzat-Meliha Yalçıntaş çiftleri vardır. Nevzat Yalçıntaş, evliliğiyle ilgili hocası Tuna'nın sergilediği tavır şu cümlelerle anlatılmaktadır; "Otuzbir yaşındaydım ve doçentlik imtihanına hazırlanıyordum. Evlilik konusunda mutabık kalmakla beraber Orhan Tuna Hocamızın tavsiyesine uyararak düğünümüzün imtihan bittikten sonraya kalmasına razı oldum. Rahmetli hocam bir dünür heyeti oluşturarak babam, dayım, Prof. Dr. Selçuk Özçelik, Dr. Ekmel Zaidil ve Sabahattin Zaim Ağabeyimizden oluşan bu heyetle resmi talebimizi arz etmek üzere Üretmen Ailesi'nin Yeşilköy'deki yalılarına gittik. Türk adetlerine göre dünür heyetinin başkanlığını Orhan Tuna Hocamız yapıyordu. Gitmeden önce sıkı sıkı tembih etti: "Nevzat! Beni iyi dinle! Evleneceğin kıza mı söylersin, yoksa kayınvalidene mi, sen bilirsin. Kızı istedikten sonra, önce aranızda bir nişan yaparız. Sonra da evlilik hazırlıklarına başlarız. Fakat doçentlik imtihanına girip doçent olmadan kesinlikle evlilik, düğün yok, bunu bilesin!"⁵¹

Tuna, bütün asistanlarını kendi çocuğu gibi sevip alaka göstermiştir. Ancak asistanı Nusret Ekin ile aralarında baba-oğul ilişkisi denebilecek bir bağ oluşmuştur. Evlerinin yakın olması sebebiyle işe Ekin'nin arabasıyla birlikte gidip gelmişler, bir

⁴⁸ Zaim, 2008, a.g.e., s. 205.

⁴⁹ Sabahattin Zaim, "İ.Ü. İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünün Tarihçesi ve Gelişimi", İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 52 (2007), s. 331.

⁵⁰ Uçkan, Hekimler, 2017, a.g.e., s. 72.

⁵¹ Yalçıntaş, Türkiye'yi Yükselten Yıllar: Hatırat, 2012, a.g.e., s. 335.

yere gitmesi gerektiğinde Ekin gideceği yere kadar götürmüş ve bu durum uzun seneler boyunca böyle devam etmiştir.⁵² Yalçıntaş, “Devlet bursuyla Almanya’da okumuş, Almancası ve İngilizcesi olan “Sosyal Siyaset” bilim dalının önde gelen hocalarından biriydi. Genç asistanları evladı gibi gören, onlara şefkatle davranan, iyi yetişmelerine öncelik vererek gerekli her imkanı önlerine seren gerçek bir Osmanlı efendisi idi. Ailesinin bir tarafı Tokatlı, bir tarafı da Rumelili idi. Beni asistanlığa kabul ettikten sonra doçentlik çalışmalarına başlamam konusunda daima teşvikçi olmuştu.” cümleleriyle Tuna’nın asistanlarına duyduğu sevgiyi ve başarılı olmaları için gösterdiği ilgiyi dile getirmektedir.⁵³ Kutal, Tuna’nın asistanlarına olan alaka ve özverisini anlatırken hocasının kürsü elamanları üzerinde çok önemli hakları olduğunu düşünerek, erkek asistanlarının doçentlik tezi yazma dönemine denk gelen askerlik görevleriyle ilgilendiğini, İstanbul’daki harp akademilerini bizzat dolaşarak görüşmeler yaptığını, asistanlarının ya İstanbul’da görev yapmalarını ya da tezleri bittikten sonra askere gitmelerini sağladığını söyleyerek Türkiye’de kürsü başkanı olarak bunları yapabilecek insanların sayısının çok az olduğunu belirtmektedir.⁵⁴ Dereli, askerliğinin kıta döneminde İstanbul’da görevlendirilmesinde Tuna’nın büyük yardımları olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵

Kürsü disiplinine ve dayanışmasına son derece önem veren ve çoğulcu demokrasiye inanan Tuna, çoğulculuğa olan inancını kürsüde de göstermiştir. Kendisiyle aynı görüşe sahip olmayan kişilerin kürsüye katılmalarını asla engellememiş, akademik kariyerin zorunluluğu olan birtakım özelliklerin bulunmasını arzu etmekle birlikte, liyakata son derece önem veren ve ekonomik çıkar için mesleğin küçük düşürülmesine asla tahammül edemeyen bir akademisyen olmuştur. Bu tutumuyla da kürsüde farklı görüşlere sahip olan insanlar arasında dengeyi kurarak dostlukları sağlayan, uyuşmazlıklara ve küslüklere asla yer vermeyen bir kürsü başkanı olmuştur.⁵⁶

Tuna, dost meclisinden hoşlanan, meslektaşlarıyla samimi ilişkiler kuran bir karaktere sahiptir. Yakın arkadaşları Türkiye’de iktisat bilimi kurucularından Prof. Dr.

⁵² Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁵³ Yalçıntaş, Türkiye’yi Yükselten Yıllar: Hatırat, 2012, a.g.e., s. 294.

⁵⁴ Metin Kutal ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁵⁵ Dereli, 2018, a.g.e., s. 112.

⁵⁶ Metin Kutal ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

Ömer Lütfi Barkan, ünlü sosyolog Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu, ünlü iktisatçı Prof. Dr. Sabri F. Ülgener, istatistik alanında Avrupa'ya dahi ün salmış Ord. Prof. Ömer Celal Sarç ve Türkiye'de ilk defa pazarlama dersleri veren Prof. Dr. Mehmet Oluç sık sık Tuna'nın odasına gidip kendisini ziyaret etmişler, bazen birlikte yemek yiyerek uzun uzun sohbetlerde bulunmuşlardır.⁵⁷ Kürsü çalışanlarıyla ailevi ilişkiler kuran Tuna, her akşam iş çıkışında asistanlarının kendisine veda etmelerini istemiş, havanın güzel olduğu zamanlarda da Sosyal Siyaset Kürsüsü çalışanları olarak hep birlikte işten çıkıp sohbet ederek yapılan yolculuklardan hoşlanmıştı.⁵⁸ Tuna, sevdiği insanlarla vakit geçirmekten büyük bir zevk alan, özellikle kürsü çalışanlarıyla Kadıköydeki en sevdiği lokantalardan biri olan Todori Lokantası'nda ağırladığı misafirlerine, ilgi duyduğu ve son derece hakim olduğu yakın tarih ve Atatürk dönemiyle ilgili bilgi ve anılarını paylaşmaktan, yapılan uzun ve zengin sohbetlerden büyük mutluluk duymuştur.⁵⁹ Yalçıntaş, "Orhan Tuna Hocamız eski ve yeni kültüre son derecede vâkıf biriydi. Ayrıca Almanya'da okumanın verdiği birikimle modern bilgilere de hâkimdi. Eski'nin ve yeni'nin, Doğu'nun ve Batı'nın mükemmel bir sentezini yapmıştı." cümleleriyle hocasının kültürel zenginliğini dile getirmektedir.⁶⁰

İş Uyuşmazlıkları Hakem Kurulu'ndaki çalışma arkadaşı Suphi Nihat Okay da Tuna'nın karakterini ve dünya görüşünü "Seçkin bilim adamı sayın Tuna, yarım yüz yıla yaklaşan kesintisiz ve aralıksız çalışmalarıyla Atatürkçü ve sosyal adaletçi bir görüş ve inanışla Türk ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmuş ve daima ışık tutmuştur. Bildiğim ve gördüğüm kadarıyla, en güçlü yanı da, ömür boyu politikanın dışında kalmayı başarmış olmasıdır. Bilimsel kişiliğine titizlikle bağlı kalmasıdır. Eleştirilerinde gerçekçi bir kişiliğe sahiptir. Tarafsızlığı ve medenî cesareti temsil etmiş ve onun erdemliğini yaşamıştır. Bunlardan başka, bu özelliklerinin yanında; bir de insancılığı, yardım severliği, arkadaşına ve dostluğa büyük değer vermesi, vefası ve kadirbilirliği varlığının ve yaradılışının ayrılmaz birer parçası, hepsi bir bütün olarak karakterinin başlıca simgesidir." sözleriyle sonlanan övgü ve hayranlık dolu cümlelerle anlatmaktadır.⁶¹ Eğitim ve bilim anlayışından gözlemlendiği ve yorumlandığı kadarıyla

⁵⁷ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁵⁸ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 49.

⁵⁹ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁶⁰ Nevzat Yalçıntaş, *Türkiye'yi Yükselten Yıllar: Hatırat*, 1. b., İstanbul: İşaret Yayınları, 2012, s. 275.

⁶¹ Sosyal Siyaset Konferansları, Prof. Dr. Orhan Tuna'ya Armağan, 1982, a.g.e., s. 25.

Tuna, daha çok kürsü sosyalizmine sempatican, Türk halkına ve işçisine saygı duyarak kıymet veren, Atatürk milliyetçiliğine ve devletçilik anlayışına bağlı, ulusalcı bir çizgide olmuştur.⁶² Ayrıca Zaim, Tuna'nın siyasi tarafsızlığını ve dini tutumunu "Ecevit bizim Çalışma Enstitüsü'ne ve diğer seminerlere de gelirdi. Benim Çalışma Enstitüsü'ndeki konferanslarıma da gelmiş ve dinlemişti. Kısacası bizim kürsüyle bayağı sıcak bir münasebet içindeydi. Orhan Hoca'nın Halk Partisi'ne sempati duymasının temel sebeplerinden biri de Ecevit'le kurduğu bu yakın münasebettir. Fakat aktif olarak parti ile ve partilikle hiçbir münasebeti yoktu, partinin yerini bile bilmezdi. Hoca, müteyyindi, dini gecelerde orucunu tutar, dini sembollere saygı gösterirdi. Bizzat yakınında olduğum için bu durumu yakinen biliyorum." cümleleriyle ifade etmektedir.⁶³ Tuna, akademik hayatına asla siyaseti karıştırmamış ve kürsü mensuplarına da bu tavsiyede bulunmuştur. Yalçıntaş, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Tuna'nın kürsü mensuplarına "Sakın bu işlere bulaşmayın!" dediğini ifade ederek, hocasının dostlarıyla kurduğu ilişkisine de siyaseti karıştırmadığını, 1960 darbesinden sonra düşüncelerinden dolayı hapisaneye giren yakın dostu Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'i, Z. Fahri Fındıkoğlu'yla birlikte hiç çekinmeden ziyarete gittiklerini dile getirmektedir.⁶⁴

Tuna, çalışmalarını titizlik ve tez canlılıkla yapmış, bu özelliğini Sosyal Siyaset Kürsüsü'ndeki günlük işlerin işleyişine de yansıtmış ve istediği işlerin yapılıp yapılmadığını aceleci tavırlarla kontrol ederek Kürsü işlerini yürütmüştür.⁶⁵ Kutal, hocasının mesleğine olan saygı ve ahlâkını Tuna'nın üstünde görülen bir derse kendisinin girmesi gerektiğinde hocasının kendisini ders sonunda kapı önünde bekleyerek "Sakın kendini hoca sanma, sen benim yerime iş hukuku dersinin pratik kurunu yapıyorsun, bunu unutma" dediğini ve günümüzde özellikle yeni açılan üniversitelerde yardımcı doçentlerin ders yükünün büyük bir kısmını yüklenmesini, üniversitelerin geldiği hali üzülen izlediğini dile getirmektedir.⁶⁶ Tuna, ayrıca bütün mesleklere saygı duymuş özellikle veterinerlik mesleğinin önemine dikkat çekerek,

---

⁶² Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁶³ Zaim, 2008, a.g.e., s. 200-201.

⁶⁴ Yalçıntaş, Türkiye'yi Yükselten Yıllar: Hatırat, 2012, a.g.e., s. 289, 293.

⁶⁵ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 198.

⁶⁶ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 226.

sevgi esaslı bir meslek olduğunu ve veterinerlerin doğuştan iyi insanlar olduklarını, hayvanları sevdikleri için bu mesleği yaptıklarını ifade etmiştir.⁶⁷

Zaim, kürsü başkanları Tuna'nın devamlılık disiplini "Rahmetli Orhan Tuna her gün gelirdi. Bir Çarşamba günü gelmezdi. O gün zaten bizim bölüm tatildi. Sabah daha 8'de damlardı üniversiteye. Kendisinin şöyle bir tabiri vardı: "Efendim biz ameleyi mükellefeyiz", yani zorunlu çalıştırılan kişi." cümleleriyle anlatmaktadır.⁶⁸ Sosyal Siyaset kürsüsünde Çarşamba günlerinin tatil olması Tuna'dan gelen bir gelenek olmuştur. Çarşamba gününü öncesindeki iki gün ve sonrasındaki iki gün çalışıldığı için akademik ve idari işlerin dışında evde vakit geçirme, evdeki kütüphanesinde çalışma günü ve kürsü elemanlarının banka işleri, evdeki bakım-onarım işleri veya şahsi işlerini yapabileceği bir gün olarak belirlemiş o gün ne kendisi gelmiş ne de kürsü çalışanlarının gelmesini istemiştir.⁶⁹ Dereli, kürsüyü ziyaret etmek için gelmek isteyen Amerikalı sendikacılara Çarşamba günü kürsüde kimsenin olmadığı söylendiğinde ve onlarda sebebini öğrendiklerinde Tuna'ya Mr. Wednesday diye hitap etmeye başladıklarını anlatmaktadır.⁷⁰

Metin Kutal, hocası Tuna'nın Ankara Üniversitesi'ndeki meslektaşı Prof. Dr. Cahit Talas'la aralarında bir dönem esen soğuk rüzgardan bahsetmektedir.⁷¹ Cahit Talas Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ilk olarak İçtimai İktisat derslerini veren, sosyal siyaset konularına ilgili, Türkiye'de ilk kez İstanbul Üniversitesi'nde kurulan sosyal siyaset kürsünün Ankara Üniversitesi'ndeki gelişimi için emek vermiş başarılı bir akademisyendir.⁷² Kutal, aralarındaki soğukluğun sebebini belki akademik rekabet belki de bilinmeyen özel sebeplerden kaynaklığını söyleyerek, bu başarılı iki akademisyenin aralarında ki sorunu çözdükleri günün anısı şöyle ifade etmektedir; "Orhan Bey'in Cahit Bey ile arasındaki ilişkiler hem zayıf hem de biraz soğuktu. Artık Orhan Bey'in son yıllarıydı çünkü kendisi 1982 YÖK Kanunu ile emekli oldu. O sırada Cahit Bey de İstanbul'daki Küçükyalı'da bir yazlığı varmış, oraya gelmişti. Mevsim de kış aylarıydı. Cahit Bey, eşim Gülten Kutal Hanım'ın

⁶⁷ Dereli, 2018, a.g.e., s. 270.

⁶⁸ Zaim, 2007, a.g.m., s.331.

⁶⁹ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁷⁰ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁷¹ Metin Kutal ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁷² Ömer Furkan Özdemir, *Türkiye'de Sosyal Politika'nın Gelişiminde Cahit Talas'ın Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 15.

jürisinde bulunmuş ve tez konusunu çok acayip bulmuştu. Gülten Hanım'ın başarısı münasebetiyle Talas ile aramızda bir ilişki oluştu. Biz sosyal siyaset konferanslarında Talas'a bir konu koyduk. Cahit Bey geldi, konferansını verdi. Orhan Tuna da tabii dinleyiciler arasında. Cahit Bey konuşma yaparken Orhan Tuna'ya zeytin dalı uzattı; Türkiye'de Sosyal Politika Kessler'den sonra sizinle kurulmuş, yerleştirilmiş oldu diyerek övgü dolu sözler sarf etti. Orhan Bey de biz İstanbul'da bu hareketleri yaparken Ankara'da siz de öteki ayağını yaptınız diyerek güzel bir konuşma yaptı. Böylece aralarındaki soğukluk ortadan kalktı ve hepimiz çok mutlu olduk.”⁷³

1981 yılında kurulan YÖK'le Sosyal Siyaset Kürsüsü'nün ismi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü olarak değişmiştir. Kürsünün adının değişmesinin zorunluluk ya da gereklilik olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur. Zorunluluk olduğunu düşünen akademisyenler, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ruhundan dolayı sosyal ve siyaset kelimelerinin sakıncalı görülmesinden dolayı değiştirildiğini ve bunun doğru olmadığını sosyal siyasetin çalışma ekonomisini de içinde barındıran geniş bir bilim dalı olduğunu savununlardır.⁷⁴ Gereklilik olduğunu düşünen akademisyenler ise sosyal siyasetin yükselen sendika hareketleri, toplu iş sözleşmesi ve grevin karşısında önemini göreceli olarak yitirdiğine inanıp, sosyal siyasetin ders olarak kalıp, bölümün adının sendikacılığı ve toplu pazarlığı içerecek şekilde Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü olmasını savunanlardır.⁷⁵

Metin Kutal, “YÖK daha yürürlüğe girmeden önce en eski kürsü olan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi sosyal siyaset kürsüsünde yeni arayışlara başladı.” diyerek kürsüden bölüme geçişin siyasi zorunluluk nedeniyle değil de dönemin yükselen değerlerine ayak uydurmak amacıyla gerekli olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶ Prof. Dr. Bengü Dereli “Kürsü isminin Sosyal Siyaset'ten Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'ne dönüşmesi ise 1980'den sonra YÖK döneminde, özellikle Nusret Ekin ve Toker Dereli'nin girişimiyle gerçekleşmiştir. Bu değişimin gerekçeleri arasında daha çok Batı ve özellikle Anglo-Amerikan üniversitelerinde sosyal siyaset kavramının daha çok alanımızın 'kamu müdahalesi' boyutunu ilgilendirmesi ve giderek önemi artan

⁷³ Metin Kutal ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁷⁴ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 10, 177.

⁷⁵ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁷⁶ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 257.

sendikacılık ve endüstri ilişkileri boyutunu içermemesi gösterilmiştir. Zaman içinde başka bazı üniversitelerimiz de YÖK tarafından onaylanan ve İ.Ü İktisat Fakültesi'nin girişimiyle hayata geçirilen bu şablonu kabul etmişlerdir.” diyerek gerekliliğe dikkat çekmektedir.⁷⁷ Prof. Dr. Gülten Kutal da ““ Sosyal Politika” aslında içeriğinde çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri kavramlarını da barındıran geniş bir kavramdır. Dolayısıyla bu isim adı altında bir bölüm kurulması adeta kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Gerek çalışma ekonomisi konusunda dünyadaki gelişmeler, gerekse işçi-işveren ilişkilerinin önem kazanması Türk bilim adamlarının da bu konulara eğilmelerini zorunlu kılmıştır. Örneğin Prof. Dr. Sabahattin Zaim Çalışma Ekonomisi adında bir kitap yazmış ve A.B.D’deki bazı gelişmeleri büyük ölçüde Türkiye’ye getirmiştir.” diyerek kürsü arkadaşı olan Bengü Dereli gibi gerekliliği savunmaktadır.⁷⁸

Tuna ise kürsüden bölüme geçişi asla istememiş ve şiddetle karşı çıkmıştır. İsim değişikliğinden hemen sonra YÖK’e itiraz etmek için dört sayfalık bir şikayet mektubu yazmış ve mektubu Kemal Karhan ve Gürol Ataman’a göndermiştir.⁷⁹ *Asistanları Tuna’nın bu itirazının sebebinin hem kendisinin de sosyal siyaset kürsüsü isminin koyucusu olmasından kaynaklandığını hem de Kessler’den gelen bir gelenekle sosyal siyaset kelimesinin muhafaza edilmesini istediğini belirtmişlerdir.⁸⁰ Böyle düşünen sadece Tuna olmamıştır, yine kendisi gibi eski ekole bağlı olan Cahit Talas da sosyal siyaset isminin değişerek geri plana düşmesini istememiş ve her iki sosyal siyasetçi de sosyal siyasetin, sendikal hareketleri de içinde barındıran geniş bir bilim dalı olduğunu düşünmüşlerdir.⁸¹

Prof. Tuna, 1982 yılında YÖK Kanunuyla emekli olmuş ancak emekliliğinden sonrada İstanbul Üniversitesi’ndeki odasına gitmeye, aynı azim ve şevkle makalelerini yazmaya devam etmiştir.⁸² Dereli, hocasının sosyal siyaset kürsüsündeki yol gösterici ve birleştirici tavrının hukuken emekli olsa bile gayri resmi bir şekilde devam ettiğini,

⁷⁷ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 54.

⁷⁸ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 202.

⁷⁹ Zaim, 2008, a.g.e., s. 481.

* Orhan Tuna’nın YÖK’e gönderdiği itiraz mektubunun metni Sabahattin Zaim’in “Bir Ömrün Hikayesi” adlı eserinin 481- 482 sayfalarında mevcuttur.

⁸⁰ Zaim, 2007, a.g.m., s.332.

⁸¹ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 100.

⁸² Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 254.

emekliliğın Tuna'nın dinamik çalışma hayatını etkilemediğini ifade etmiştir.⁸³ Tuna, emekliliğinden sonra hem akademik çalışmalarına hem de 1984 yılında Seçiciler Kurulu tarafından toplu iş sözleşmelerinde ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklarda görevlendirilmek üzere, ülke düzeyinde resmi arabulucu olarak seçilmiş ve aktif olarak çalışmalarına devam etmiştir.⁸⁴

1 Ağustos 1987 tarihinde yazlığında geçirmiş olduğu kalp krizi sonucu vefat eden Orhan Tuna'nın elli yıldan fazla sürede oluşturduğu kitaplığında muhafaza ettiği, içlerinde sosyal siyaset ve endüstri ilişkileri alanında birincil kaynak olan kitapları vefatından sonra eşi İsmet Tuna tarafından İstanbul'daki Tarih Vakfı'na bağışlanmıştır.⁸⁵

Nusret Ekin'in teklifi üzerine İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nün dersanelerinden birine fakültenin ve Sosyal Siyaset Kürsüsü'nün kurucusu olan Prof. Dr. Orhan Tuna'nın adının verilmesine karar verilmiş ve Tuna üniversitenin unutulmazları arasında yerini almıştır.⁸⁶

---

⁸³ Milliyet Gazetesi, 20 Ağustos 1987, s.9.

⁸⁴ Milliyet Gazetesi, 23 Ağustos 1984, s.6.

⁸⁵ Toker Dereli ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

⁸⁶ Zaim, 2008, a.g.e., s. 480.

İKİNCİ BÖLÜM

PROF. DR. ORHAN TUNA'NIN SOSYAL SİYASET ANLAYIŞINI OLUŞTURAN YAKLAŞIMLARI

1. TUNA'NIN SOSYAL SİYASET YAKLAŞIMI

Prof. Tuna, günümüzde sosyal politika terimiyle kullandığımız ilk defa 19. Yüzyılın ikinci yarısında Almanya'da “Sosyal Siyaset” olarak karşımıza çıkan ve tarihte gerek dil itibariyle gerek kültür itibariyle sosyal iktisat, sosyal ekonomi, içtimai ekonomi, içtimai siyaset, çalışma ekonomisi, çalışma ve endüstri ilişkileri, iş iktisadı gibi terimlerle de kullanılan sosyal politika disiplinin anlaşılması için önce sosyal ve politika kelimelerinin kökenlerinin ve anlamlarının bilinmesi gerektiğini düşünmektedir.⁸⁷

Tuna, bu kelimeleri Kessler gibi açıklayarak sosyal kavramının Latince olup “Socius” dan geldiğini ve ortak, arkadaş, yoldaş gibi anlamlar taşıdığını, politikanın ise Yunanca kökenli olan “Politeia” da meşru devlet anlamında kullanıldığını, Almandada ise “Politik” terimi olarak, bir topluluğun menfaati için hareket etmek, faaliyette bulunmak olduğunu anlatmaktadır. Sosyal politika teriminin de Türkiye’de ilk defa 1916-1917 yıllarında Yeni Mecmua Dergisi’nde “Siyaset-î İçtimaiye” olarak kullanıldığını daha sonra bu söylemin yerini “Basiret-i İçtimaiye” ye bıraktığını ve Gerhard Kessler tarafından uzun yıllar kullanılmak üzere “İçtimai Siyaset” olarak kaldığını belirtmektedir.⁸⁸

Prof. Tuna, sosyal politika disiplinini anlamı ve içeriği bakımından konuyu daha yakından anlama fırsatı vereceğini düşünerek geniş ve dar anlamda olmak üzere ayırmaktadır;

Geniş anlamda sosyal politika “sosyal hayatın devamlılık ve bütünlüğü bakımından, zümrelerin kendi aralarında ve cemiyetle olan münasebetlerinde meydana çıkan ve sosyal hayatı felce uğratmak, tahrip etmek yolunda meydana gelen tehlikeleri bertaraf etmeğe yönelmiş bir politika hüviyetinde karşımıza çıktığı görülmektedir.

⁸⁷ Orhan Tuna, *Sosyal Siyaset: Giriş*, İstanbul: Sermet Matbaası, 1966, s. 9.

⁸⁸ Tuna, 1966, a.g.e., s. 10.

Burada içtimaî zümre olarak kastedilen unsurun, meslekî teşekküller, sosyal sınıflar ve kastlar olduğu aşikârdır.”⁸⁹ Tuna’ya göre sosyal politika bir ülkede yaşan insanların belirli ölçütlere göre oluşturduğu sınıflar içerisinde birbirleriyle, diğer sınıflarla uyumlu olması, ülkede bütünlük ve huzur olması için devletin uygulamış olduğu bir tedbir politikasıdır ve bu tedbirler geniş anlamda sosyal politikanın konusudur.

Dar anlamda sosyal politika ise “Bu mânada Sosyal Siyaset bütün sınıf ve zümreleri ihtiva etmemektedir. Zamanımızda bilhassa sosyal sınıfların ekonomik durumları, çatışma ve gerginlikleri doğuran sebepleri en başında gelmekte ve sosyal mesele hemen ekseriya bir “geçim meselesi” şeklini almaktadır. (...) dar mânada Sosyal Siyaset, doğrudan doğruya hızlı bir sanayileşmenin doğurduğu sosyal problemler karşında meydana çıkmıştır. Şu halde dar mânada Sosyal Siyaset, kapitalist ekonomi düzeninde iki sınıf arasındaki tezatları ve mücadeleleri hafifletmeye, mümkün olduğu takdirde bunları ortadan kaldırmağa, mevcut ve mer’î nizamı devam ettirmeğe ve sağlamlaştırmağa müteveccih bir siyaset olarak ortaya çıkmaktadır.”⁹⁰

Tuna, sosyal politikanın kapsamına giren sınıflar içerisinde en önemlisinin işçiler olduğunu düşünmektedir. Çünkü birçok ülkede işçi nüfusu toplam nüfus içerisinde büyük bir orana sahiptir. Toplumun bel kemiğini oluşturan bu işçilerin ve ailelerinin satın alım güçlerinin zayıflığı, güvencesizlikleri, huzursuzlukları toplumdaki birçok sınıfa etkileyecektir, kargaşa yaratacaktır. İşte bu nokta hem sosyal politikanın doğruş amacı olan işçi-işveren ilişkilerini düzenleme, iyileştirme tedbirleridir hem de dar anlamda sosyal politikanın konusudur.

Sosyal politikanın ilk “İşçi Politikası” olarak doğduğunu söyleyen Tuna, artık sosyal politikayı bu şekilde sınırlamanın toplumun diğer sınıfları arasında sorun yaratabileceğini zaten artık çok daha farklı anlamlara geldiğini belirterek “Aslında bugün sosyal siyaset artık sınıf farklılıklarının kaldırılması ve belli bir sosyal sınıfın içinde bulunduğu zaruret ve fakirliğin hafifletilmesinden çok, daha başka mânaya sahip bulunmaktadır. Gerçekten Sosyal Siyasetin tamamiyle değişmiş bulunan hüviyet ve

---

⁸⁹ Tuna, 1966, a.g.e., s. 12.

⁹⁰ Tuna, 1966, a.g.e., s. 13-14.

mahiyetini, komünist – sosyalist devletlerde dahi ücret siyaseti ile Sosyal Siyasetin bir arada yürütülmesinden anlamak kabildir.” cümleleriyle düşüncesini ifade etmektedir.⁹¹

Sosyal politika kavramının 19. Yüzyılda bilim dalı olmaktan ziyade siyasi mücadele parolası ve parti programı olarak kullanıldığını ifade eden Tuna, ilerleyen zamanlarda iktisat ilminin bir parçası olmasıyla dar ve politik çizgisini aşarak bağımsız bir bilim dalı halini aldığını düşünmektedir.⁹² Tuna, sosyal politika disiplinin ilgili olduğu diğer disiplinlerle bağımlı sadece siyaset ve iktisatla sınırlanmamış “çok disiplinli” olduğunu söyleyerek konuyu “disiplinlerarası” kavramıyla genişletmiştir.⁹³ “ Filhakika sosyal siyaset diğer ilim kollarına nazaran daha fazla disiplinler arası bir ilim dalı vasfını taşımaktadır. Bu arada İktisat, Sosyoloji, Psikoloji, Sosyal Psikoloji, İşletme İktisadı, İş Hukuku, Sosyal Tarih v.s. gibi bir çok ilmî disiplinlerle münasebet halinde bulunmakta ve bunların verilerinden faydalanmak suretiyle gelişmiş bulunmaktadır.”⁹⁴

2. TUNA’NIN SOSYALİZM YAKLAŞIMI

Tuna, sosyalistlerin, sosyalizmin kökleriyle ilgili “Tevrat, İncil, Kuran gibi mukaddes din kitaplarının sosyalizmin prensiplerini ihtiva ettiği(ni)”, bu dinlerin pozitif ayrımcılığa sahip insanları ve işçileri korumasının ilk sosyalist tedbirler olarak kabul ettiklerini özellikle “İslâmiyet’te emeğin korunması ve ücrete ait hükümlerle, faizin yasak edilmesi, zekâtın sermaye üzerinden verilmesi bazı fikir adamlarınca “İslâm’ın Sosyalizmi” olarak izah edilmiştir.” diyerek köklerinin çok eskiye dayandığını düşündüklerini belirtmektedir.⁹⁵

Sosyalistlerin bu çok eskilere dayanan tarihi görüşüne karşılık Tuna, sosyalizmin de tıpkı sosyal sorunlar gibi, sosyal siyaset tedbirleri gibi sanayileşmiş kapitalist sistemle ortaya çıktığını, bu sistemin kendisini geliştirdikçe tersi istikamette adaletsiz, yaşama ve çalışma şartlarının son derece kötü olduğu bir işçi sınıfı oluşturduğunu düşünmektedir.

⁹¹ Orhan Tuna, *Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları)*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1976 (b), s. 45.

⁹² Pir Ali Kaya, Ceyhan Güler, *Uluslararası Sosyal Politika: Teorisi, Normlar, Kurumlar, Sorunlar ve Güncel Gelişmeler*, 2. b., İzmit-Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2017, s. 125.

⁹³ Kaya, Güler, 2017, a.g.e., s. 70.

⁹⁴ Tuna, *Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları)*, 1976 (b), a.g.e., s. 171.

⁹⁵ Tuna, *Sosyal Siyaset: Giriş*, 1966, a.g.e., s. 33.

Prof. Tuna, sosyalizm kelimesinin “(...) isim babalığı Robert Owen’e atfedilerek, onun bu kelimeyi ilk defa 1841 de “What is socialism?” isimli risalesinde kullandığı ileri sürülmektedir” kökenini ifade ettikten sonra tanımının, sosyalizmin birçok türü olmasından ve bu türlerin birbirlerinden çok farklı olmasından dolayı yapılmasının zorluğunu dile getirerek tür farklılıklarında iki önemli kuralın olduğunu ve bu kuralların hangisini ne kadar ölçüde benimsediğine göre kişinin sosyalist olabileceğini belirtmektedir.⁹⁶

“Bu prensiplerden ilki ferdi mülkiyete aittir. (...) Sosyalist doktrinlerin küçük veya büyük ölçüde hususî mülkiyet hakkına karşı olmaları, bilhassa istihsal vasıtalarına fertlerin sahip bulunmasının, emeğin istismarına yol açtığı fikir ve faraziyesinden ileri gelmektedir. Ayrıca hususî mülkiyet ve istihsal vasıtalarının kamulaştırılmasıyla milli hâsıla ve verimliliğin daha çok artacağı, sosyal adaletin daha iyi gerçekleştirileceği ve iktisadî krizlerle, işsizliğin ortadan kalkacağı, sosyalist doktrinlerin temel görüşleri arasındadır.” diyen Tuna, ikinci kuralın da iktisadi hayatta serbest rekabetin reddedilmesi olduğunu belirterek “Gerçekten liberal görüşleri müdafaa edenlerin aksine, sosyalistler iktisadî hayattaki serbest rekâbetin müstehlik ihtiyaçlarının tatmini, yatırımların en verimli sahalara dağılması, iktisadi büyüme nispeti gibi hususlarda optimum noktalara ulaşmayı temin edemediğini savunmaktadırlar. Sosyalist doktrinler, iktisadî faktörlerin kendiliğinden âhenkli bir şekilde işleyip en iyi neticelerin meydana gelebileceği görüşünden hareketle, bu faktörlere müdahale edilmek suretiyle iktisadî hayat ile piyasanın “teşkilâtlandırılması”nın şart olduğunu ileri sürmektedirler.” cümleleriyle ifade etmektedir.⁹⁷

Tuna, sosyalizmi, ölçüt tuttuğu en önemli bu iki kurala göre “İhtilâlcî Sosyalizm ve Demokratik Sosyalizm” olarak ikiye ayırıp incelemektedir. Ancak bu önemli doktriner ideolojilerden önce ortaya çıkan ve yine sanayi devriminin sonucu olan işçi sınıfının kötü yaşam ve çalışma şartlarıyla ilgilenen, sadece ütöpik düşünürlerden ibaret olup diğerleri gibi işçi sınıflarının benimseyip, peşinden sürüklenebileceği bir tür olmayan ütöpik sosyalizmi anlatmaktadır.

---

⁹⁶ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 34.

⁹⁷ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 34-35.

Ütopik sosyalizmin, sanayileşmenin getirdiği “işsizlik ve açlıktan ölme korkusu” duyan birçok insanın varlığıyla ortaya çıkan, işçilerin endişelerine, acıklı yaşamlarına, zorlu çalışma biçimlerine sebep olan düzene karşı “meydan okuyan”, sorunların iyileştirilmesi, “sefaletin” önlenmesi ve adaletin gerçekleşmesi adına “bazı alternatif sistemler” sunan ütopik sosyalistlerin düşüncesinden ortaya çıktığını ifade eden Tuna, “Ütopik sosyalistlerin sosyal felsefesini, Fransız ihtilâlinin idealleri tesir altında bırakmıştır. Bunlar, hürriyet, müsavet ve kardeşlik ideallerini eşitlik esasına dayanan bir iktisadi düzen şekline tahvil etmeğe çalışmışlardır. Klâsik iktisatçıların aksine, ütopik sosyalistler, insanın mükemmelleşme kabiliyetinin sonsuzluğuna inanıyor, buna dayanarak insanın çevresini değiştirmekle, insanın da değişebileceğini düşünüyorlardı.(...) Bunlar içinde yaşadıkları cemiyetin şartlarını beğenmeyen ve bütün insanların memnuniyet ve saadet içinde yaşayabilecekleri mükemmel bir dünya hayal eden şahsiyetlerdir.” cümleleriyle ütopik sosyalizmin işçileri etkilemediğini, sadece savunucularıyla sınırlı kaldığını ve sosyalizmin bir türü olmadığına dikkat çekmektedir.⁹⁸

Prof. Tuna ikiye ayırdığı sosyalizmin ilki olan ihtilâlcî sosyalizmi “İhtilâlcî sosyalizm, ihtilâllerle, karışıklıklar çıkartılarak, umumî grevler yaparak bir ülkenin yabancı komünist kuvvetler tarafından işgal edilmesiyle veya baskın tarzında hükümet darbeleriyle iktidara hâkim olmaya çalışmakta ve iktidarı ele geçirince totaliter bir rejim kurmaktır.” diyerek anlatmakta ve Karl Marx’ın Komünist Beyannamesinde dünyadaki bütün işçileri birleşmeye davet ederek ihtilâlle kapitalist düzenin yıkılmasını istediğini, Marx’ın düşüncelerinin birçok sosyalist tarafından benimsendiğini, bu tür sosyalizmin savunucularının mevcut rejimi zor kullanarak ihtilâlle yıkmayı ve yerine “İşçi Diktatoryası” kurmayı istediklerini vurgulamaktadır.⁹⁹

Tuna’ya göre ihtilâlcî sosyalizm ile demokratik sosyalizmi ayıran en net çizgi, sosyal sorunlarının çözümünde ihtilâlcîlerin zor kullanmayı tercih ederek, sorun gördükleri unsurları yok etme düşünceleridir. Tuna, ihtilâlcî sosyalistlerin demokratik olmayan bu düşüncesini, sorunları çözmediği gibi aksine toplumun huzurunu bozan ve karışıklığa sebep olan bir yol olarak görmektedir.

⁹⁸ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 36-37.

⁹⁹ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 40.

Tuna, Sosyalizmin ikinci türü olan demokratik sosyalizmi “Komünist ihtilâlcî sosyalistlerin ayaklanma ve sivil harb usullerinin aksine, demokratik sosyalistler, iktidara meşru vasıtaları kullanarak ve seçim yolu ile gelerek sosyal meseleleri halletmeye çalışırlar. İktidara geçtikten sonra, orada daimi olarak kalamayacaklarını ve muhtemelen bir diğer seçimle uzaklaştırılabileceklerini kabul ederek tek parti idaresi kurmağa, parlâmenter rejimi uzaklaştırılabileceklerini kabul ederek tek parti idaresi kurmağa ve parlâmenter rejimi zedelemeye kalkışmaz, demokratik müesseselerin muhafaza ve gelişmesi için gayret sarfederler.” cümleleriyle anlatmaktadır.¹⁰⁰

Prof. Tuna, ihtilâlcî sosyalizmle demokratik sosyalizmin üç konuda birbirinden önemli ölçüde ayrıldığını belirtmektedir. İlk farklılığı ihtilâlcî sosyalizmin yani komünistlerin iktidar olunca diğer sosyal ve siyasi grupları yok etme düşüncesine karşı demokratik sosyalistlerin, sosyal meselelerin parlâmenter yollarla çözülebileceğine inanmaları olarak, ikinci farklılığı “Komünistler hususî mülkiyetin ve özel teşebbüse ait işletmelerin birdenbire ve tamamen devletleştirilmesi gayesini güderler. Diğer taraftan böyle bir rejimde devlete mal edilen mülk ve işletmelerin bedelleri sahiplerine ödenmez. (...) Demokratik sosyalizmde ise, istihsal vasıtaları ve mülkiyet tamamen ve birdenbire kamulaştırılmamaktadır. İstihsal vasıtalarının kamulaştırılması tedricen ve safha safha yapılmaktadır. (...) istihsal vasıtalarının bedelini bunların sahiplerine ödemektedirler. Burada mülkiyet hakkının kaba bir şekilde ortadan kaldırılması bahis konusu değildir. Millileştirme bir gaye değil, fakat bazı sosyal ve iktisadî meseleleri çözmeye bir vasıta olarak kabul edilmektedir.” cümleleriyle, üçüncü farklılığı ise “Komünistler bütün istihsal, dağıtım ve mübadele vasıtalarının devletleştirilmesi tarafındadırlar. (...) demokratik sosyalizmde hangi haller ve şartlar altında, hangi tahsisî sanayi ve hizmetlerin millileştirileceği önceden bilinmektedir. Daha ziyade iktisadî bakımdan anahtar mahiyetindeki sanayi kollarıyla, sağlık ve sigorta gibi önemli hizmet dalları millileştirilmektedir.” cümleleriyle ifade etmektedir.¹⁰¹

Tuna, demokrasinin olduğu ülkelerde sanayileşmenin geliştiğini ve buna bağlı olarak bu ülkelerde demokratik sosyalizmin hakim olduğunu belirterek, İngiltere’de

¹⁰⁰ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 41-42.

¹⁰¹ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 42-43.

işçilerin demokratik sosyalizme bağlılık göstererek, komünistleri sendikalardan uzak tuttukları örneğini vermektedir.¹⁰²

3. TUNA'NIN SOSYAL SINIF YAKLAŞIMI

Tuna, sosyal sınıf yaklaşımında öncelikle sosyal sınıfın sosyal siyasetle olan bağından, sosyal siyasetin temel görevinin sınıflar arasındaki uyumu sağlamak, sınıfların toplumla kaynaşmasını sağlamak, sınıf mücadelelerini yok etmek ve sınıflar arasındaki zıtlıkları olabildiğince azaltmak olduğundan bahsederek, sosyal siyasetin tedbir ve kuramsal olarak sosyal sınıf gerçeği üzerine kurulduğunu ifade etmektedir.¹⁰³ Gerçekten de dar anlamda sosyal siyasette işçi sınıfı, geniş anlamda sosyal siyasette de toplumda ki bütün sosyal sınıflar özne olmuş, sosyal siyasete ve tedbirlerine bu sınıfların oluşmasıyla ihtiyaç duyulmuştur.

Tarihçilerin ve sosyologların, toplumun bir takım sosyal sınıflardan ibaret olduğunu ve bu sınıfların arasında “adalet ve âhenk” bakımından farklılıklar olduğunu düşünerek sınıf kavramına yerleşmiş ve yaygın bir nitelik kazandırdıklarını belirten Prof. Tuna, artık işçi, esnaf, köylü, kapitalist gibi sınıflandırmaların gayet normal karşılandığını belirtmektedir. Sınıf kavramının gerçekliği tam anlamıyla ifade etmediğinin gözlemlendiğini, aynı sınıflar içerisinde farklılık gösteren türler olduğunu bu sebeple de “Teolojideki “tabaka” mefhumuna baş vurulmuştur. Bu suretle meselâ burjuva sınıfı içinde küçük, orta, büyük gibi bazı sınıflar bulunmuş, tasniflere gidilmiştir. Bunlara “burjuva sınıfının küçük, orta, büyük tabakaları” demek suretiyle, ortaya çıkan bir takım güçlüklerden korunmak istenmiştir. Aynı suretle işçi sınıfı içinde de vasıfsız işçi tabakası, vasıflı işçi tabakası, teknisyenler tabakası vesaire gibi farklar “tabaka” kelimesiyle ifade edilmiştir.” açıklamasıyla sınıf kavramı yerine tabaka kavramının kullanıldığını belirtmektedir.¹⁰⁴

Tuna, sosyal sınıfı şu şekilde ifade etmektedir; “Bir sosyal sınıf, aynı ve birbirine yakın gelire sahip, aynı veya benzer iş bölümü ve meslek grubuna dahil, aynı

¹⁰² Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 43.

¹⁰³ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 122.

¹⁰⁴ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 123.

kıyafet, davranış ve düşünce tarzına sahip, üstte ve altta aynı derecede bağımlı veya bağımsız olan insanlardan teşekkül eder.”¹⁰⁵

Tuna, sosyal sınıfları açıklayan teorileri şu şekilde sıralamaktadır;

“1) Dini Teori: Bu teoriye göre, mevcut düzeni Tanrı vücuda getirmiştir. Tanrı düzeni denilen bu teori, on sekizinci yüzyıla kadar hâkim olmuş bir görüştür. Ancak Fransız ihtilâli bu teoriyi sarsmıştır. (...) Zira büyük dinler, kendilerine göre sosyal adaleti düşünmüşler ve mensuplarına bir çok tedbirler tavsiye etmişler, emir ve vahiylerle sınıflar arası âhengi tesise çalışmışlardır. Bu arada İslâm dininin sosyal adaletin temini hususunda koyduğu prensipler ve kurduğu müesseseler, bu büyük dinin sınıflar arası münasebetlere verdiği ehemmiyetin delilidir.

2) Irkçı Teori: Bu teori bazı ırkların alt sınıfları, diğer bazılarının ise üst sınıfları teşkil ettiğini, edebileceğini ileri sürmektedir. Aslında pek müphem ve gayrı ilmî olan bu teori, hususiyile on dokuzuncu yüzyılda emperyalizmin pek işine yaramış, dünyamızın birçok geri kalmış bölgelerinde yaşayan siyah ve sarı derili insanlardan mürekkep topluluklar, ırkî bakımdan bir ayrıma tabi tutularak alt sınıf, buna mukabil beyaz ırk üst sınıf sayılmıştır. İlmi esas ve mesnetlerden yoksun olan bu teori, uzun zaman siyasete ve emperyalist cereyanlara alet edilmiştir.

3) İş Bölümü ve Meslek Teorisi: Sınıflar hakkındaki teoriler arasında en değerlilerinden biri olan bu nazariye, insanların ekonomik faaliyetler içinde bir iş bölümüne tâbi buldukları görüşünden hareket etmekte ve aslında bir takım mesleklerin doğuşunu da buraya bağlamaktadır. (...) Bu teoriden hareket edildiği takdirde, sınıfsız bir cemiyet tasavvur edilemez. Zira en aşırı devletçi ve sosyalist bir cemiyette dahi sınıflar bulunacaktır. Teoriye göre, sınıfların bulunması iktisadî bir zarurettir ve aslında sosyal sınıfların mevcudiyeti kapitalizm veya komünizmle ilgili değildir.

4) Gelir Eşitliği Teorisi: Bir toplulukta insanların gruplaşmaları ve dolayisiyle birer sosyal sınıf halinde ortaya çıkmaları hususunda rol oynayan belli başlı faktörlerden biri gelirdir. Filhakika gelir eşitliği, cemiyet içinde insanları belirli zümrelere ayırmaktadır. Bununla beraber, gelir eşitliği teorisinin tek başına sınıfların varlığını

¹⁰⁵ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 123-124.

izahta zayıf bazı tarafları olduğu da âşikârdır. Zira bağımlı ve bağımsız zümreler arasında bazı hallerde gelir eşitliği olabileceği gibi, gelirinde her zaman sâbit bir hadde durmayacağı meydandadır. Buna rağmen, gelir teorisi iş bölümü ve meslek faktörleriyle birleştiği ve sübjektif unsurlar da dikkate alındığı takdirde, bahis konusu sosyal sınıfların izahına çok elverişli bulunduğu muhakkaktır. Buna rağmen, gelir teorisi iş bölümü ve meslek faktörleriyle birleştirildiği ve sübjektif unsurlar da dikkate alındığı takdirde, bahis konusu sosyal sınıfların izahına çok elverişli bulunduğu muhakkaktır. Nitekim bu durumu başka bir açıdan teyit eden diğer bir görüş, Werner Sombart tarafından ortaya atılmış bulunmaktadır. Bu müellife göre, sosyal sınıf, ortak menfaatlerle bir iktisat sistemine bağlı bulunan insanlar topluluğudur. Buradaki “ortak menfaat” terimini daha çok gelir durumu, iş bölümü, meslek ve mülkiyet münasebeti şeklinde tefsir etmek doğru olur, kanaatindeyiz.”¹⁰⁶

3. 1. TUNA’NIN İŞÇİ VE MÜSTAHEDEM SINIFI YAKLAŞIMI

Prof. Tuna, sanayi devriminden önce “işçi ve fakir” sözcüklerinin aynı anlama geldiğini, işçilerin sadece yeme-içme, giyinme, barınma ihtiyaçlarından yoksun olmadığını aynı zamanda özgürlük ve demokrasiden de mahrum bırakıldığını ve bu işçi sınıfının ancak sanayi devriminden sonra sendikalar aracılığıyla güçlenip vatandaşlık hak ve özgürlüğüne sahip olduklarını dile getirmektedir.¹⁰⁷ Demokrasinin doğup, gelişmesinin işçi sınıfının elde ettiği hak ve özgürlükle alakalı olduğunu düşünen Tuna, kapitalist sanayi sisteminin önce işçilere sefil hayatı sunmasının daha sonra küçük iyileştirmeler yapmasının, bir şekilde demokratik haklar vermesinin ancak bu hakkı verirken, mülkiyet edinme hakkından mahrum bırakmasının kapitalizmin ortaya çıkarttığı bir saygısızlık olarak düşünmektedir.

Tuna, işçinin tanımını “Bedenî faaliyeti zihnî faaliyetine üstün olan ücretliler zümresine “işçi” diyoruz.” olarak yapmakta ve işçileri vasıf derecelerine göre üçe ayırmaktadır;

“Vasıflı işçiler, umumiyetle uzun süren bir çiraklık devresinde veya bizzat atölye ve iş yerlerinde, nihayet sanat ve meslek okullarında yetişmektedir. Çalışacakları

¹⁰⁶ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 124-125.

¹⁰⁷ Orhan Tuna, “Sendikacılığın Dünü ve Bugünü”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 13 (1962), s. 2.

meslek ve iş koluna göre, eğitim devresi genel olarak 3-6 yıl sürmektedir. Vasıflı işçi grubu dünyanın her tarafında aranan ve umumiyetle nâdir olan işçilerden terekküp etmektedir. Buna mukabil, yarı vasıflı işçi zümresi, 3-10 aylık bir devre içinde yetiştirilebilmektedir. Bu zümreye, meselâ tekstil sanayinde, geniş ölçüde rastlamak kabildir. Vasıfsız işçi grubunu ise, hiçbir sanat ve meslek eğitimine tâbi tutulmamış olan işçiler teşkil etmektedir.”¹⁰⁸

Sanayi ülkelerinin genelinde ilk ve bilinçli bir şekilde organize olup “kendi kendine yardım sektörünü” geliştirerek sendika kuran işçilerin vasıflı işçiler olduğunu belirten Tuna, bu işçilerden vazgeçmenin zor olduğunu çünkü bunların işlerinde ustalaşmış, tecrübeli ve işverenin eğitimleri, iş öğrenmeleri konusunda zaman ve para harcamayacağı işçiler olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca vasıflı işçilerin sendikalar için de son derece önemli olduğunu, vasıfsız işçilerin ise sendikacılığın ilk dönemlerinde hiçbir katkıları olmadığı gibi aksine uzun süreli iş uyuşmazlıklarına ve mücadelelerine sebep olduklarını da eklemektedir.¹⁰⁹

Kapitalist fabrika sanayinin doğmasıyla çok sayıda işçiye ihtiyaç duyulduğunu belirten Tuna, bu işçilerin nerden, nasıl ve hangi sınıflardan bulunduğunu şöyle sıralamaktadır; “Zira meseleler ve hâdiseler sosyal tarihin kadrosu içinde tedkik edildiği takdirde, sanayi de ancak işgücü ihtiyatlarının mevcut olduğu yerlerde kurulabileceği anlaşılır. Filhakika iktisaden serbest şekilde çalışma imkânını bulamıyan nüfus, ancak sınaî işler ve faaliyetler sayesinde gelir ve geçimini temin edebilmiştir. (...) Öte yandan ziraî çevrelerde miras hukukunun “büyük evlât” rejimini benimsemiş bulunması, büyük erkek evlât dışında kalan çocukların ziraî faaliyetler haricinde kalan sahalara geçmeleri hususunda mühim bir rol oynamıştır. Ancak, toprağın diğer varisler arasında taksiminin hukuken mümkün olduğu memleketlerde dahi, iklim şartlarından, azalan verim kanununun neticelerinden ve toprağın veraset yoluyla gittikçe parçalanmasından dolayı, ziraî hasılânın artırılması kabil olmayınca toprak, sahiplerini besleyemez hale gelmiş ve neticede ziraî bölgeden şehirlere ve sanayi merkezlerine doğru kuvvetli bir nüfus akını başlamıştır. Diğer taraftan, başka sanayi memleketlerinden bahsederken de işaret olunacağı gibi, muazzam kapitalleri ve hâkim rekabet unsuruyla kapitalist fabrika

¹⁰⁸ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 75- 76.

¹⁰⁹ Orhan Tuna, “İşçi Sendikalarının Mahiyet ve Vazifeleri”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 3 (1950), s. 136.

sanayii, küçük sanatları ve ev sanayiini belirli işlerde ve faaliyet kollarında kısmen veya tamamen tahrip etmiş, netice itibariyle bu sanayide çalışan bir çok insanlar fabrika endüstrisine intikal etmek zorunda kalmışlardır. (...) Ayrıca modern fabrika sanayii, sınıf durumunu kaybetmiş unsurlardan da ehemmiyetli akımlara maruz kalmıştır. Nihayet nesebi sahih olmayan çocuklar, bulunmuş çocuklar, yetimhanelerde ve yurtlarda barınan çocuklarla, cemiyet içinde şeref ve haysiyetlerini kaybetmiş insanlar ve bunların evlâtları, dilenciler ve serseriler, fakir ailelere mensup kadın ve çocuklar iş bulmak maksadiyle fabrikalara akın etmişlerdir.”¹¹⁰

İşçi sınıfının sanayi sektörüne girişi aslında iradeli bir seçim olmamıştır. Dönem itibariyle insanların geçimini tarım sektöründen ve küçük esnafıktan karşılamasıyla ve artık toprağın verimsiz olması, piyasada para akışının olmaması, insanların hiçbir ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmesi, ölmeleri, hangi ülke sınırlarında yaşanırsa yaşansın adaletsizliğin, kanuni eşitsizliğin sonucunda insanlar sanayi sektörünü bir kurtuluş gibi görmüşlerdir. Ancak sanayileşme sürecinde oluşan işçi sınıfı için bir değişiklik olmamış sadece bu sayılanların ölçüsü, aralarındaki uçurum farkı daha da arttırmış, kapitalizm zengini daha zengin, fakir işçiyi ise daha fakir yapmıştır.

Tuna, müstahdemler sınıfının sanayileşmeyle ortaya çıkmış bir sınıf olduğunu şu cümlelerle anlatmaktadır; “Ortaçağ zanaat hayatında ve lonca rejiminde müstahdem yoktur, müstahdem sınıfı veya zümresi ile ilgili problemler mevcut değildir. Bunun sebebini küçük sanayide ne idarî, ne teknik bakımdan bir iş bölümünün mevcut olmamasında, idarî, icraî, teknik ve ticarî bütün faaliyetlerin «usta»nın şahsında toplanmış bulunmasında aramak lâzımdır. Buna mukabil kapitalist fabrika bir iş bölümüne dayanmak suretiyle çalışmaya başlamış, hattâ bu iş bölümü giderek bir iş parçalanmasına kadar uzanmış, bir sanayi ünitesinde, istihsal faaliyetleriyle teknik ve iktisadî faaliyetler birbirinden, tamamiyle ayrılmış, sevk ve idare, alım, satım, reklâm, sürüm ve istihsal işleriyle uğraşacak ayrı kalite ve kabiliyette insanlara ihtiyaç hasıl olmuştur.”¹¹¹

Literatürde ve kanunda işçi ve müstahdem arasında bir ayrım olmadığını ancak bir mühendisin müstahdem, yarı vasıflı ya da vasıfsız bir işçinin de işçi diye

¹¹⁰ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 77-78.

¹¹¹ Orhan Tuna, “Müstahdemler Zümresi ve Meseleleri”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 15 (1964), s.191.

sıfatlandırılacağını örnek veren Tuna, bazen konun bu kadar net olmadığını işçi ve müstahdem sınıfının kesiştiği noktada aralarında anlaşmazlık olduğunu, iş hukukunda uyuşmazlıklar çıktığını belirtmektedir. İşçi ve müstahdem ayrımının beden gücü ya da beyin gücü kıyaslamasıyla ya da ücretlerinde ki farklılıklarla açıklamayacağını, A.B.D’ de beyaz yakalı diye adlandırılan müstahdemlerin bazen vasıflı bir işçiden daha düşük ücret aldığı örneğini vererek iki sınıf arasında ayrımın sosyal, ekonomik ve hukuki boyutlarının kanun eliyle düzenlenmesi gerektiğini ve iş tanımının yapılacağı bir listeye belirlenebileceğini ifade etmektedir.¹¹²

Prof. Tuna, işçi ve müstahdem sınıfını birbirinden ayırmak için sosyal politikanın tespit ettiği farkların çeşitliliğine dikkat çekmektedir; “işverene yakınlık, işverenin emniyet ve itimadı orta sınıf durumu, hususiyle doktrin, dünya görüşü, siyasi parti ayrılığı, hattâ mesleki teşkilât itibariyle ayrılık, hayat telâkkisi, yaşama ve giyim itiyatları, uzun ihbar müddetleri, meslekî yetiştirme tarzı v.s. zikredilebilir.”¹¹³

Tuna, müstahdem sınıfına karakteristik özellikleriyle şekil verdiğini belirttiği sanayileşmeyi başlıca dört maddede incelemektedir;

“1) Yeni endüstrilerin ve yeni mesleklerin ortaya çıkması, (...) Bu arada geniş imalât sanayiini başta saymak icap eder. İmalât sanayiinin yanı sıra yapı sanayii de büyük bir gelişme ve genişleme kaydetmiştir. Diğer taraftan demiryolları ile diğer transport şirketleri, âmme hizmetleri, hükümet servisleri profesyonel mesleklerin istihdam hacmi de ehemmiyetli şekilde genişlemiştir. Buna mukabil Batı Yarım Küresinde ziraî sektörde istihdam edilen iş gücünde devamlı ve mütemadi bir azalma meydana gelmektedir.(...)

2) İkinci olarak muayyen gelirlerin dikkati çekecek derece ve nisbette büyük bir kısmı istihlâk maddeleri yerine, yatırımlara tahsis olunmakta, başka bir ifade ile yeni binalar inşasına, makinalar, yani istihsâl vasıtaları istihsaline ve âmme hizmetlerine ayrılmaktadır. (...)

3) Üçüncü olarak endüstrileşme yeni bir işletmeci ve profesyonel meslek sınıfı doğurmuş, gelişmekte olan çeşitli sanayi kollarının daha iyi sevk ve idaresi, çok fazla

---

¹¹² Tuna, 1964, a.g.m., s. 191-192.

¹¹³ Tuna, 1964, a.g.m., s. 194.

miktarda mühendis ve teknik elemana ihtiyaç göstermiş (...) Filhakika hekimlerin, avukatların, hocaların, iktisatçıların ve âmme hizmetlerinde çalışanların miktarında çok süratli bir artış kaydedilmiştir. Bu yeni orta sınıf refah, prestij ve siyasî nüfuz sahibi olarak yeni çağlarda adeta eski aristokrasinin yerini almış bulunmaktadır.

4) Nihayet dördüncü nokta veya endüstrileşmenin dördüncü karakteri olarak, bütün bu sanayileşme hızı ve istikameti içinde ücret karşılığı çalışan yeni bir sanayi işçisi sınıfının doğmuş olması zikredilebilir.”¹¹⁴ Tuna, bu maddelerle hem sanayileşmenin geldiği noktayı belirtmekte hem de müstahdemler sınıfının var oluş nedeni anlatmaktadır.

Günümüzde hizmet sektöründe çalışanlar, beyaz yakalılar veya memurlar diye sınıflandırılan müstahdem sınıfı, sanayi sektörünün gelişmesiyle birlikte artık işçi sınıfının yeterli olamamasından ve iş bölümlerinin çeşitlenmesinden dolayı ihtiyaç duyulan çalışanlardan oluşmuştur. Tuna’ya göre, bu sınıf bazı benzerlikler ve ortaklıklar olsa dahi işçi sınıfından farklı, yeni bir sosyal sınıf oluşturmuş ve her şartta işçi sınıfından daha iyi çalışma şartlarına sahip bir orta sınıftır.

3. 2.TUNA’NIN İŞÇİ HAREKETLERİ YAKLAŞIMI

İşçi hareketleri, işçilerin birleşmeleriyle 19.Yüzyılın ilk yarısında başlayıp, ikinci yarısında gelişim göstermiştir. Tuna, bu gelişimleri üçe ayırmaktadır;

1-Siyasi Nitelikteki İşçi Hareketleri: Bu hareketin amacı burjuva-kapitalist sosyal ve iktisadi düzen yerine sosyalist düzenin var olmasıdır. Bizzat batı Avrupa ülkelerindeki sosyalizm olmakla birlikte kapitalizmin ve onun doğurduğu sorunlardan ortaya çıkan bir harekettir.

2- Sendikacılık Hareketleri: Bu harekette amaç işçileri birleştirmek ve işçi sınıfının iktisadi durumunu iyileştirmektir. Bunu yaparken bazı ülkelerde siyasi partilerle sağlam ilişkiler kurulmuş bazı ülkelerde ise dar anlamda siyaset yapmayarak ve parti politikalarıyla ilgilenmeyerek yani partilerden bağımsız bir şekilde tamamen işçinin iş şartları ve ücretleriyle ilgilenilmiştir.

---

¹¹⁴ Tuna, 1964, a.g.m., s. 196-197.

3-Üçüncü Tür İşçi Hareketi: Burada amaç tamamen iktisadi olup işçi üretim ve tüketim kooperatifleri hareketidir. İşçilerin zorunlu ihtiyaçlarını birinci elden gidermek veya direkt işçileri bu ihtiyaçların üretimine dâhil etmektir. Siyasi amaçları yoktur ve satın alım gücünün artırılması hedefi vardır.¹¹⁵

İşçi hareketleri dünyada ilk olarak mesleki bir karakter gösteren sendikacılık hareketlerinden doğmuştur. Bu hareketin amacı sendikacılığın tanımı gibi olmuştur yani işçilerin hak ve menfaatlerini korumak, geliştirmek ve yeni kazanımlar elde etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde sendikacılık hareketiyle korunan hak ve menfaatler, elde edilenler yeterli olmamış işçilerin asgari ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmeleri adına kooperatifçilik hareketi gelişmiştir.¹¹⁶ Bu hareket Tuna'nın da ifade ettiği gibi tamamen iktisadi olan işçilerin kendi kendilerine yardım sektörünü geliştirebileceği bir hareket olmuştur. Siyasi türdeki işçi hareketi ise sendikacılık ve kooperatifçilik hareketleri dönemlerinde de var olmuştur. Bu türün savunucuları ülkelerde siyasi rejimin, sosyalizmin hangi türünün benimsendiğine göre yani demokratik sosyalistseler demokrasiyle, komünistseler ihtilâlle değişmesini istemiştir.¹¹⁷

Prof. Tuna, siyasi nitelikteki işçi hareketlerini ve işçi partilerini sosyalizmden ayırmanın mümkün olmadığını söyleyerek, bu hareketlerin amaçlarını kavramak için sosyalizmi bilmenin önemini vurgulamaktadır. Tuna'nın yaklaşımıyla sosyalizm; “Sosyalizm tek kelime ile ahlâkî bir davranıştır. Sosyalizm insanî - ahlâkî prensibe dayanır. Yani bütün insanların müsavi olduğunu, ve aynı haklara sahip bulduklarını kabul eder ve cemiyette nisbî refah halinin tesisini ister. Buna mukabil plânlı iktisat rejimine ve kollektif bir sisteme dayansa dahi, harbe, istilâya ve ferdler arasında hiyerarşik münasebetlere dayanan otoriter - cebir sistemleri hiç bir zaman sosyalist birer sistem sayılamazlar.”¹¹⁸ Tuna'nın sosyalizmle ilgili bu cümleleri, “reformist, demokratik ve ılımlı sosyalizm” i kastetmektedir çünkü sosyalizmin bir türü olan komünizmde “otoriter – cebir sistem” kendini göstermektedir.

---

¹¹⁵ Tuna, “İşçi Fırkaları ve Sosyal Demokrasi Hareketi”, 1952 (a), a.g.m., s. 62-63.

¹¹⁶ Tuna, 1952 (a), a.g.m., s. 63.

¹¹⁷ Tuna, 1952 (a), a.g.m., s. 64.

¹¹⁸ Tuna, 1952 (a), a.g.m., s. 63.

Tuna, ihtilâlcî ve demokratik sosyalizm olarak ikiye ayırdığı sosyalizmi, işçi hareketlerinin türlerinin ve derecelerinin anlaşılması açısından daha alt gruplara ayırmaktadır. “Sosyalizm umumiyetle beş gruba ayrılmış bulunmaktadır:

- 1) Sosyal demokrasi,
- 2) Komünizm,
- 3) Anarşizm,
- 4) Sendikalizm,
- 5) Kooperatifçi sosyalizm.

Bunlardan ilk ikisine devlet sosyalizmi, geri kalan üçüne ise sendikalizm veya kooperatifçilik sosyalizmi denilir. Umumî prensipler beş nevi sosyalizmde de aynıdır: Şöyle ki, mevcut kapitalist sistemi bertaraf etmek, bilhassa sanayi, madencilik ve ziraat sahaslarındaki istihsal vasıtaları üzerindeki hususî mülkiyeti kaldırarak bunun yerine âmme mülkiyetini yani kollektif mülkiyeti ikame etmek, iktisadî faaliyetlerdeki temettü unsuru yerine, sosyal unsuru koymak ve serbest ferdî iktisat rejimi yerine plânlı iktisat sistemini hâkim kılmak.”¹¹⁹

Bu ortak kuralların yanında sosyalizmin gruplara ayrılmasına sebep olan çok önemli araç ve amaç farklılıkları vardır. Tuna, “Sosyalist hareketler metoda göre, demokrat ve ihtilâlcî olmak üzere belli başlı iki kısma ayrılmaktadırlar. Birinci gruba dahil olanlar sosyal demokratlarla (...) kooperatifçi sosyalistlerdir. Bu cereyanlar sosyalizmi tamamen kanunî - meşru yollar ve demokratik vasıtalarla tahakkuk ettirmeğe çalışırlar. İkinci grubu ise komünistler, anarşistler ve sendikalistler teşkil ederler. Bunlar sosyalist nizamı ulaşabilmek için ihtilâlcî metotlara baş vururlar.”¹²⁰ diyerek sosyalizmi uygulayacakları yöntemlerine göre daha sonrada amaç ve hedeflerine göre kendi aralarında gruplandırmaktadır.

4. TUNA’NIN SENDİKAL YAKLAŞIMI

---

¹¹⁹ Tuna, 1952 (a), a.g.m., s. 64.

¹²⁰ Tuna, 1952 (a), a.g.m., s. 64.

Tuna, sanayi devriminden sonra “işçi-işveren birliği” veya “sanayi demokrasisi” teriminin içinde bulunan durumu anlatmakta yetersiz kalması ve iktisadi hayata daha demokratik bir görünüm kazandırılması amacıyla “iktisadi demokrasi” teriminin kullandığını ifade ederek, bu terim değişikliğinin sebebinin sanayi kapitalizminde aranması gerektiğini; çünkü sanayileşmeden önce lonca sistemlerinde böyle sorunlar yaşanmadığını, sanayi kapitalizminin bünyesinin “(...) kapitalizmin fikrî temelleri, felsefî sahada ferdiyetçilik ve iktisadî sahada aşırı liberalizm (...)” olduğunu belirtmektedir.¹²¹

Sanayi kapitalizminin küçük sanayi ve esnaf hayatını ölüme sürükleyerek işverenlerin babacan ve ataerkil yapısını yok ettiğini, yerine işletmelerin büyümesinin ön planda tutulduğunu, işçiler ve işverenlerin birbirlerini tanımaz olduğunu, işçi-işveren ilişkilerinin yabancılaşmasından dolayı işletmelerde elçi görevini yapacak işçi temsilcilerine ihtiyaç duyulduğunu belirten Tuna, “Bizim 1936 tarihli İş Kanunumuzda işçi temsilciliği müessesesi, yahut sonraları sendika temsilciliği müessesesi sanayi kapitalizminin yabancılaşma ve farklılaşma şartları altında doğmuş, doğmak zaruretinde bulunmuştur.” ifadesiyle zorunluluğu vurgulamaktadır.¹²² Tuna’nın sendikacılığı incelediği dönem henüz dünyada ve Türkiye’de sendikal hareketin tarihinin çok eskilere dayanmadığı ve işçi hareketlerinin bilinçli ve güçlü bir şekilde yeni organize olmaya başladığı dönemdir. Bu sebeple sendikaların var oluş nedenlerini ve hedeflerini yakın tarihte yok olmuş lonca teşkilatı, ahilik teşkilatı, kardeşlik ve yardımlaşma kuruluşlarıyla karıştırılmaması gerektiğini sıkça vurgulayan Tuna, sendikaların diğer kuruluşların ve loncaların aksine zengin sermaye sahiplerinin, büyük fabrikalarda çalışan binlerce işçinin var olduğu bir sistemde doğmak mecburiyetinde kaldığını ifade etmektedir.

Sendikaların “modern sanayi kapitalizmi çağlarına hâs olan içtimaî - kütleî tezahürü (...) tarihî veya modern loncalarla kıyaslamak ve bugünün sendika teşekküllerinde aynı kuruluş şekillerini, aynı hedefleri, ve aynı bünye fonksiyonlarını aramak doğru değildir. Çünkü sendikalist işçi hareketleri ancak yüksek kapitalist rejimde büyük ve kudretli teşekküller haline yükselmiş ve kapitalist sistemin inkişafı

¹²¹ Orhan Tuna, “İşçi-İşveren İşbirliği Türkiye’de Uygulama ve Bu Konuda Mevcut İmkânlar”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 22-23 (1971), s. 90.

¹²² Tuna, 1971, a.g.m., s. 91.

nisbetinde de gelişmişlerdir. Şu hale göre işçi sendikaları tamamen ve münhasıran kapitalist zihniyetin mahsulü bulunmaktadır. Bunlar rasyonel maksatlar takip eden teşekküllerdir.” cümleleriyle sendikaların doğuşunun kapitalist sistemin sonucu olduğunu belirten Tuna, sendikaların toplumda ve kamuda bir istikrar unsuru olduğunu, Marxist ideolojiyi savunanlar dışında da birçok yazarca bunun böyle kabul edildiğini ifade etmektedir.¹²³

Sanayi devriminden sonra işçi sınıfının oluşturduğu işçi birlikleri ve işçi hareketleriyle nitelik kazanıp belirli bir kimliğe sahip olan sendikalar mesleki gayeyle, bir ihtiyaç sonucu ortaya çıkmıştır. Tuna, rasyonel ve belirli amaçları olan sendikacılığı gruplara ayırmaktadır.

Bunlardan ilki olan reformist sendikacılık “Birinci sendika tipi, mevcut ve mer’î iktisadî-sosyal nizam çerçevesi dahilinde kalmak şartile ve kollektif aksiyonlar marifetile işgüçlerini daha kârlı ve daha elverişli bir şekilde kıymetlendirmek isteyen, işverenlerle aralarındaki ihtilâfları ancak iş icabı olan ihtilâflar nazarile mütalâa eden, bu ihtilâfları muayyen bir metam satıcılarile alıcıları arasındaki anlaşmazlıklara kıyas eyliyen reformist bir şekildir.”¹²⁴ Prof. Tuna, bu tip sendikacılıkta işçi ve işverenin karşılıklı olarak uzlaşma yolunda olduklarını, anlaşamadıkları konun genellikle işçi ve işverenin ortakıyla meydana gelen, sosyal hâsılanın dağıtılma şekli ve oranı konusunda olduğunu, işçilerin işverene zarar vermekten ziyade üretimi arttırmaya çaba gösterdiğini ve işverenin de işçinin üretime katkısına göre işçileri tatmin yoluna gittiğini, her iki tarafın da genelde sorunsuz toplu sözleşme yapmayı tercih ettiklerini, grev ve lokavtların genelde kanuni yollarla gerçekleştirildiğini zaten bu tür sendikacılıkta sendikanın yasal olmayan grevlere izin vermeyeceğini ve genel veya siyasi grevlerin bu tür sendikacılıkta asla görülmeyeceğini belirtmektedir.¹²⁵

Tuna, ikinci tür olan ihtilâlcî sendikacılığı “işçi sendikaları mevcut iktisat nizamının prensip bakımından şeklini değiştirmeye istihdaf ederler. Bizzat ücret münasebeti, hususî kapitalist teşebbüs sistemi, istihsal vasıtalarının âmmeye mal edilmesi, komünleştirilmesi suretile imha edilmeğe çalışılır. Bu ikinci tip iktisadî hayatı giderek bizzat çalışan sınıfların sevk ve idaresine terke gayret eder. Bu tipte işçiler ve

¹²³ Tuna, “İşçi Sendikalarının Mahiyet ve Vazifeleri”, 1950, a.g.m., s. 131.

¹²⁴ Tuna, “Bugünkü Sovyet Sendikalizminin Nazari ve Tatbiki Esasları”, 1951 (b), a.g.m., s. 80.

¹²⁵ Tuna, 1951 (b), a.g.m., s. 80.

işverenler her bakımdan muhasım birer sosyal sınıftırlar ve karşılıklı münasebetler her şeyden evvel bu sınıf mücadelesinin nihaî hedefi olarak belirir. Bu şartlar altında işverenler dahi işçi sendikalarının şahsında, mevcudiyetlerini idame için her türlü vasıtalarla mücadele edecekleri bir kuvvet görürler. İki cephe arasında bir mütareke meydana gelebilirse de asla samimî bir sulh bahis mevzuu olamaz.”cümleleriyle anlatmaktadır.¹²⁶ İhtilâlcî sendikacılığı kendi arasında sendikalizm ve Rus tipi sendikacılık diğer adıyla komünizm olarak ayıran Tuna, sendikalizmin “siyasî - ihtilâlcî hareketleri, sırf bu hedefleri tahakkuk ettirmek maksadile tahrik eden sendika şefleri tarafından vücade getirilmiştir. Gerek meşhur sosyalist - tahrikçi F. Lassalle'in muakkibleri, gerek Marx'in temsilcileri, Marxist teoriye nazaran sendikaların işçi sınıflarının durumlarını düzeltecek birer müessese telâkki edilmemelerine rağmen, bunlar her memlekette sendikaların kurulmalarını teşvik etmişlerdir. Bunlara göre, sendikalar ne tunç ücret kanununun tesirlerini izaleye muktedirdirler, ne de proletaryayı diğer içtimaî sınıfların hâkimiyet ve istismarından kurtarmağa muvaffak olurlar. Sendikacılık mücadeleleri olsa olsa diğer bütün proleterlerin zararına olarak yüksek vasıflı bazı işçilere muayyen faydalar temin edebilir.” olduğunu ifade etmektedir.¹²⁷

Tuna, sendikalizmin savunucularının sendikaları kendi hedefleri doğrultusunda yetiştirebilecekleri işçiler için bir okul olarak gördüklerini, bu amaçla başarılı parti liderlerini sendikaların başına getirdiklerini, sonucunda da sendikaların ilgili siyasi parti tarafından yönetilen kuruluşlar haline geldiğini söyleyerek bu türün savunucularının işverenin sürekli saldırılarla rahatsız edilmesi gerektiğini, kapitalist düzenin bir gün mutlaka sosyalist üretim sistemi tarafından yok olacağı fikrinin işçi sınıfına benimsetilmesi gerektiğini düşündüklerini vurgulamaktadır.¹²⁸

Rus tipi sendikacılığın ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri yönetimindeki ülkelerde görülen sendikacılık olduğunu söyleyen Tuna, bu türün diğer ülke sendikalarıyla kıyaslanmaması gerektiğini bunların hukuki durumlarının farklı esaslara bağlı olduğunu, Sovyet Rusya'sında sendikacılığın dayandığı kuralların bu ülkedeki Sovyet devlet ve hukuk sisteminin dayandığı kurallara bağlı olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca Rusya'da 1917 tarihinde yapılan ihtilâlin tek amacının kapitalist

---

¹²⁶ Tuna, 1951 (b), a.g.m., s. 80-81.

¹²⁷ Tuna, 1951 (b), a.g.m., s. 81.

¹²⁸ Tuna, 1951 (b), a.g.m., s. 82.

sosyal düzenin yok edilmesi olduğunu, Bolşeviklerin bu amaç için sendikalardan yararlandığını, kendilerini zafere götüren yöntemleri yabancı işçi organizasyonlarına kabul ettirmek için çaba verdiklerini belirtmektedir.¹²⁹

Tuna, Rus tipi sendikacılığın savucularının “Kapitalist cemiyetlerin ve organik inkişaf safhasını atlatmış bulunmaktadır. Buna mukabil sendikaların esas vazifesi bu safha içindedir. Cihan harpleri kapitalist cemiyetlerin inhilâlini sür'atlendirmiştir. Binaenaleyh sosyal ihtilâl anı gittikçe yaklaşmaktadır. Sendikalar bundan faydalanmalıdırlar. Bundan dolayı zamanımızda bütün sendikaların (üçüncü tip) aslı ve hakikî gayeleri ihtilâlden başka bir şey olamaz. İhtilâlciler sendikalar bu gayeyi gerçekleştirmek için kütleleri birleştirip kaynaştırmalı, kütleler arasında muazzam bir disiplin temin etmeli, bunları ihtilâlciler maksatları için talim ve terbiye etmeli bu suretle de kapitalist nizamın, cebir ve şiddete baş vurmak suretile çöküşünü hazırlamalıdır.”¹³⁰ düşüncelerinde olduğunu ifade etmektedir.¹³⁰

Prof. Tuna, sendikalizm ve Rus tipi sendikacılık arasındaki farkları şöyle sıralamaktadır; “İhtilâlciler sendikalizm hiç bir siyasî fırkaya mensup olmadığı halde, Sovyet tipi sendikacılık ve başvurduğu taktik, muhteva, mücadele şekli ve hedefleri itibarile tamamen komünist bir mahiyet arzeder. Buna mukabil ikinci tiple birleştiği nokta, asla saf ve sırf iktisadî - kooperatif hareket mahiyetinde olmaması, bir sınıf hareketi mahiyetini taşıması ve hiç bir zaman kapitalizmden sosyalizme doğru tedricî bir intikali düşünmemesidir. Diğer taraftan Rus tipi sendikacılık hareketinin mücadele ettiği Devlet burjuva devletidir. Bu hareket için devletin şekli asla ehemmiyeti haiz değildir. Mühim olan unsur devletin sosyal muhtevasıdır. Rus sendikalizmi diğer bütün sendikacılık hareketlerinin sırf ihtilâlciler olan fikir ve prensiplerini benimsemiştir.”¹³¹

5. TUNA'NIN SENDİKA-SİYASET İLİŞKİSİ YAKLAŞIMI

Tuna, sendikaların herhangi bir siyasî partiyle karşılıklı yardımlaşmada bulunarak siyasî partinin maddî ya da manevî yönlendirmesiyle günlük siyasete karışmaları olarak kabul edilen dar manada siyasetle ya da belirli bir siyasî partinin maddî veya manevî baskısı altında kalmadan, çalışanların menfaatlerinin korunması için

¹²⁹ Tuna, 1951 (b), a.g.m., s. 84.

¹³⁰ Tuna, 1951 (b), a.g.m., s. 84-85.

¹³¹ Tuna, 1951 (b), a.g.m., s. 85.

talep ve tavsiyede bulunmasını ifade eden geniş manada siyasetle ¹³² ilgilenip ilgilenmemesi, herhangi bir siyasi partiyle ilişki kurup kurmaması konusunun temelini işçi hareketlerinin oluşturduğunu ve bu hareketlerin türlerine göre konunun değerlendirilip, yorumlanması gerektiğini belirtmektedir.

“Bu işçi hareketleri belli başlı üç istikamet takip etmiştir. Binaenaleyh gerek sendikacılığın, gerek yeni sanayi işçilerine ait siyasî hareketlerin umumî işçi hareketleri içindeki mevkiini tayin edebilmek için, mevzu bahis işçi hareketlerine bir göz gezdirmek zarureti vardır:

- 1 - Meslekî mahiyetteki işçi hareketleri.
- 2 - İktisadî mahiyetteki işçi hareketleri.
- 3 - Siyasî mahiyetteki işçi hareketleri.

İşte mevzuumuzu teşkil eden birinci unsur yani sendikacılık, meslekî mahiyetteki işçi hareketlerinin bir neticesidir. Şu hale göre, 19 uncu asrın mahsulü olan sendikacılık sosyal sınıflaşma ve tabakalaşma esasına dayanmakta ve muayyen bir içtimaî sınıfın meslekî menfaatlerini korumak endişesiyle liberal-kapitalist iktisat rejiminin kucağında ve böyle bir rejimin şartları altında âdeti fevrî bir şekilde doğmuş bulunmaktadır. Filhakika vaziyet böyle bir manzara arz edince, yukarıdaki tablo içinde, yani umumî işçi hareketleri çerçevesi dahilinde yer almış bulunan sendikacılığın veya meslekî mahiyetteki işçi hareketinin mânasını ve güttüğü maksadı da kolaylıkla ortaya çıkarmak mümkündür: Sendikacılık, ister işçilere yani çalışan sınıfa, ister işverenlere yani çalıştıran sınıfa taallük etsin, azasının umumî iş şartları üzerinde müessir olmağa çalışan bir teşekküldür. Ancak azasının umumî iş şartları üzerinde müessir olmak derken, bundan bütün sendikacılık faaliyetlerini dar bir çerçeve içine sokmak ve sadece iş yerlerine hapsedmek mânası da çıkarılmamalıdır. Bilâkis bütün iktisadî saha sendikacılığın faaliyet alanıdır. Kaldı ki, bugün sendikacılık sade ve dar mânada bir

---

¹³² Tekin Akgeyik, “Teorik Esasları İle Sendika-Siyaset İlişkisi”, İstanbul, *İ.Ü.İ.F.M.: Sabahattin Zaim’e Armağan*, 1994/ B-3, C. I-IV, 1996, s. 353.

meslek teşekkülü olmaktan da çıkmış, bir kültür müessesesi, sosyal bir uzviyet haline inkılâp etmiştir.”¹³³

Sendikalar, düşük ücretlerle uzun saatler çalışan, kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını gideremeyecek durumda olup sefil hayatı süren bir sınıfın artık bu duruma bir tepki olarak oluşturdukları işçi birlikleri ve işçi hareketlerinin son şeklini almasıyla doğmuş olan ve siyasi düşüncelere bile sahip olamayacak kadar keyifsiz, sadece yaşamak ve biraz daha iyi şartlarda çalışmak için mücadele eden bir sınıfın duyduğu ihtiyaçtan doğmuştur.

Tuna, sendikacılık tarihine bakıldığında da A.B.D ve Avrupa’daki kapitalist ülkelerdeki sendikalarında doktrinlerden uzak, iş şartları ve ücreti iyileştirmek amacıyla mücadeleyi gerektiren sebeplerle ortaya çıktığını, bu ülkelerde iş sözleşmelerinin bireysel olarak yapıldığını işçinin işverenin karşısındaki güçsüzlüğünü, şartların ne kadar kötü olduğunu, bunlarla ilgili bilgilerin resmi ya da gayri resmi yayınlarda da var olduğunu belirtmekte ayrıca ilk sendikaları kurup, yöneten sendika liderlerinin kuramsal ve ideolojik kültüre sahip olmamakla birlikte öyle bir eğilimde olmadıklarına da değinmektedir.¹³⁴

Tuna, sendikaların mesleki nitelikten siyasi niteliğe geçiş süreçlerini şu cümlelerle anlatmaktadır: “Sendikalar için siyasî mahiyette prensipler ve problemler ancak zamanla, yani bu teşekküller tedricen muayyen bir kudret ve cesamet iktisap ettikten sonra bahis mevzuu olmuş ve bunlar eski klâsik sendikaların sırf ücret taleplerine ve umumi iş şartlarının ıslahına inhisar eden çalışmalarının dışına çıkarak siyasi fırkaların ideolojilerini benimsemek, dar mânada siyasetle iştiğal etmek gibi temayüller beslemeye başlamışlardır. Kaldı ki, sendikacılık ve umumî işçi hareketleriyle meşgul olan bir çok nazariyeciler (...) fikrine göre, çalışan sınıf zaviyesinden sınıf mücadelesinin muvaffak bir şekilde yürütülebilmesi için belli başlı iki organın harekete gelmesi lâzımdır. Bu iki organ ise bir taraftan sendika, diğer taraftan siyasî parti organizasyonudur. Fakat bu iki organ meseleyi halle matuf tedbirlerini yanyana ve birbirine muvazi bir şekilde almalıdırlar. Bunun da mânası, sınıf mücadelesi gibi dar mânasıyla siyasi olan bir hedefin gerçekleşmesinde sendikacılık âlemini hudut dışı

¹³³Orhan Tuna, “Sendikacılık ve Siyaset”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 7 (1955), s. 106-107.

¹³⁴Tuna, 1955, a.g.m., s. 108-109.

bırakmağa imkân ve ihtimal olmadığıdır!”¹³⁵ Fakat Tuna, bahsettiği kuramcılar gibi sendikaların başarısının herhangi bir partiyle kuracakları siyasi bağ ile ya da benimseyecekleri bir ideolojiyle olmayacağını, sınıf bilincine sahip işçiler ve sadece üyesinin menfaat ve haklarını korumak amacıyla olan sendika liderleriyle demokratik ve şeffaf bir sendika yönetimiyle hedefe ulaşılabileceğini düşünmektedir.

Tuna, mesleki ve siyasi nitelikteki sendika ilişkilerinin birlikte yürütülmesinin sadece Marxist düşüncenin değil burjuva kuramcılarının da düşüncesi olduğunu, Marxist akımın sendikaları etkin bir araç olduğunu düşünerek kendi hedefine ulaşmak için sendikaları etki altına almayı da hedeflediklerini belirtmektedir. “Bu hususta Karl Marx’ın “Komünist Beyannamesi” ni ve bu beyannamedeki ifadeleri hatırlamak kâfidir. Filhakika Marx adı geçen beyannamede, “bütün dünya İşçileri birleşiniz” derken, dar mânadaki siyasî sahaya intikal etmeyecek bir işçi meslek hareketini asla kastetmediği, bilâkis bu neviden hareketi hiç kale almıyarak işçi hareketlerinin topuna birden yine dar mânada siyasî bir damga vurduğu herkesçe malûmdur. Binaenaleyh gerek mazide, gerek zamanımızda bazı memleketlerde işçi sendikalarının doğrudan doğruya dar mânada siyasetle iştigalleri üzerinde mühim tesirleri görülen cereyan, bir bakıma yukarıda işaret ettiğimiz Marxist nazariye ve siyasi sosyalizmdir.”¹³⁶

6. TUNA’NIN SOSYAL ADALET YAKLAŞIMI

Prof. Tuna, sosyal adaletin gerçekleşmesinin toplumda ki hiçbir sınıfın tarafıyla olmayacağını ancak devlet otoritesiyle olabileceğini bunun da devletin alacağı tedbirlerle, kanunlarla, devletin kuruluşlarıyla gerçekleşen, tıpkı sosyal siyasette alınan tedbirler gibi olduğunu hatta sosyal siyasetin kapsamında bulunan bir kavram olduğunu düşünmektedir.

Sosyal adalet kavramını her ideolojinin kendi isteği ve hedefi doğrultusunda tanımlayabileceğini ve evrensel olarak netliği olmadığını belirten Tuna, “Filhakika sosyal ilimler çerçevesi içinde “içtimai adalet” mefhumu kadar kaypak şuraya veya buraya çekilmeye elverişli türlü tefsirlere müsait az mefhum vardır. Nitekim iktisat ilminde öteden beri bahis mevzuu edilen âdil ücret ve âdil fiyat gibi terimleri de aynı gruba sokmakta hata yoktur. Bunlar her çağda sosyal ilimlere mensup olanlar tarafından

¹³⁵ Tuna, 1955, a.g.m., s.109.

¹³⁶ Tuna, 1955, a.g.m., s. 109-110.

bir talep ve temenni şeklinde ortaya atıldığı halde, bugüne kadar berraklık kazanmak şöyle dursun bilâkis ondokuz ve yirminci asırlarda sosyalizm ve Komünizmin kuvvet kazanması sonucunda mefhum üzerindeki münakaşalar bûs bütün hararetlenmiş ve giderek demogojiye âlet ve vasıta haline getirilmiştir.” cümleleriyle sosyal adaletin suistimale açık bir kavram olduğunu vurgulamaktadır.¹³⁷ Tuna, sosyal adaletin gerçekleşmesinin devlet eliyle olabileceğine inandığı için, ideolojik siyasi düşüncelerle gerçekleşmeyeceğini ancak sendikacılıkta olduğu gibi bunun savunucularının da kendi hedefleri ve çıkarları uğruna sosyal adaleti kullanacağını dile getirmektedir.

Komünist düşüncenin sosyal adaleti sağlayamadığını ifade eden Tuna, “ Bilfarz nazârî ve farazi dahi olsa fertler arasında çok az bir gelir müsavâtı arayan aşırı sol doktrinler karşısında, demokrasi ve kapitalizm hiçbir zaman bu yola iltifât etmemiş ve haklı olarak kapitalin hissesini müteşebbisin kârını idarecinin yüksek maaş gelirini kabul etmek suretiyle milli gelir bölünüşünü fertler zümreler ve içtimai sınıflar arasında kademelendirmiştir. Bununla beraber komünist olmayan rejimlerin ve doktrinlerin iktisadi hayatta sosyal adalete kıymet ve ehemmiyet vermediklerini sanmak büyük bir hata olur. Çünkü siyasi demokrasinin ve kapitalist nizamın kucağında doğup gelişen sosyal siyaset ilmi ve bu ilmin bir asrı geçen tatbikatı, rejimin anlayışına göre, Cemiyet hayatında sosyal adalet partisini yürütmek ve yerleştirmek, kapitalizmin bünyevî hatalarını tashih maksadiyle türlü tedbirler almış ve filhakika bunlar tesirlerini göstermekten uzak kalmamıştır.” cümleleriyle komünist rejim ve demokratik kapitalist rejimi benimsemiş ülkeler arasındaki sosyal adalet farkını göstermektedir.¹³⁸

Sosyal adaletin dünyadaki gelişimini 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl kapitalizmi arasındaki farkla kıyaslayan Tuna, 19. Yüzyılda kapitalizmin çok sert olduğunu ve sosyal adaletle hiçbir ilgisi olmadığını, 20.Yüzyılda ise kapitalist ve demokratik ülkelerde artık böylesine sert bir tutumun kalmadığını ve sosyal adaleti gerçekleştirmek adına insan haysiyetine, maddî refahına ve geleceği güvence altına alma arzularına, iktisadi alanda eşitliğe önem verildiği gerçeğini dile getirmektedir. Tuna, 20. Yüzyılın kapitalist ülkelerinde sosyal adaletin gerçekleşmesi için milli gelir paylaşımının göreceli olarak adalet esasına dayandığını, 19. Yüzyılda uç boyutlarda olan gelir farkının aşırılıklarının azaltıldığını, hastalık ve yaşlanma döneminde mağduriyet yaşanması

¹³⁷ Hür Söz Gazetesi, 14 Temmuz 1961, s.2.

¹³⁸ Hür Söz Gazetesi, 14 Temmuz 1961, s.2.

korusunun yok edilmeye çalışılması gibi tedbirlerin kanunlarla güvence altına alındığını ve 19.Yüzyılda olduğu gibi 20. Yüzyılda da önemli olan işçi sınıfı için sosyal adaletin kapitalist ülkelerde, komünist ülkelere göre çok daha iyi sağlandığını ifade etmektedir.¹³⁹

7. TUNA'NIN EŞİTLİK YAKLAŞIMI

Tuna, toplumda sınıfların oluşmasıyla ortaya çıkan eşitsizliği “halk kütleleri arasında sosyal bir tabakalaşma bizzat insanlık kadar eskidir. Bugün olduğu gibi çok eski devirlerde de cemiyetler içinde fertler asla iktisadi bakımdan birbirine müsavi değildirler ve bunlar arasında iktisadi bir kuvvet muvazenesi aramak beyhudedir. Bundan dolayı mazide daima efendiler ve köleler, hâkimler ve mahkûmlar, modern çağlarda ise idare edenlerle edilenler mevcuttur. Yine bundan dolayı hâkimiyet ve iktidar münasebetleri daima devam edegelmiştir. Gerçi zaman zaman bunların rolleri değişmiş ise de siyasi mânada olsun, iktisadi veya içtimai mânada bulunsun cemiyetler içinde iktidar hiç bir zaman yok olmamıştır ve ağılebi ihtimal istikbalde de yok olmayacaktır.” cümleleriyle anlatmaktadır.¹⁴⁰ Eşitsizliğin her zaman var olduğunu ve insanlık devam ettiği sürece de var olacağını düşünen Tuna, sosyal adaletin sağlanması, sosyal barışın sağlanması ve bunların sürekliliğinin sosyal siyasetin konusu ve varlık sebebi olduğunu düşünmektedir.

Kapitalist sanayi sisteminin sanayileşmeye başlayan toplumların sosyal, toplumsal, ahlâki ve sağlık yapılarında olumsuzluklar yarattığını belirten Tuna, ev hanımları ve küçük yaştaki çocukların ev reisinin kazandığı paralar yetmediği için çalışmak zorunda kaldığını ve sonucunda da kadın ve çocuk sefaleti başlayarak güçlü aile bağları zedeleyip klasik aile ahlakı geriletğini, anne ve babaların çocuklar üzerindeki otoritelerin sarsıldığını sonucunda da ailelerin çocuklarını terbiye etme ve yetiştirme imkânının ortadan kalktığını dile getirmektedir. Tuna, küçük derme çatma odalarda ailece yaşamak zorunda kalan işçilerin ve aile bireylerinin ruh ve beden sağlıklarını kaybettiklerini bu yeni çalışma biçiminin geçmişteki rahat ve mutlu hayatı yok ettiğini, yerini zorlu bir mücadeleye bıraktığını üzülecek belirtmektedir.¹⁴¹ Sıralanan bu sorunlar bizzat bu sorunları yaşayanlar tarafından fark edildiğinde toplumda

¹³⁹ Hür Söz Gazetesi, 14 Temmuz 1961, s.2.

¹⁴⁰ Tuna, “İşçi Sendikalarının Mahiyet ve Vazifeleri”, 1950, a.g.m., s.132.

¹⁴¹ Tuna, 1950, a.g.m., s. 133.

kocaman bir eşitsizlik sorunu ortaya çıkmakta ve eşitsizliğin yarattığı eksiklik ve hırs duygusu toplumları içinden çıkılmaz sorunlara ve kargaşaya sürüklemiştir.

Prof. Tuna, bu sorunlardan en önemlisi ve halledilmesi zor alanın ise eşitsizlik olduğunu ifade etmektedir; “Gerçi fertler arasındaki bu iktisadî müsavatsızlık yukarıda da söylediğimiz gibi yeni bir şey değildi. Fakat yeni olan şey bu iktisadî müsavatsızlığın büyümesi, şiddetlenmesi ve geniş kitleleri sarması idi. (...) Bu iktisadî müsavatsızlığın sebep ve illeti şahsî değildi. Bir kabiliyet noksanlığına, hastalık veya maluliyete, karakter zaafına veya irade noksanlığına atfedilemezdi. Bilâkis fertler arasındaki bu derin ekonomik müsavatsızlığın sebep ve saikini, dünyanın her tarafında, tamamen ve münhasıran sosyal şartlara bağlı sınıf vaziyetinde aramak icap ediyordu. Başka bir ifade ile, bu iktisadî müsavatsızlık istihsal vasıtalarına sahip olanların bunlardan mahrum bulunanlar ve dolayısıyla sırf iş güçlerine dayananlar ve günlük rızklarını temin için bu iş güçlerinden maada piyasaya arzedecek bir şeyleri olmayanlara karşı ihraz ettikleri üstünlükten ibaretti.”¹⁴²

Tuna, sorunun bu denli büyümesini sendikaların meşru olarak karşılanıp örgütlenmemesinde, işçilerin orta çağdan gelen tembellikten kurtulamamasına, bilimin henüz yeterli aydınlanmamasına, toplumun bu sosyal meseleye ilgisiz davranmasına ve devletlerin güçlerini sorunun çözümünden yana değil de sermaye sahiplerinin menfaatlerini koruyacak şekilde kullanmasından kaynaklandığına dikkat çekmektedir.¹⁴³

8. TUNA'NIN ÜCRET YAKLAŞIMI

Prof. Tuna, ücretin tanımını “en geniş manasıyla insan emeğinin bir bedelidir.” diye yaptıktan sonra artık ücretin emeğin fiziki, doğal sonucu anlamında kullanılmadığını emeğin karşılığı olarak kullanıldığını “ “Bağlı Emek” den maksat, zorunlu olan tamamlayıcı üretim araçlarına sahip olmayan ve bu yüzden bu araçları elinde bulunduran ve üretimin gayrı safi (brüt) randımanını kendisi alan bir şahsın hizmetinde çalışmaya mecbur olan kimselerin emeğidir.” diyerek anlatmaktadır. Kapitalist sanayi ekonomilerinde ücretin bütün gelir grupları içinde en önemlisi olduğunu belirten Tuna, “Ücret, üretim araçları üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkında

¹⁴² Tuna, 1950, a.g.m., s. 134.

¹⁴³ Tuna, 1950, a.g.m., s. 134.

yahut sadece tasarruf hakkına sahip olanlarla iş gücünü arz edenler arasında ferdi veya toplu düzeyde kararlaştırılmaktadır. Bu suretle ücret bağlı bir çalışma karşılığında önceden kararlaştırılmış olan bir bedeldir.” Ücretin çalışana ya da işverene göre belirlenebileceğini belirterek, çalışana göre belirlenen ücretin “bir ve genellikle tek gelir” olduğunu ve “bağımlı bir emeğin bedelini olduğunu”, işverene göre belirlenecek olan ücretin ise işveren için sadece “maliyet ve masraf faktörü” olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁴

Ücret haddini “hizmet biriminin bedeli”, ücret gelirini de “ücret haddinin belirli bir katından, yani bir işçinin gördüğü işler veya yaptığı hizmetler dolayısıyla belirli bir süre-meselâ bir yıl-içinde elde ettiği ücret hadlerinin bütününden meydana gelmektedir.” olarak tanımlayan Tuna, ücret haddinin, ücret gelirinin en önemli unsuru olduğunu bütün ayni-nakdi, sosyal yardımların ve yan ödemelerin ücret haddine ek olarak ücret gelirine eklendiğini belirtmektedir. Ücretlerin ayni ve nakdi olarak ikiye ayrıldığını; nakdi ücretin parayla ödendiğini, ayni ücretin ise mal veya eşyayla ödenmesi olduğunu ancak bu türün iş hukuku kanunca yasaklandığını, yükselen fiyatlar için uygulanan “oynak merdiven” yönteminin “Bir kısım ülkelerde uygulanan bu usulün faydası ücretin satın alma gücünün, yani reel ücretlerin sabit tutulması ve ücretliler sınıfının enflasyona karşı korunmasıdır.” olduğunu, başlıca bir ücret sistemi olmasa da bazı ülkelerde uygulanan “kâra katılma”nın da işçi için çalışma istediğini ve verimliliğini arttıran bir yöntem olduğunu anlatmaktadır.¹⁴⁵

Prof. Tuna, sosyalist etki altında kabul edilmiş olduğunu düşündüğü “sosyal ücret ya da aile ücreti”nin tartışmalı bir nitelikte olduğunu, “Bu ücretle görülen işin, hizmetin nevi ve devamı yanında, aynı zamanda işçinin aile durumu da gözetilmekte ve bu itibarla “eşit işe eşit ücret” prensibinden ayrılmakta(...)” düşünmektedir.”¹⁴⁶ Efektif ücretin ise “Efektif ücret, özellikle emek piyasasının gergin ve hararetli olduğu hallerde, kollektif ücret eğrisinin üstünde oluşmaktadır. İşverenler gerekli sayı ve nitelikte işçi tedarik edebilmek ve bu suretle kapasite altı çalışma durumundan kurtulabilmek için, toplu iş sözleşmesinde kararlaştırılmış olan ücret haddinden daha yüksek ücret ödemekte, bu suretle efektif (fiilî) ücret eğrisi oluşmaktadır.” olduğunu

¹⁴⁴ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları), 1976 (b), a.g.e., s. 95.

¹⁴⁵ Tuna, 1976 (b), a.g.e., s. 96.

¹⁴⁶ Tuna, 1976 (b), a.g.e., s. 97.

ifade etmektedir.¹⁴⁷ Tuna, reel ücretin tanımını da “nakdi ücret (nominel ücret) karşılığında satın alınabilecek mal ve hizmet miktarını ifade eder. Ve para değerindeki değişmelerden bağımsız olarak, ücretlerin ölçülmesine ve özellikle zaman içinde kıyaslanmasına yarar.” olarak yapmakta, reel ücretin belirlenmesini ise “işçi tüketimini tipik şekilde temsil eden belirli bir yiyecek ve sair mallar (yani zaruri ihtiyaç maddeleri) dikkate alınmış ve belirli bir zamandaki fiyatı tesbit edilmek istenilen ülkelerdeki çeşitli gurup işçilerin ortalama haftalık ücretleri ile kaç defa satın alınabileceği hesaplanmıştır.” cümleleriyle açıklamaktadır.¹⁴⁸

İşçi sınıfının geçim şartlarının güçlüklerini yakından takip eden Prof. Tuna, asgari ücretin hem devlet eliyle uygulanan işçiyi koruma tedbiri olduğunu hem de işçiler için az da olsa kendilerini güvende hissettirecek bir politika olduğunu düşünerek asgari ücreti ve tarihçesini şu cümleleriyle anlatmaktadır; “(...)işverenin kendi işçisine ödemek zorunda olduğu en düşük haddin tayini, yani ücretlere yapılan müdahale 20 nci asrın mahsulüdür. Çünkü 19 uncu asırda hâkim olan aşırı liberal telâkki, ücretlerin miktarını tayin hususunda âmme organlarının müdahalesini hoş karşılamıyordu. Bu telâkkiye göre, her türlü fiat, ücret, kâr ve kira âmme müdahalesinin dışında bulunmalı, piyasa otomatizmine ve iktisadî kanunlara göre, yani arz ve talep münasebetleri neticesinde teşekkül ve tekevvün etmelidir. Başka bir ifade ile işverene muayyen bir kâr ve temettü temini hususunda her hangi bir garanti veremiyen devlet, maliyet unsurlarından en esaslısını teşkil eden ücret fiatına dokunmamalıdır. Bu zihniyetin temsilcilerine göre, ücretin miktarına müdahale edildiği takdirde, millî sanayi cihan pazar ve piyasalarında rekabet kabiliyeti sarsılır, iflaslar baş gösterir ve netice millet ve memleket için hüsrân olur. (...) 20 nci asırdan itibaren eski sanayi memleketlerinde devletler ücretlere müdahaleye başlamışlardır. Bu müdahale neticesinde ilk olarak Büyük Britanya’da 1909 ve 1912 yıllarında ev sanayii branşı ile maden ocaklarında çalışan işçilerin asgari ücretleri tesbit edilmiş ve o gün bu gün bütün medenî memleketlerde âmme müdahalesi yoluyla asgarî ücretlerin tesbiti taammüm etmiş (...)”¹⁴⁹

¹⁴⁷ Orhan Tuna, Nevzat Yalçıntaş, *Sosyal Siyaset*, İstanbul: Güryay Matbaası, 1981, s. 83.

¹⁴⁸ Tuna, *Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları)*, 1976 (b), a.g.e., s. 97.

¹⁴⁹ Orhan Tuna, “Memleketimizde Sendikaların Üzerinde Durdukları Meseleler”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 8 (1956) (a), s. 106.

9. TUNA'NIN KOOPERATİFÇİLİK YAKLAŞIMI

Prof. Tuna, “İktisadî menfaat mücadelesinde sendikalarımız için belli başlı iki klâsik yol görünmektedir. Bunlardan birincisi devletin çalışan sınıf lehine olan müdahalelerini daha tesirli bir hale getirmek, diğer taraftan kendi kendine yardım sektörünü geliştirip inkişaf ettirmektir.” düşüncesiyle devletin kanun yoluyla işçiyi korumasıyla ve işçilerin de kendi kendilerine yardım etmesiyle ayakta tutunabilmelerinin mümkün olacağını belirtmektedir.¹⁵⁰ Öngördüğü bu iki yoldan kendi kendine yardım sektörünün işçiler açısından son derece önemli olduğunu ve bu sektör gelişmeden önerilen ilk yolunda işçileri korumada yeterli olamayacağını düşünmektedir.

Tuna, kendi kendine yardımın açıklamasını ve hangi amaca hizmet ettiğini şöyle açıklamaktadır; “kendi kendine yardım, “aşağıdan yukarıya” bir istikameti ifade etmekte ve ilgili sosyal grupların sendikalar, kooperatifler ve siyasi teşekküller marifet ve vasıtasıyla kendi meselelerini bizzat çözmeleri mânasına gelmektedir. Filhakika bugün, gerçek demokrasilerde, iktisadî hayatta dinamik inkişafı yakından takip edebilen, ekonomik, malî, hukukî ve hattâ siyasî imkânlarla sahip işçi ve işveren sendikaları, kendileriyle ilgili istihdam şartlarını kollektif münasebetler sistemi içinde, yani aşağıdan yukarıya doğru takip eden bir yoldan tesbit etmektedirler.”¹⁵¹

Çalışma hayatındaki zorlukları ve kazandıkları ücretlerle yaşamlarını idame ettirirken çekilen geçim sıkıntısını en iyi işçilerin kendileri bilmektedir. Bu nedenle çalışma hayatındaki sorunların çözümünü aciliyet durumuna ve önem derecesine göre konunun tarafı olarak en iyi işçiler yapabilmektedir. Tuna da bu bakış açısıyla ancak insanın kendi kendine yardım edebileceğini düşünerek, kolektif sorunların çözümünde işçilere bu sorumluluğu sendikalar aracılığıyla yüklemektedir.

Prof. Tuna, kendi kendine yardım mekanizmasında mesleki hareketlerin sendikalar halinde, iktisadi hareketlerin ise kooperatifler halinde oluştuğunu, işçiler tarafından organize edilen kooperatifçilik hareketlerinin de konut yapımını da içine alan genel tüketim kooperatifleri şeklinde ortaya çıktığını belirtmektedir.¹⁵²

¹⁵⁰ Orhan Tuna, “Memleketimizde Sendikacılık Hareketlerinin Gelişmesi ve İşçilerimizin Sendikalaşma Meselesi”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 6 (1954), s. 66.

¹⁵¹ Tuna, *Sosyal Siyaset: Giriş*, 1966, a.g.e., s. 156.

¹⁵² Tuna, 1966, a.g.e., s. 139.

Sanayi inkılâbını teknik ve iktisadi bir ihtilâl olarak ifade eden Tuna, bu ihtilâlin üretim araçlarında meydana gelerek üretimi bugüne kadar hiç görülmemiş oranda arttırdığını bunun sonucunda da sosyal ve siyasi sorunların ortaya çıktığını, işçi ve işveren arasındaki gerginliğin sebebinin kâr ve kazanç odaklı olan kapitalist zihniyetin bir ürünü olduğunu ve bu zihniyetin genel olarak kooperatifçiliğin ve özgün olarak tüketim kooperatifçiliğinin doğuş ve oluş şartlarını hazırladığını belirtmektedir.¹⁵³ Tuna, kooperatifçiliği “İktisaden zayıf kişilerin üretim, yardımlaşma ve diğer bir çok konularda ferdi olarak yapmıyacakları ve gerçekleştiremeyecekleri işleri bir araya gelerek emek, sermaye ve diğer güçlerini birleştirip faaliyete bulunan kuruluşlar yahut ortaklıklar olduğu bilenen bir gerçektir.” cümleleriyle ifade etmektedir.¹⁵⁴

Prof. Tuna, kendi kendine yardımda kooperatiflerin aksayan piyasa rekabetini düzenlediğini, satın alım ve pazarlık gücünü kaybeden işçilerin ekonomik faaliyetlerini toplu bir şekilde yapmayı kooperatiflerle denediklerini yani işçilerin kooperatifleri rekabet gücünü yükseltici bir araç olarak kullandığını belirterek kooperatif hareketin bir özelliğinin de “(...)ekonomik birimlerin herhangi bir ekonomik hedefe ferden kendi imkânlarıyla ulaşamamalarından meydana gelmesidir. Sınırlı hareket sahası dolayısıyla fert daha geniş bir alanda faaliyetlerini yürütmek ister. Ona bu imkânı kooperatifçi teşebbüs sağlar.” diyerek “Kooperatifler ikili bir yapı arzederler. Biri, kooperatifi oluşturan fertlerin bir araya gelmesi ki, bu tamamen bir sosyal gurup mahiyetindedir, diğeri ise, ekonomik faaliyetleri söz konusu sosyal gurup adına yürüten bir işlemdir. (...) Esas itibariyle işçiler tarafından organize edilen bu kooperatifcilik hareketleri, mesken yapımı sahasını da içine alan “genel tüketim kooperatifleri” şeklinde belirtmektedir.” cümleleriyle kooperatifçiliğin işçilerin ve ailelerinin ekonomik faaliyet alanının genişlemesi, hareket edebilmeleri anlamında ve kendilerine edebilecekleri en iyi yardımlardan olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁵

Tüketim kooperatifçiliğinin temelleri 1844 yılında İngiltere’de Rochdale Kooperatifi kurucuları tarafından atılmıştır.¹⁵⁶ Tuna, tamamen iktisadi bir yapısı olup ve

¹⁵³ Orhan Tuna, “Dördüncü Türk Kooperatifçilik Kongresi”, İstanbul, *İ.Ü.İ.F.D.*, C. XIII, S. 1-4 (1952) (b), s. 265.

¹⁵⁴ Ragıp Sağol, “Değerli Kooperatifçi Prof. Orhan Tuna ile Bir Konuşma”, Ankara, *Karınca*, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, C. XXXV, S. 389, (1969), s. 18.

¹⁵⁵ Tuna, *Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları)*, 1976 (b), a.g.e., s. 285.

¹⁵⁶ Tuna, “Dördüncü Türk Kooperatifçilik Kongresi”, 1952 (b), a.g.m., s. 260.

şehirli sanayi işçilerinin ekonomik durumunu iyileştirmek amacıyla olan tüketim kooperatifçiliği hareketinin, işçiler tarafından 19. Yüzyılın ilk yarılarında başlayıp ikinci yarısında gelişme gösteren işçi hareketlerinin bir türü olduğunu ve işçilerin zorunlu ihtiyaçlarını direkt üreticiden tedarik etmeleri ya da bizzat kendilerinin üretmesi düşüncesiyle oluşturulduğunu, hiçbir siyasi amaçları olmadan sadece ücretin satın alım gücünü arttırmayı amaçlayan bir hareket olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁷ Ayrıca kooperatiflerin müşterilerinin aynı zamanda kooperatifin ortağı da olup, bunun emek kooperatifleri dışında bütün kooperatifçiliklerde görünen bir özellik olduğunu ifade ederek, ortaklarının ekonomik durumunu iyileştirmek amacıyla olan kooperatiflerin bu sebeple “tamamlayıcı” bir niteliğinin de olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵⁸

Tuna, konut kooperatiflerinin düşük ücretler alarak zor şartlar altında yaşayan işçilerin, barınabilecekleri, uygun fiyatlı ev sahibi olabilmek için kurdukları, yapısının aynı tüketim kooperatiflerine benzediğini ve bu kooperatiflerinin iki şeklinin olduğunu “Biri, konutları yapan kooperatif bunları ortaklarına devretmez, yönetim ve bakımını üzerine alarak devam eder. Ortaklar birer kiracı durumundadır. (...) İkinci şekilde ise; kooperatif, konutları bitirip ortaklarına devreder ve böylelikle dağılmış olur. Bakım ve yönetim, kooperatifçi olmayan usullerle yerine getirilir.” belirttikten sonra konut kooperatiflerinin işçiler ve aileleri için sağladığı en önemli katkıları şu şekilde sıralamaktadır; “a) Küçük tasarrufların birikimini sağlar, b) Ortakların, ferden harekete geçmeleri haline oranla çok daha küçük faizle kredi sağlayabilirler, c) Ortakların gerek arsa alımında, gerek konut yaptırmada toplu hareketi yaratarak, pazarlık gücünü yükseltirler, ç) Nihayet büyük çapta inşaata girişmeleri, mahiyeti (kaynakta kelime hatası maliyet olacaktı) düşürmektedir.”¹⁵⁹

Emek kooperatiflerinin de önemli bir işçi hareketi olduğunu dile getiren Tuna, “Bunlar, işgücünü toplu olarak değerlendirmek ve müteşebbise giden kârı kendilerine yönlendirmek için işçiler tarafından kurulmuştur. Sonradan bu tip bir kooperatif işletme haline getirilmekte ve bazı hallerde özel işletmeler şeklini almaktadır. Emek kooperatiflerinde karakteristik vasıf, işçi-ortak özdeşliğidir. İşçiler kurdukları kooperatif işletmede ortak, yani sahip olmakla beraber, aynı işletmenin işçisidirler.” cümleleriyle

¹⁵⁷ Tuna, 1952 (b), a.g.m.,s. 266.

¹⁵⁸ Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları), 1976 (b), a.g.e., s. 286-287.

¹⁵⁹ Tuna, 1976 (b), a.g.e., s. 288.

emek kooperatiflerinin önemine işaret etmektedir.¹⁶⁰ Tuna, ilk kooperatiflerin emek kooperatifi şeklinde görüldüğünü, ilk sosyalistlerin bu kooperatifçilik düşüncesini benimsediklerini ve Karl Max'ın bile emek kooperatifçiliğini benimsediğini ancak emek kooperatifçiliğinin birçoğunun kurulduktan kısa bir süre sonra dağıldığını yani istikrarlı olamadığını bu durumun da kooperatifçilik teorisinde iki ana noktada toplandığını ifade etmektedir; “a) Emek kooperatifleri piyasa sisteminde rekabet yapma kabiliyetinden yoksundur, b) Bünyesi dolayısıyla, yani özellikle işçi-ortak özdeşliği sebebiyle organize edilemeyip, sevk ve idarede zorluklar ortaya çıkmaktadır.”¹⁶¹

Tuna, sendikalar için kooperatiflerin önemini şu cümlelerle açıklamaktadır; “işverenlerle ilgili olduğu müddetçe, kooperatifçilik hareketlerinin oldukça zayıf bir durum göstermesine karşı, işçiler tarafından teşkilâtlandırılan kooperatifçilik hareketleri, gerek XIX. cu yüz yılda son derece dikkate değer, kuvvetli ve heybetli bir mahiyet almış bulunmaktadır. (...) tamamen işçiler tarafından kurulup geliştirilen istihlâk kooperatifleri, bu hedeflere geniş ölçüde ulaşmış ve bazı Batı memleketlerinde görüldüğü gibi, istihsal faaliyetlerini de kavrayan şümül ve muhteva kazanmıştır. Bu gün işçilere ait bu kabil kooperatiflerin, mesleki işçi hareketlerinin sembolü ve müşahhas organı olan sendikaların mali bakımdan beslenmesi ve desteklenmesi üzerinde fevkalâde önemli rolü olduğunu belirtmek lazımdır. Nitekim kooperatiflerin mali yardımları olmadan, Batıdaki sendikaların bu günkü müstesna durumlarını ve tükenmez pazarlık güçlerini izah etmek oldukça zordur. Bütün bunlara ilâve olarak, büyük sendika liderlerinin geniş ölçüde kooperatifçilik hareketinden gelmiş ve oradan yetişmiş olduklarını da unutmamak lâzımdır.”¹⁶²

---

¹⁶⁰ Tuna, 1976 (b), a.g.e., s. 288.

¹⁶¹ Tuna, 1976 (b), a.g.e., s. 289.

¹⁶² Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş, 1966, a.g.e., s. 139.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROF. DR. ORHAN TUNA'NIN SOSYAL SİYASETE YAPTIĞI KATKILAR

1. TUNA'NIN İSTİHDAM POLİTİKASINA YAPTIĞI KATKILAR

1.1. ÜCRET ALANINA YAPTIĞI KATKILAR

Tuna, ücretin işçi, müstahdem veya memur sınıfının hayatlarını maddi-manevi idame ettirmeleri konusunda ne kadar belirleyici olduğunu vurgulayarak, hızla ilerleyen enflasyonun en çok bu sınıfları etkilediğini, sanayi şehirlerinde çalışanların barınma, yeme içme gibi asgari ihtiyaçlarını zorlukla karşılamalarından dolayı eğitime, sosyal etkinliklere bütçe ayıramadığını ve geleceklerini güvence altına almak adına para biriktiremediklerini ifade etmektedir.¹⁶³

Prof. Tuna, bu sorunun çözümünün sosyalistlerin çözüm önerileriyle hallolmayacağını düşünerek “Bu durumun, zamanımızda bir çok insanın iddia ettiği gibi, sosyalizm hareketiyle düzeltilemeyeceği muhakkaktır. Filhakika mücerret zenginden alıp fakire vermekle fert başına gelirden sadre şifa verecek yükselmelere yol açmak ve kitlenin hayat seviyesini yükseltmek kabil değildir.” cümleleriyle dile getirmiştir.¹⁶⁴ Ücretin çalışanlar için ideolojik düşüncelerle ya da uzun tartışmalarla zaman kaybedilemeyecek kadar önemli olduğunu daha rasyonel çözümler üretilmesi gerektiğini düşünen Tuna, emeğin verimliliğini artırma politikasını uygulayarak ücret hadlerinin derece derece yükseltilmesiyle yaşam ve çalışma hayatlarının standartları iyileşecek olan çalışanların verimliliklerinde de artış olacağını, bu çözümle milli gelirin de daha adil bir şekilde bölüneceğini düşünmektedir.

Tuna, ücret artışının verimliliği son derece etkileyeceğini belirterek “Verimlilik, belli bir dönemde elde edilen çıktının (üretim) bu çıktının elde edilebilmesi için kullanılan girdi veya girdiler toplamına oranıdır. “Verimlilik artışı, belirli bir dönem içinde, eldeki üretim araçlarını daha etkili kullanarak girdi başına üretimin artırılması” olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle verimlilik, toprak, işgücü, sermaye ve

¹⁶³ Hür Söz Gazetesi, 23 Ocak 1963, s.2.

¹⁶⁴ Hür Söz Gazetesi, 23 Ocak 1963, s.2.

yönetimden oluşan üretim faktörlerinin en az (kaynak) ile en yüksek (üretimi) sağlayacak biçimde kullanılmalıdır.” ifadesiyle ücret artışı ve verimliliğin birbirini dengeleyen unsurlar olduğunu düşünerek reel ücretlerin artmasının verimliliği arttırdığı gibi verimliliğin de reel ücretleri ciddi şekilde arttıracığı yorumunda bulunmaktadır.¹⁶⁵

Tuna, ücret artışı ve verimlilik formülüyle ilgili da olarak gelişmiş ülkelerde bu politikanın işçi sendikaları ve işverenlerce benimsenmesinin en önemli sebeplerini şu cümlelerle ifade etmektedir; “Her şeyden evvel gelişmiş memleketlerde ücret karşılığı çalışan insanların mecmuu aktif nüfus içinde işgal ettikleri nispet, buralarda işçi ücretlerine yapılacak en küçük bir zammın ekonomik hayatta meydana getireceği tesirlerin şumül ve ehemmiyeti hakkında bir fikir vermeğe kâfidir. Gerçekten gelişmiş memleketlerde faal nüfus içinde ücretlilerin nispeti yüzde yetmişten aşağı düşmemekte (...) eğer ekonomi yüksek seviyeli tam istihdam halinde bulunuyorsa, ücretlerde yukarı doğru bir hareket, şayet bu artış nispeti artan produktivite nispetini aşıyorsa, elbette fiyat hareketlerine, hattâ fiyatların umumi seviyesinde pek ehemmiyetli yükselmelere dolayısıyla enflasyonist tazyike meydan verebilir. Diğer taraftan gelişmiş memleketlerde çalışan sınıfın hayat standardı uzun bir devre içinde o derece yükseltilmiş, bir taraftan âmme müdahalesi, diğer taraftan kendi kendine yardım mekanizması ücret karşılığı çalışan insanların istihdam şartlarını ve bu arada ücret gelirlerini o nispette düzeltilmiş ve yükseltmiştir ki, bugünkü durumda produktivite artışı üstünde yapılacak ücret ıslahatının, emeğin verimliliği üzerinde hissedilir bir tesire yol açacağı pek şüphelidir.” Tuna, bu tespitleriyle gelişmekte olan ülkelerin ücret ve verimlilik politikasının enflasyonu arttırması yönündeki tedirginliklerinin yersiz olabileceğini ifade etmektedir.¹⁶⁶

Ücretle ilgili Türkiye’deki durumu değerlendiren Prof. Tuna, sistemli ve rasyonel bir ücret iyileştirmesinin yapılmamış ve çeşitli engeller nedeniyle ücret politikalarının doğmamış olmasının çalışanların yaşamını zorlaştırdığını, geçim sıkıntısına düşürdüğünü ve bu durumda açıkça emeğin verimliliğini son derece sınırladığını belirtmektedir. Emeğin verimliliği, ücret gelirleri ve istihdam şartları arasında neden-sonuç ilişkisinin varlığının inkâr edilemeyeceğini söyleyen Tuna, düşük ücretlerin, emeğin verimliliğini arttırması konusunda en önemli engel olduğunu,

¹⁶⁵Tuna, Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları), 1976 (b), s. 101.

¹⁶⁶Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ocak 1964, s.5.

çalışanların satın alım gücünü sınırladığını sanayi şehirlerinde yaşanan tecrübelerle görüldüğünü dile getirmektedir.¹⁶⁷

Çözümü ücret reformlarında ve bunun desteklenmesinde gören Tuna “modern bir sanayiin kötü şartlar altında yaşayan ve çalışan bir işçi zümresinin elinde ve iradesinde hiçbir zaman verimli neticelere ulaşamayacağını, aksine şöhretli ilim adamlarından Brentano’nun da işaret ettiği gibi, sendikaların ücret hareketleri etrafında yaptıkları mücadelelerin teknik ilerlemelere, istihsal vasıta ve metotlarında ve işletmelerin sevk ve idaresinde devamlı ıslahata yol açacağını gözden uzak bulundurmamak doğru olur.” ifadesiyle iyileştirmenin işletmenin de lehine olacağına dikkat çekmektedir.¹⁶⁸

Tuna, verimlilik ve verimliliğin arttırılmasının ücret fiyatı üzerinde son derece etkili olduğunu, bu etkinin de işçinin hayat standardıyla yakından ilişkisi olduğunu düşünmektedir. Sendikaların verimliliğin arttırılması konusunda işverenlere yapacağı baskının, sendikaların en önemli amaçlarından birinin gerçekleşmesi olduğunu ifade eden Tuna, bu konuda işçiyi ilgilendiren noktanın ise verimlilik tedbirleri hakkında işçiye fikrini sormanın, birlikte düşünmeye yönlendirmenin ve iş yerinin sorunları hakkında işçinin ilgisini çekmenin olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁹ Tuna, böylece sadece iş yerine faydalı olunmayacağını aynı zamanda ahlaki ve insani tavırla işçinin de duygusal olarak tatmin olacağını düşünmektedir.

Prof. Tuna, ileri sanayi ülkelerinde sendikaların güçlü pazarlık ve sözleşme yoluyla ücretin belirlenmesinde etkin rol almasıyla asgari ücret sisteminin tercih edilmediğini, yani ihtiyaç ve gerek kalmadığını, bu ülkelerde grev hakkının korunduğunu, ancak örgütlenememiş ya da zayıf örgütlenmiş branşlarda devletin asgari ücretleri tespit ettiğini dile getirmektedir. Tuna, İstanbul Vilayet Hakem Kurulu’ndaki üyeliği sırasında, işçilerin en çok ücret gelirinden şikâyet ettiklerini, Türkiye’deki toplu iş anlaşmazlıklarının çoğunun ücret zammı konusunda olduğunu ifade etmektedir. Tespit edilen asgari ücretlerin hiç kimseyi tatmin etmediğini büyük ve hatta komik hataları içerdiğini belirten Tuna, kendisinin her fırsatta genel ve kapsamlı bir asgari

¹⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ocak 1964, s.5.

¹⁶⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ocak 1964, s.5.

¹⁶⁹ Tuna, “Memleketimizde Sendikacılık Hareketlerinin Gelişmesi ve İşçilerimizin Sendikalaşma Meselesi”, 1954, a.g.m., s.64.

ücret rejiminin uygulanmasına işaret ettiğini, konuyu ülkemiz ve şartlarımız itibarıyla bütün önemiyle ortaya koyduğunu ve bu konuda yorulmak bilmeden mücadele ettiğini söylemektedir.¹⁷⁰ Tuna, “Fihakika işçi her şeyden evvel bir insan ve vatandaş olmak sıfat ve haysiyetiyle, çeşitli medenî ihtiyaçlara da sahip bulunduğundan, devletçe tesbit edilen asgarî ücretler, bütün bu ihtiyaçları kavrayacak bir miktara varmaktadır.” sözleriyle asgari ücret belirlenirken bunların göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizmektedir.¹⁷¹

1. 2. İŞSİZLİK ALANINA YAPTIĞI KATKILAR

İşçilerin işsizlik sorunu ve korkusunun sanayileşmenin başladığı dönemden beri var olduğunu söyleyen Tuna, bu dönemde işsizliğin sebebinin yeni ve teknik makinelerden olduğunu, işçilerin makineleri düşman olarak gördüğünü, sorumlu tutma ve işsiz kalma duygusuyla bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde mücadele ettiklerini, sanayileşmenin başkenti olan İngiltere’de 1770 yılından itibaren ihtilâlcî hareketler tarafından yeni büyük makinelerin parçalandığı, kullanılmayacak hale geldiği örneğini vererek ifade etmektedir.¹⁷²

Tuna, her bir işsizin dahi piyasadaki arz- talep dengesini değiştireceğini “Her makine işsizler ordusunu arttırmaktadır. Böyle bir sınaî yedek ordunun mevcudiyeti işverenlerin işçiler üzerinde daha fazla hâkimiyet kurmalarını temin etmekte ve proletaryanın bütün yaşama ve çalışma şartlarını daha fazla kötüleştirmektedir.” cümleleriyle dile getirmektedir.¹⁷³ O dönemlerden de gözlemleneceği gibi işçinin işsiz kalması, kendi sınıfına korku ve zarar vermekte, piyasadaki dengeyi işverenin tarafına kaydırarak işçinin başta ücret olmak üzere bütün haklarından ödün vermesini gerektirmektedir.

Prof. Tuna, daha 19. Yüzyılın başlarında David Ricardo’nun "Principles" adlı eserinde makinelerin sanayi hayatına girmesinin işçiler için kötü olacağını, teknik ilerlemenin iş güçlerini serbest bırakacağını ifade ettiğini ve Ricardo’nun “serbest

¹⁷⁰ Orhan Tuna, “Asgari Ücret Meselesi”, İstanbul, *İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İctimai ve İktisadi İlimler Mecmuası*, C. XXII, S. 181, 1956 (b), s. 6.

¹⁷¹ Tuna, “Memleketimizde Sendikaların Üzerinde Durdukları Meseleler”, 1956 (a), a.g.m., s. 106-107.

¹⁷² Orhan Tuna, “Gelişmiş Ülkelerde Sendikaların Günümüzdeki Bazı Meseleleri”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 21 (1970), s. 231.

¹⁷³ Tuna, 1970, a.g.m., s. 232.

birakma teorisi” nin kurucusu olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁴ Tuna, teknolojik değişimde genel olarak emekten tasarruf edildiğini ve bu tür işsizlik durumunda belli başlı iki teorinin var olduğunu söylemektedir; “Kompansasyon teorisi, neo klâsik model düşüncesi sistemine uymakta ve şu esaslardan hareket etmektedir: Üretim faktörlerinin birbirlerinin yerini almasında, emek potansiyelinin homojenliğinde, fiatların ve ücretlerin piyasa ekonomisi otomatizminde tam bir hareketlilik halinde bulunması neticesinde, teknolojik istihaleler yüzünden kendi işlerini kaybetmiş bulunan işçilerin tekrar istihdamları mümkün olabilecektir. Buna mukabil serbest bırakma teorisi, kompansasyon teorisinin tevzi mekanizması görüşünü şüphe ile karşılamaktadır. Serbest bırakma teorisine göre, işte kullanılan işgücü ile kullanılan makine arasında bir münasebet vardır. Mesela iki makine ve on işçi gibi. Bundan dolayı on işçi ile çalışan iki makineyi yahut yirmi işçi ile çalışan bir makineyi kombine etmek kabil değildir. Teknolojik değişme sonunda bir makine ve beş işçi daha önceki iki makine ve on işçinin gördüğü işi görebilir.”¹⁷⁵ Tuna, teknolojik gelişmeyle üretimin her yıl daha artmakta olduğunu ancak işsizliğinde aynı şekilde artarak devam ettiğini ve yapılan araştırmalara göre teknolojik ilerlemenin geçmişte olduğu gibi ilerleyen zamanlarda da fiili serbest bırakmalara yol açacağını belirtmektedir.¹⁷⁶

Tuna, piyasada tam istihdam bile olsa serbest bırakılan yani ihtiyaç duyulmayan işçilerin problemlerinin çözülemeyeceğini işten çıkartılma ve işyeri değiştirmenin işçilerde ağır sonuçları olacağını söyleyerek teknolojik gelişmelerin işçilerin genelinde mesleki ve tecrübe olarak değer kaybı yaşattığını ifade etmektedir. Her dönemde var olan ve teknoloji ilerledikçe de daha da artacak olan işsizlik sorunun çözümü için, modern ve hedefli bir iktisat politikasının uygulanması gerektiğini belirten Tuna, işten çıkartılan işçilerinde genellikle eski işyerlerine göre daha düşük ücretli işlere girdiklerini, son çalıştıkları iş yerinde yapılan toplu iş sözleşmesi aracılığıyla kendilerine sağlanmış olan birçok hakkı kaybettiklerini belirterek, sermayedarların kârlarını yükseltmesine karşılık işçilerin haklarını kaybetmelerinin kabul edilemez olduğunu, sermayedarların sosyal güvenliği sağlamak zorunda olup en azından toplu iş

---

¹⁷⁴ Tuna, 1970, a.g.m., s. 233.

¹⁷⁵ Tuna, 1970, a.g.m., s. 233.

¹⁷⁶ Tuna, 1970, a.g.m., s. 233-234.

sözleşmelerine işçileri koruyucu bazı hükümleri koymaları gerektiğini düşünmektedir.¹⁷⁷

İşsiz kalanların sadece işçi sınıfı olmadığını, genç işsizlerin de eğitim hayatları bittikten sonra çalışma hayatında yer bulamadıklarını, kamu ve özel sektörde kıdemsizlik, aile durumu, çocuk sayısı, cinsiyet durumu gibi etkenlerden dolayı gözden çıkartılan ilk işçilerin gençler olduğunu ve sanayi ülkelerinde işsizlik oranlarının bu denli yüksek olmasında genç işsizlerin büyük payı olduğunu ifade eden Tuna, bunun sebebinin yaşlı işçilerin istihdam ilişkilerinin güvence altında olmasından dolayı emek piyasasından çekilmeyip uzun yıllar çalışmalarından kaynaklandığını belirterek, “Hülâsa emek piyasalarının düzenden çıkmalarının "ayrıcalıklı" kurbanları ilk sırada gençler, sonra kadınlardır (...)” ifadesiyle vurgulamaktadır.¹⁷⁸ Tuna’nın “ayrıcalıklı kurbanlar” diye ifade ettiği şimdilerde “pozitif ayrımcılığa sahip” oldukları söylenen kadınlar, çocuklar ve engelliler emek piyasasında makineleşmenin başlayıp da işçiye ihtiyaç duyulduğu günden, teknolojik gelişmelerin akıl almayacak ve iş gücüne ihtiyaç duymayacak boyutlara geldiği günümüze kadar ve ileride de yani her daim ilk gözden çıkartılanları, mağdur edilenleri, hakları yenenleri olmuşlardır.

Tuna, işsizliğin vereceği zararların sadece ekonomik alana özgü olsa bile bir derece telafi edilebileceğini ancak büyük çaptaki işsizliğin meydana getirdiği sosyal ve siyasi anlaşmazlıkların, ülkenin rejimini, iktisadi ve sosyal statüsünün gidişatını değiştirebileceğini, sosyal huzursuzluklara yol açacağını düşünerek çok sağlam bir iktisadi işsizlik politikasının hazırlanıp, uygulanması ve işverenlerin de buna destek olması gerektiğini düşünmektedir.

2. TUNA’NIN SENDİKAL ÖRGÜTLENME ALANINA YAPTIĞI KATKILAR

2.1. TUNA’NIN SENDİKALARIN TANIMI VE GÖREVİYLE İLGİLİ YAPTIĞI KATKILAR

Prof. Tuna, sendikal çalışmalarında konun içeriğine göre sendikalarla ilgili farklı tanımlar ve ifadeler kullanmaktadır. Tuna, Alman sendikacılığına benzeyen Türk

¹⁷⁷ Tuna, 1970, a.g.m., s. 240

¹⁷⁸ Orhan Tuna, “Sayılar ve Gerçeklerle Dünyada İşsizlik Durumu (1974-1975)”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 27 (1976) (a), s. 103.

sendikacılığı için yaptığı tanımlarda, bu benzerlikleri ve batılı kavramları yumuşak geçişlerle Türk Sendikacılığına başarılı bir şekilde taşımıştır. Tuna'nın sendikacılığın tanımı ve görevleriyle ilgili literatüre kazandırdıkları;

“İşçi sendikaları en geniş mânada ücret mukabili çalışan insanların topluluğu ve organizasyonudur ve hedefi de, bir çok defalar işaret ettiğimiz gibi azasının ücret ve iş şartları hususundaki alâka ve menfaatlerini işverenlere, devlete, belediyelere karşı temsil ve müdafaadır.”¹⁷⁹

“Sendikalar, azasının ve hattâ bir çok hallerde sendikaya kayıtlı olmayan meslekdaşların alâka ve menfaatlerini hem işverenlere, hem âmme müesseselerine karşı temsil eden ve diğer taraftan sırf azasını muayyen sosyal organizasyonlar vücude getirmek suretile zaruret ve sefalet hallerinden korumağa çalışan meslekî teşekküllerdir. İşçi sendikaları devletin içtimaî siyaset tedbirlerine, İş kanunlarına ve sosyal hukukuna müessir olmak ve bunlara şekiller vermek yolunu ararlar. Ayrıca mevzuatın müsaade ettiği memleketlerde dahi iş mücadelelerine sapmadan ve bu en zecrî ve nihâî vasıtaya yani kollektif mücadeleye başvurmamak maksadile işçi menfaatlerinin korunması hususunda gerek resmî, yarı resmî ve hususî tahkim ve uzlaştırma müesseseleriyle, gerek bizzat işverenlerle uyuşma ve uzlaşma imkânlarını ararlar.”¹⁸⁰

“(…) birbiriyle temas ve münasebet imkânı olmayan, hattâ birbirini hiç tanımayan ve görmeyen iki zümre arasında, adetâ bir elçilik vazifesi görmek üzere ihdas edilmiştir : Bütün dilek ve şikâyetleri işverene iletiyor, onun talimatını işçilere tebliğ ediyor, toplulukla iş uyuşmazlıklarını organize ediyor.”¹⁸¹

“(…) sendikalar zamanımızda Garp memleketlerinde ve sanayi cemiyetlerinde Devletin dayandığı kuvvetli temellerden biri haline gelmiştir. Bunlar Devletle fert arasında yer almış birer meslek teşekkülüdür ve belli başlı fonksiyonları muayyen fertlerin menfaatlerini kollektif şekilde Devlet içinde ve muayyen menfaat gruplarına karşı korumaktan ibarettir.”¹⁸² Tuna, sendikalar olmadan işçi sınıfının devlet ve ekonominin en çaresiz sınıf olacağını düşünerek işçi-işveren-devlet üçlüsünden

¹⁷⁹ Tuna, “İşçi Sendikalarının Mahiyet ve Vazifeleri”, 1950, a.g.m., s. 140.

¹⁸⁰ Tuna, 1950, a.g.m., s. 136.

¹⁸¹ Tuna, “İşçi-İşveren İşbirliği Türkiye’de Uygulama ve Bu Konuda Mevcut İmkânlar”, 1971, a.g.m., s. 91.

¹⁸² Tuna, “Sendikacılığın Dünü ve Bugünü”, 1962, a.g.m., s. 2.

sendikaların devletle kurması gereken ilişkinin işçi sınıfı için önemini dile getirmektedir.

“Hülâsa bugün işçilerimiz için hava alabilecek yegâne pencerenin daha ferah bir hale getirilmesi hususunda Türk sendikaları hükümet ve iktidar nezdinde devamlı gayretler sarf etmelidirler. (...) Türk sendikaları memlekette sağlam para düsturunun gerçekleşmesi, ithal ve ihraç rejiminin gözden geçirilmesi ve nihayet hayat pahalılığı ile devamlı ve şiddetli bir mücadele hususunda gerek hükümete, gerek belediyelere görüşlerini bildirmeli ve sistemli - programlı çalışmalara başlamalıdır.”¹⁸³

“Ancak sağlam bir demokrasi rejimi içinde gelişme imkânları bulabilecek olan işçi meslek teşekkülleri, bir taraftan işçi-işveren münasebetlerinin ıslâhı üzerinde müessir olmak, diğer taraftan çalışan sınıfın yaşam standardını yükseltmek, nihayet memlekette sosyal sulhu tesis ve takviye itibariyle hayatî bir kıymet ve ehemmiyete sahip bulunmaktadır.”¹⁸⁴ Tuna, hem sendikaların mutlak amaçlarını belirtmiş hem de sendikaların çalışma hayatındaki gerekliliğini ve toplum açısından önemini vurgulamaktadır.

“Diğer taraftan sendikacılık kendi kendine yardım mekanizmasının ortaya çıkardığı bir harekettir. Bu itibarla âmme müdahalesinden ayrı bir sahadır. Başka bir ifade ile, resmî sosyal siyaset sahasındaki Devlet tedbirleriyle alâkalı değildir. Sosyal meselelerin halli için Devlet tedbirlerinin mahiyeti ve istikameti ile, sendikacılık tedbirlerinin mahiyet ve istikameti başka başkadır. Devletin yukarıdan aşağıya doğru aldığı tedbirler, umumiyetle mevzuat ısdarı suretiyle vaki olmakta, sendikacılık ise aşağıdan yukarıya vaki müdahalelerle mevzuat dışı (bittabi mevzuata aykırı değil) tedbirler ittiraz etmektedir.”¹⁸⁵

Prof. Tuna, klasik sendikacılığın temel görevlerini şu şekilde ayırmaktadır; “sendika belli başlı üç ana fonksiyona sahip bulunmaktadır:

1) Büyük bir sosyal gurubu temsil eder. Zira sendika olmadıkça bu zümre devletin ve ekonominin sessiz ve dilsiz bir objesi halindedir.

¹⁸³ Tuna, “Memleketimizde Sendikacılık Hareketlerinin Gelişmesi ve İşçilerimizin Sendikalaşma Meselesi”, 1954, a.g.m., s. 66-67.

¹⁸⁴ Tuna, “Memleketimizde Sendikaların Üzerinde Durdukları Meseleler”, 1956 (a), a.g.m., s. 104.

¹⁸⁵ Tuna, “Sendikacılık ve Siyaset”, 1955, a.g.m., s. 107.

- 2) Karşılıklı yardım temin eder ve
- 3) müşterek hareketleri organize eder.

Hususiyle bu üçüncü fonksiyon sendikalara bir kartel karakteri vermektedir ki, bilhassa bu karakter iktisadî bakımdan sendikaların en mühim hususiyetini teşkil etmektedir. Çünkü böyle bir kartel iktisadî hayatın «gerileyen marjinal moral» inin yani, Laisser - Faire kapitalizminin artık cemiyet için istifade edilmesi imkânı olmayan şekline nihayet vermektedir.”¹⁸⁶ Tuna, serbest piyasa ekonomisinin işçileri sömürmesine fırsat vermemek için işçilerin toplu yapacakları organizasyonların önemine dikkat çekmektedir. Sadece bir işçinin değil birçok işçinin çalışma şartlarının kötü olması ve ücretlerinin son derece düşük olmasının işçileri toplu hareket etmeye sevk edeceğini, bu hareketlerden de birinin grev olduğunu ve grev tehdidinin bile ücretlerin yükseltilmesi için işveren üzerinde etkili olabileceğini belirtmektedir.¹⁸⁷ Tuna, işçi-işveren ilişkilerinde sorunların bireysel bir şekilde çözümlenmeye çalışıldığı her zaman sonucun işçilerin aleyhinde olduğunu bu durumun işçilerin lehine dönmesi için mutlaka toplu ilişkilere başvurulması gerektiğini ve işte bu noktada da sendikaların temel hedeflerinin bireysel değil toplu ilişkiler şeklinde olması gerektiğini savunmaktadır.

2.2. TUNA'YA GÖRE TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞIN GELİŞMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Prof. Tuna, Türk sendikacılığının gelişmesini engelleyen faktörleri şöyle sıralamaktadır;

- 1- Türk ekonomisi ve işgücünün bünyesinden ileri gelen güçlükler;
- 2- İşçi cephesinden gelen güçlükler
- 3- İşveren cephesinden gelen güçlükler
- 4- Sendikaların bünyesinden ve sendika idarecilerinden gelen güçlükler
- 5- Hukuki, siyasi ve sosyal şartlardan doğan güçlüklerdir.

¹⁸⁶ Tuna, “Sendikacılığın Dünü ve Bugünü”, 1962, a.g.m., s. 3.

¹⁸⁷ Tuna, 1962, a.g.m., s. 5.

Tuna, 1960'lı yıllarda Türkiye'de endüstriyel iş gücünün yavaş bir şekilde gelişmesi nedeniyle sendikaların da yavaş geliştiğini, o dönemde iş kanununa tabi olarak çalışan ücretli işçi sayısının oranının %5 olduğunu bu rakamda da ülke nüfusunun %76 gibi büyük bir oranının tarım sektöründe çalışmasının ve kültürümüz gereği ailelerin birbirlerine yardım etmesinin etkisi olduğunu belirterek sanayi sektöründe çalışan kadın işçilerin sendikalara ilgisizliğinin ve çocuk işçilerin kanundan dolayı sendikaya üye olamamalarının sendikaların gelişimini engelleyen önemli faktörlerden olduğunu altını çizmektedir.¹⁸⁸ Zaman ilerledikçe sanayi sektöründeki teknolojik gelişmeler de hızlanmış Tuna, artık ücretli sınıfında ki beyaz yakalıların mavi yakalılardan daha fazla bir orana sahip olduğunu bunun da sendikalaşma oranını düşürdüğünü belirtmektedir.¹⁸⁹

Tuna'ya göre sendikaların güçlenmesi iki şarta bağlıdır; “birincisi bilindiği gibi hukukî şartların tahakkuku, yani koalisyon yasaklarının kaldırılmasıdır. (...) hukukî şartların yanı sıra, işçilerin sendikaları, kendi menfaatlerini koruyan birer mücadele organı olarak tanıyıp idrak etmeleri ve bir sınıf şuuruna sahip olmaları lâzımdır.”¹⁹⁰ Tuna, çalışma hayatında kanunların gerekliliğini ve etkisini birinci sıraya koyduktan sonra işçilerin kendileri için düşünsel yahut fiziksel olarak yapabileceklerini ikinci sıraya koymakta ve ikincisi olmadan kanunların yetersiz kalacağını ifade etmektedir. Sınıf bilincine sahip olmayan işçilerin, sendikaları içselleştirip kendilerinin bir parçası olarak görmelerinin mümkün olamayacağını düşünmektedir.

Sendikacılık tarihimizde Tatil-i Eşgâl Kanunu'yla başlayan koalisyon yasağının 1947 yılına kadar sürdüğünü belirten Tuna, Türkiye'de sendikacılığın 1947 yılında yayınlanan 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birliklerine Ait Kanun'la başladığını belirterek bu uzun süren zaman diliminin Türk sendikacılığına etkisini şöyle yorumlamaktadır; “Bu, 38 senelik uzun bir devredir. İşte bizde bu gün sendikacılığın arzettiği bocalama ve kendine gelme tezahürlerini böyle oldukça uzun süren bir memnuiyet devresi ile izah etmek fikrimizce çok yerinde olur. Zira 38 senelik bu mutlak coalition yasağı devri, esasen o tarihlerde de pek zayıf ve cılız olan sendikacılık

¹⁸⁸ Orhan Tuna, “Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler”, İstanbul, *İ.Ü.İ.F.D.*, C. XXIV, S. 3-4 (1965), s. 12.

¹⁸⁹ Orhan Tuna, “Sendika Plüralizmi ve Dayanışma Aidatı”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 25 (1974) (a), s. 164.

¹⁹⁰ Tuna, “Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler”, 1965, a.g.m., s. 12.

hareketlerini büsbütün söndürmüştür.”¹⁹¹ İşçilerin köy-şehir, ziraat-sanayi arasındaki hareketlerinin sanayide yüksek işçi devrine sebep olduğunu ve bilinçli bir işçi sınıfı oluşmadığını söyleyen Tuna, işçilerin işten çıkartılma korkusuyla geleceğini güvence altına almak adına sendikalara ilgi gösteremediklerini ve sendikal hareketleri destekleyemediklerini de dile getirmektedir.¹⁹²

Türkiye’de sendikacılığın gelişmemesinde işverenlerin de payı olduğunu düşünen Tuna, bu düşüncesini “ Filhakika “kendi evinin efendisi olmak” gibi patriyarkal bir zihniyet, bazı hallerde iş yerlerinde sendikalı işçilerin hüviyetlerini saklamasına yol açmakta, ancak hukukî-kanunî hükümlerin zoruyla kolektif akid münasebetleri doğmaktadır.” cümleleriyle ifade etmektedir.¹⁹³ Tuna, iş yerlerindeki toplu iş sözleşmelerinin yasaların zorunluluğuyla değil de, işçilerin sendika üyeliklerini gizlemekten kendi fikir, istek ve katılımlarıyla gerçekleşmesinin daha doğru olacağını düşünmekte, işverenlerin sendikal özgürlüğü engelleyen bu tutumunun sendikal gelişmeyi de engellediğini belirtmektedir.

Sendikacılığın gelişimine engel olan sebeplerin sadece dış faktörlerden kaynaklanmadığını söyleyen Tuna, sendikaların kendi bünyelerinden kaynaklanan sorunları göz ardı etmenin yanlış olacağını düşünmektedir. Tuna, sendikaların gelişmesinde sendikacıların bilgi ve eğitimi konusunda bazen sert bazen tatlı-sert eleştirilerde bulunarak konunun önemine dikkat çekmekte, hitabet gücü ve heyecanlı sözlerin bilgi ve eğitim olmadan etkisinin uzun sürmeyeceğini, okumaktan bıkmış kulaktan dolma eksik bilgiyle ya da geldiği konumu şahsi menfaatleri için kullanan sendikacılarla bilinçli ve hedefli bir sendikacılık hareketinin olmayacağını dile getirmektedir.¹⁹⁴ Sendikaların etkili ve başarılı olabilmesi, kendisine güvenen ve sınıf bilincine sahip işçilerin varlığıyla mümkün olabilecektir. Tuna’da bu noktada sınıf bilincinin oluşmasında işçilerin kendi çabaları kadar sendikacıların bilgi ve eğitimle donanmış çabalarının da etkili olacağını düşünmektedir. Tuna, sendika fonlarının amacından saptırılmasının, lüks sayılan harcamalar yapmanın ve yüksek maaş

---

¹⁹¹ Orhan Tuna, “Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun Teşekkülü”, İstanbul, *İ.Ü.İ.F.D.*, C. XII, S. 3-4 (1951) (a), s. 146.

¹⁹²Tuna, “Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler”, 1965, a.g.m., s. 14.

¹⁹³Tuna, “Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler”, 1965, a.g.m., s. 16.

¹⁹⁴ Tuna, “Memleketimizde Sendikacılık Hareketlerinin Gelişmesi ve İşçilerimizin Sendikalaşma Meselesi”, 1954, a.g.m., s. 67.

taleplerinde bulunmanın işçiyle sendikacı arasında gelir seviyesi bakımından uçurum yarattığını bu durumun da sendikalara olumsuz dönüş yaptığını gözlemleriyle tecrübe etmektedir.¹⁹⁵

Tuna, bu faktörlere sadece sendika liderlerinin eğitimsizliğini sebep görmeyerek ayrıca Türkiye’de sendika liderlerinin yetişemediğine “(...) yakın zamanlara kadar memleketimizde mevcut kanunî tahditler yüzünden sendika idarecileri ancak endüstriyel işçi sınıfının muhtelif kademelerinden gelmekte idiler. Bu durumun tabîî bir neticesi olarak sendika idarecilerinin bütünü itibariyle, tecrübe ve eğitim şartları bakımından arzu edilen seviyeye henüz ulaşamamış olduklarını söylemek icap eder. Ayrıca araya giren uzun yıllar İkinci Meşrutiyeti takiben ortaya çıkan tecrübeli sendikalı neslinin de tamamen kaybolmasına yol açmıştır.” cümleleriyle değinmektedir.¹⁹⁶ Bu anlamda sendikal hareketin geleceğinin güvence altına alınmasının en önemli araçlarından birinin gençliği kazanmak olduğunu söyleyerek bu düşüncesine Batı Avrupa ülkelerindeki sendikaların gençlik hareketine önem verdikleri, gençlerin sendikal eğitim ve terbiyelerine dikkat ettikleri örneğini vermektedir.¹⁹⁷

Sendikacılığın gelişmesinin demokratik bir ortam olmadan asla mümkün olamayacağını düşünen Tuna hukuki, siyasi ve sosyal şartlardan doğan güçlükler diye adlandırdığı ve en önemli faktörlerden biri olan bu sorunu tecrübe ve gözlemleriyle değerlendirmektedir; “Diğer yandan bu yetersiz gelişme üzerinde, sendikaların, yarım asrı geçen mazilerinde Türkiyedeki siyasî hürriyet anlayışının dar ve geniş, liberal veya totaliter tutumuna tâbi olarak men ve takip olunmaları, bazen de nisbeten müsamahakâr bir hürriyet havasından istifade etmeleri de rol oynamıştır.(...) Türk sendikacılığının müstakbel temayül ve istikametleri hakkında bugünden kesin bir hükme varmaya imkân olmamakla beraber, günümüze kadar olan tatbikat göz önüne alındığı takdirde, Türk sendikalarının esas karakteri itibariyle meslekî sendikacılık temayülü içinde bulunduğunu ifade edebiliriz.”¹⁹⁸ Tuna, dünyada sendikacılığın doğuşunun işçilerin mesleki menfaatlerini korumak endişesiyle ortaya çıktığını söyleyerek, ülkemizdeki

---

¹⁹⁵ Tuna, “Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler”, 1965, a.g.m., s. 17.

¹⁹⁶ Tuna, 1965, a.g.m., s. 17.

¹⁹⁷ Tuna, “Sendikacılığın Dünü ve Bugünü”, 1962, a.g.m., s. 14.

¹⁹⁸ Tuna, “Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler”, 1965, a.g.m., s. 3.

sendikacılık türünün de siyasi hedefler değil de işçilerin hak ve menfaatlerini korumak ve iyileştirmek amacıyla doğduğunu belirtmektedir.

Türk sendikacılığı her ne kadar mesleki türden sendikacılık yapısına sahip olsa da Tuna, 1960 ihtilâline kadar ki dönemde halkın işçi hareketlerine ve sendikal harekete ideolojik düşünceye sahipmişler gibi baktığını, sendika liderlerini sol görüşü benimsemiş insanlar olarak gördüklerini ifade ederek, hükümetlerin dahi sendikacıları düşman gibi gördüklerini hatta üniversitelerin işçileri aydınlatma görevi görmezden gelinerek İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Kürsüsü tarafından düzenlenen Sosyal Siyaset Konferansları'nda yapılan konuşmaların ve işçinin bilinçlenmesinin tehlikeli görülüp yasaklandığını üzülererek dile getirmektedir.¹⁹⁹

2. 3. TÜRKİYE'DE SENDİKA – SİYASET İLİŞKİSİ

Tuna, sendikaların siyasetle ilgilenip ilgilenmemeleri konusunun ve ilgilenmeliyse bunun dar anlamda mı geniş anlamda mı olması gerektiğinin birçok ülkede tartışılan bir konu olduğunu, gelişmiş sanayi ülkelerinde sendikaların siyasetle ilgilendiğini ve kendilerini parlamentoda temsil edecek siyasi parti aracılığıyla işçinin menfaatlerini koruyup geliştirdiklerini söyleyerek İsveç ve İngiliz sendikaları örneğini vermektedir.²⁰⁰ Daha sonra tarihsel süreç ve dönem itibariyle Türkiye'de sendika-siyaset ilişkisini değerlendirerek, düşüncelerini belirtmektedir.

Tuna, 1909 yılında çıkartılan ve 1938 yılına kadar devam eden Tatil-i Eşgâl Kanunu'nu Türk sendikacılığını “baltalayan ilk kanun” olduğunu, dünyada ses getiren doktriner rejimlerin etki ve tehlikelerinin Türkiye'ye de yansarak 1938 tarihli İkinci Cemiyetler Kanunu'nun kabul edilmesine sebep olduğunu ve bu kanunun konu açısından öneminin ise sosyal sınıf esasına göre topluluk kurulamayacak olduğunu belirterek, işçi ve işverenlerin sendikalaşmalarının mümkün olmadığını ifade etmektedir.²⁰¹ Tuna, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin demokratik siyasi bir düzene girmesiyle 1946 tarihli kanunun hem ülkenin siyasi yaşamında hem de topluluk kurma ve sendikalaşma konusunda yeni bir dönem oluşturduğunu, bu gelişmeyle

¹⁹⁹ Tuna, 1965, a.g.m., s. 19-20.

²⁰⁰ Orhan Tuna, “Türk Sendikacılığında Sosyal Demokrasi Hareketi”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 24 (1972), s. 276.

²⁰¹ Tuna, “Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler”, 1965, a.g.m., s. 5.

kurulan sendikaları kanuni bir düzene sokmak amacıyla da 1947 yılında ilk Sendikalar Kanunu'nun kabul edildiğini söylemektedir.²⁰² Tuna, sendikalar kanunu “(...) Cumhuriyet rejiminin 1947 tarihli Birinci Sendikalar Kanunu gerek espirisi, gerek hükümleri itibarıyla kifayetsiz, anti demokratik ve mahdut tesirli bir kanundur.” cümleleriyle değerlendirerek, kanunun aslında II. Dünya savaşından sonra dünyada demokrasiyi temsil eden büyük devletlere ayak uydurmak için aynı çok partili sisteme geçiş gibi bir adım olduğunu ve kanunun tedbirli bir şekilde hazırlanıp sendikalar üzerinde etkili bir idari kontrol olduğunu söyleyerek grev ve lokavt yasaklarını eleştirmektedir.²⁰³ Bu kanunun sendikaların siyaset yapmasını yasakladığını ve siyasetin nitelik, kapsam ve içeriğiyle ilgili bilgi vermese de yasağın dar anlamda siyaset olduğunun herkesçe anlaşıldığını belirtmektedir.²⁰⁴

Tuna'nın önem verip açıklığa kavuşmasını istediği konu, kanunda yasaklanmış olan siyasi faaliyetlerin tanımının ve çerçevesinin olmamasıdır. Bu konuda bir sendikacının, sendikaların siyasete karışmama fikrine katıldıklarını ancak halkın menfaati için söylenen en küçük sözlerin dahi siyaset kabul edildiğini, kanunda bunun bir sınırının olmaması şikâyetinden yola çıkarak sendikaların kapatılması, sendikacıların ceza alması gibi korkularının olduğunu dile getirmektedir.²⁰⁵ Siyasetin önemli olduğuna dikkat çeken Tuna, sendikaların siyasi bir mücadele organizasyonu olmakla beraber iktisadi, mesleki ve sınıf bilincini hedefleyen amaçlara sahip olduğunu, siyasi partilerin ise birbirinden tamamen ve keskin şekilde ayrılmış hedeflerle kural olarak ideolojik ve siyasi olduğunu işte bu noktada da sendikalarla siyasi partiler arasındaki en önemli farkın ortaya çıktığını belirtmektedir.²⁰⁶

Sendikaların dar manada siyasetle ilgilenmesini sakıncalı bulan Tuna, böylesi bir siyasetin sendikaların kendi menfaatlerine aykırı olduğunu, bunun sendika hareketlerini güçsüzleştirip belki dağılmasına yol açabileceğini ya da birlik duygusunu zedeleyerek üst kuruluşları olan konfederasyonlarla fikir ayrılıklarına düşebileceklerini ve kendi

---

²⁰² Tuna, 1965, a.g.m., s. 6.

²⁰³ Orhan Tuna, “Türkiye’de Sendikacılık ve Sendikalarımız”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 20 (1969), s. 256.

²⁰⁴ Tuna, “Sendikacılık ve Siyaset”, 1955, a.g.m., s. 118.

²⁰⁵ Tuna, 1955, a.g.m., s. 119-120.

²⁰⁶ Tuna, “İşçi Sendikalarının Mahiyet ve Vazifeleri”, 1950, a.g.m., s. 140.

amaçlarından uzaklaşabilecekleri yorumunda bulunmaktadır.²⁰⁷ Tuna, siyasi faaliyetlerin dar anlamda siyasetle yani sendikaların siyasi partilerle ilişki kurmamasıyla sınırlandırılmasının ve geniş anlamda yapılan siyasetin yani para, kredi ve vergi politikaları, ithalat ve ihracat politikaları, tarımsal rejim gibi bütün iktisadi faaliyetlerin açıkça sendikal hareketin konusunun içine alınmasının isabetli olacağını da belirtmektedir.²⁰⁸ Tuna, sendikaların asıl amaçları olan üyelerinin hak ve menfaatlerini koruyarak iyileştirip, geliştirme amaçlarının daha üst seviyede gerçekleşmesi adına sendika-siyaset ilişkisinin kurulabileceğini ancak bunun amaçtan sapmaması için geniş anlamda siyasetle sınırlı kalması gerektiğini dile getirmektedir.

Tuna, Türkiye'deki sendika siyaset ilişkisi değerlendirmesinde gözlemlerinden ve o dönemde Türk-İş'in yapmış olduğu tespitlerden yola çıkarak Türkiye'deki siyasi partilerin tutarsız olduğunu ve topluma güven vermediğini bu nedenle var olan siyasi bir partiyle iş birliğinin olamayacağını belirterek, alternatif olarak yeni bir işçi partisinin kurulması düşüncesi için de sendika yöneticilerinin işçileri yönlendirmede başarılı olamayacağı, yeni partide aydın-sendikacı işbirliğine ihtiyaç duyulacağını ancak ülkedeki durumun tam tersi yönde olup aydın-sendikacı çatışması olduğunu ve yeni kurulan işçi partisinin ülkedeki birçok siyasi parti içinde yaşama şansının ne kadar olacağını düşündürücü olduğunu ifade etmektedir.²⁰⁹ Tuna, katılmış olduğu 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı konulu seminerde de bu endişesini dile getirerek sendikacıların siyasetten uzak durması gerektiğini zaten düşünce seviyelerinin buna yeterli olmadığını ve düşüncelerini geliştirmeden böyle bir girişimde bulunmanın Türk sendikaları için sakıncalı olduğunu vurgulamaktadır.²¹⁰ Bu düşüncelerinin sonucunda da Türkiye'de köklü, güçlü ve güven veren sendikacılık var olmadığı sürece sendikaların hiçbir zaman siyasi ilişkilerde bulunmaması gerektiğini ve partiler üstü olmasa da partiler dışı faaliyette bulunmanın daha faydalı olacağını düşünmektedir.²¹¹

2.4. TUNA'NIN İŞÇİ – İŞVEREN ÖRGÜTLERİYLE İLİŞKİLERİ

²⁰⁷ Tuna, "Sendikacılık ve Siyaset", 1955, a.g.m., s. 118.

²⁰⁸ Tuna, "Memleketimizde Sendikaların Üzerinde Durdukları Meseleler", 1956 (a), a.g.m., s. 116.

²⁰⁹ Tuna, "Türk Sendikacılığında Sosyal Demokrasi Hareketi", 1972, a.g.m., s. 280.

²¹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Mayıs 1977, s. 1,11.

²¹¹ Tuna, "Türk Sendikacılığında Sosyal Demokrasi Hareketi", 1972, a.g.m., s. 281.

Tuna, 1948 yılında Kessler ile başlatmış olduğu Sosyal Siyaset Konferanslarını sadece üniversitede sınırlı tutmayarak, işçi ve işverenler bilgilensin, sendikacılar aydınlansın diye fabrika salonlarına, sendika binalarına taşıyarak bıkmadan yılmadan kendisine görev bildiği bu amaca hizmet etmiştir.

Prof. Tuna, Sosyal Siyaset Konferanslarının birinde “İşçi - İşveren münasebetleri ve umumiyetle sosyal siyaset sahasında neşriyat itibarile gayet kısır olan memleketimizde, bu konferansların sendikacılarımıza faydalı olduğu kanaatindeyiz. Hattâ alâkalılara kolaylık temin etmek ve daha fazla dinleyici sağlamak itibarile bir iki yıldan beri bu konferansları şehrin işçi merkezlerinde vermekteyiz, hattâ bununla da kalmıyarak konferansları memleketin çeşitli sanayi merkezlerine intikal ettirmiş bulunmaktayız. Diğer taraftan her yıl verilen konferansların muntazaman neşredilmekte bulunmasının, bunları bizzat dinlemek imkânına kavuşamıyan işçi ve sendikacılarımız için, çok faydalı olabileceğini ummaktayız. Bundan böyle sosyal siyaset konferanslarının daha büyük bir alâkaya mazhar olmasını dileriz.” cümleleriyle duygu ve düşüncelerini ifade etmektedir.²¹²

1954-1955 yıllarında Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönemde, dönemin Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan önce sosyal siyaset konferanslarını yasaklatmış daha sonra T.B.M.M'de Tuna'yı doğrudan hedef göstererek aleyhinde konuşmalar yapmıştır.²¹³ İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Kürsüsü'ndeki Tuna'nın ilkökul mezunu bile olmayan sendikacıları üniversite kürsüsüne çıkararak konuşma yaptırdığını “İstanbul'da bir fakülteye bağlı bir ilim enstitüsü seri halinde sosyal konferanslar tertib ediyor. Bu konferansları zaman zaman muhalefet adına yemin etmiş, iktidar aleyhine çalışmayı Kuran üzerine yemin etmiş, mevcut ve mer'i kanunlara göre vaziyeti, kuruluşu gayrimeşru, kendisi, sıfatı temsiliyeyi kanun karşısında haiz olmıyan bir işçi teşekkülü üzerine al bu konferansı sen ver, diyor.” cümleleriyle belirterek, düzenlenen konferanslarda işçilerin, hükümet ve işverenlere karşı tahrik edildiğini, ihtilâlcî sosyalizmi savunan yazılar yazıldığını sert bir dille ifade etmiştir.²¹⁴ Tuna, marksist ve komünist ideolojilere sahip olmakla suçlanmış, bu ağır ve itamkar konuşmalar Anadolu Ajansı ve radyoda defalarca okunmuştur. Metin Kutsal bu dönemde kendisinin

²¹²Tuna, “Sendikacılık ve Siyaset”, 1955, a.g.m., s. 121.

²¹³ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Dönem: X, İçtima:3, Cilt: 19, 64. İnikat, Tarih: 06. 05. 1957, s. 16-26.

²¹⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 1957, aynı yayın, s. 22.

yurtdışında olması sebebiyle yaşananlara şahit olmadığını ancak olayı bizzat Tuna'dan dinlediğini, hocasının bu suçlamalara karşı basın yoluyla bir cevap yayınladığını ve daha sonra bunun bir nüshasını kendisine verdiğini söylemiştir.²¹⁵ Kutal, bu cevap metnini Prof. Tuna ile ilgili yayınlanmış olan iki armağan kitabından birinde dipnot olarak kullanmıştır.^{216*} Kutal, “Hangi siyasal partiye mensup olursa olsun hükümetlerin yanlış kararlarını eleştirmekten çekinmezdi. Bunu üniversite mensubu olarak bir görev sayardı. Yaptığı birçok konuşmada “Bunları biz söylemezsek kim söyleyecek”derdi.” ” cümleleriyle hocası Tuna'nın medeni cesaretini dile getirmiştir.²¹⁷ İstanbul Üniversitesi tarafından bakanın konuşması ihbar kabul edilmiş ve Tuna'ya soruşturma açılmıştır. Herhangi bir suç unsuru bulunmaması sebebiyle soruşturmanın sonucunda Tuna'ya ceza verilmemiştir. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Üniversiteler Kanunu'na göre öğretim üyelerinin görevleri arasında sadece araştırma yapma, öğrencilere ders verme olmadığını aynı zamanda toplumu aydınlatma görevlerinin de olduğunu ifade etmiştir.²¹⁸ Tuna, yaşanan bu haksız ve talihsiz olaydan sonra “Gariptir ki, konferanslar serisinin onuncu dönüm yılında, fikir hürriyetine hiç bir kıymet vermeyen, insafsız bir iktidarın aynı kalitedeki bir selâhiyetlisi, bu konferanslara nihayet verilmesi için elindeki bütün iktidar vasıtalarını kullanmış, bu suretle işçilerin zulmetten kurtarılmasına, şahsiyet sahibi olmalarına müsaade etmemiştir. Ancak sel gitmiş, kum kalmış, kötü politikacılar bu memleketin siyaset hayatından tasfiye edilmişler, işçilerimiz ve işverenlerimiz medeni haklarına nihayet kavuşmuşlardır.” cümleleriyle konu hakkındaki düşüncelerini özetlemiştir.²¹⁹

İşçi-işveren ilişkilerine ve Türk sendikacılığına önemli katkıları bulunan Tuna, sendikacılığın zamanla değişen çeşitli görünümlerinden rahatsızlık hissederek, amatör sendikacılık döneminin ‘saf ve mücadeleci’ ruhuna duyduğu özlemi üzümlere dile getirmiştir.²²⁰ Sabahattin Zaim, hocasının üzüntüsünü “Muhterem hocamız, Türkiye'deki sendikacılık hayatının ilk kurucularındandır. Bu ideal uğruna yıllarca emek vermiştir. Telkin ettiği ideal standartlara birçok noktada ulaşılmasının huzurunu

²¹⁵ Metin Kutal ile yapılan söyleşi, 21.10.2017, Antalya.

²¹⁶ Orhan Tuna, “Çalışma Vekilinin Beyanâtı Hakkında”, *Prof. Dr. Orhan Tuna'ya Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını, 1990, s.13-16.

* Bkz: EK: 1.

²¹⁷ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 254.

²¹⁸ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 234.

²¹⁹ Tuna, “Prof. Gerhard Kessler: Şahsiyeti ve Eserleri”, 1963 (a), a.g.m., s. 20.

²²⁰ Milliyet Gazetesi, 20 Ağustos 1987, s.9.

taderken, son yıllarda işçi-işveren münasebetlerinin ilmî mecrasından saptırılması onu çok üzmüştür.” cümleleriyle belirtmiştir.²²¹

Tuna, yeni sendikalar kanuna göre check-off sisteminin yani sendika üyeliği aidatlarının, işçilerin maaşından kesilmesinin sendikaları tembelliğe sürükleyeceğini, sendikacıları temsil ettikleri işçilere yabancılaştıracağını sonucunda da işçi-işveren ilişkilerinin zayıflayacağını düşünerek bu sisteme karşı çıkmış ve sistemin savunucusu olan sendika yöneticilerine karşı çok ağır eleştirilerde bulunmuştur.²²² Sendika liderlerinin Tuna'nın uzun yıllar süren emek ve katkılarını görmezden gelmelerine tahmin edilmektedir ki, doğru bildiğinden şaşmayarak sendikacılara yönelttiği eleştiriler sebep olmuş ve bu vefasız davranış Tuna'yı üzmüştür.²²³ Ancak vefat etmeden önce katılmış olduğu seminer ve toplantılarda sendika liderlerinin Tuna'nın geçmiş hizmetleriyle ilgili takdir ve övgü dolu cümleleri kendisini mutlu etmiştir.²²⁴

Sosyal siyaset konferanslarındaki konuşmalarının sonunda genellikle Türk işçisinin iyi bir vatandaş ve bolluk içinde yaşayan birer vatan evladı olması yolundaki çabaları için hem işçilere hem de sendikacılara başarılar dileyerek sözlerine son veren Tuna'nın, çalışmalarından da anlaşılacağı üzere daima endişesi ve amacı Türk işçisi olmuştur.²²⁵ İşçilerin hem çalışma hayatlarının hem de yaşam zorluklarının farkında olarak, çalışma şartlarının kanun yoluyla ve sendikalar aracılığıyla toplu ilişkiler düzeninde iyileştirilip daha kabul gören bir hayat olması için fikren mücadele etmiştir. Tuna'nın, makalelerinde, verdiği konferanslarda, gazete yazılarında bu amaç uğruna kimi zaman eleştirel olduğu, kimi zaman batılı ülkelerle kıyaslamalar yaparak dönemin Türkiye'sindeki eksikliklere dikkat çektiği göze çarpmaktadır. Tuna, her zaman çalışma hayatındaki sorunları dile getirdikten sonra çözümünü de dönem ve şartlar itibarıyla değerlendirerek çekinmeden söylemiştir.

3. TUNA'NIN KOOPERATİFÇİLİK ALANINA YAPTIĞI KATKILAR

---

²²¹ Sosyal Siyaset Konferansları, Prof. Dr. Orhan Tuna'ya Armağan, 1982, s. Giriş 4.

²²² Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 254.

²²³ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 254.

²²⁴ Milliyet Gazetesi, 20 Ağustos 1987, s.9.

²²⁵ Tuna, “Memleketimizde Sendikacılık Hareketlerinin Gelişmesi ve İşçilerimizin Sendikalaşma Meselesi”, 1954, a.g.m., s. 68.

İşçilerin menfaat mücadelesinde kendilerine yapabilecekleri en iyi şeyin kendi kendine yardım sektörünü geliştirmek olduğunu düşünen Tuna, bu mücadelenin en somut örneğinin de kooperatifler olduğunu düşünerek kooperatifçiliğe son derece önem vermektedir.

Türk işçisinin daha iyi şartlar altında çalışmasını ve yaşamasını isteyen Tuna, sanayi şehirlerine çalışmak için gelip konut sorunu yaşanan, kazandıkları gelire zorunlu ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan işçilerin, konut ve tüketim kooperatifleriyle satım alım güçlerini arttırarak ihtiyaçlarını daha kolay giderebileceklerini ve aileleriyle birlikte kendilerini güvende hissedecekleri konutlarda yaşayabileceklerini düşünerek, sendikalar aracılığıyla kurulabilecek kooperatiflerin amacı, yapısı ve yönetimi hakkında bilgiler veren konuşmalar yaparak, akademik çalışmalarda bulunmuştur. Tuna, Türk kooperatifçiliğinin gelişmesi ve sürekliliğinin sağlanmasını isteyerek, bunun için kooperatifçilikle ilgili yapılmış olan çalışmaları yakından takip etmiş, Kooperatifçilik Kongreleri'ne katılarak kendi düşüncelerini de ifade etmiştir.

Prof. Tuna, Türkiye'nin de medeni dünyaya katılmak ve milli bir iktisadi oluşuma imkân vermek adına 1944 yılında Ankara'da Türk İktisat Cemiyeti ve Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun Kooperatifçilik Kongresi'nin ilkinin düzenlediklerini belirtmektedir. Bu kongreye kooperatifçilerin, akademisyenlerin, milletvekillerinin, siyaset adamlarının, basın mensuplarının katıldıklarını ve özellikle Türkiye'de kooperatifçiliğin gelişimi konusunun üstünde durulduğunu, kongrenin Türkiye'de kooperatifçilikle ilgilenen kişileri ilk defa aynı masaya oturarak tanıştırmayı, fikir alışverişine yol açması açısından ne kadar önemli olduğunu dile getirmektedir.²²⁶ Kooperatifçiliğin iyileştirilmesi ve gelişimi için başlanan kongrelerin düzenlendiği yıllarda, 1963 tarihli Sendikalar Kanunu'nda sendikalara kooperatif kurma yetkisi verilmişse de istenen ve ihtiyaç duyulan rakamlara ulaşmadığını belirten Tuna, tüketim ve üretim kooperatifçiliğinden ziyade uygulamada yapı kooperatifçiliğinin daha etkin olduğunu bu durumun da ciddi konut sorunu ve yaşlılık sigortası fonlarının işçilere konut kredisi olarak verilmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.²²⁷

²²⁶Tuna, "Dördüncü Türk Kooperatifçilik Kongresi", 1952 (b), a.g.m., s. 260.

²²⁷Tuna, "Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler", 1965, a.g.m., s. 27.

Prof. Tuna, Türk Kooperatifçilik Kurumu'nun dergisiyle yaptığı bir röportajında kooperatifçilik bilincinin topluma yerleştirilmesi konusunda “(...) kooperatiflerin kendi kendine yardım kuruluşları olmaları itibarıyla kanunlar zoruyla değil, fertlerin bunun için iyi eğitilmeleri gerektiği kooperatifçiliğin gelişmesi bakımından üzerinde durulması lâzımgelen bir konudur. Eğitim, konferans, seminerler ve yayımlarla halka kooperatifçiliğin önemi anlatılmalı ve kooperatifçilik şuuru yerleştirilmelidir. Bilhassa tarımsal üretim ve esnaf kooperatifçiliğinin, ekonomik kalkınmamız göz önünde bulundurularak, üretici, küçük esnaf ve zanaatkârlara belletilmesi lazım gelir. Hülâsa her şeyden önce bir kooperatifçilik şuurunun ve bu konuda kesif bir eğitim faaliyetinin zarurî olduğu kanaatindeyiz.” cümleleriyle düşüncelerini anlatmaktadır.²²⁸

Tuna, “Ücretin satın alma gücünün arttırılması, ücret gelirin tezyidi ve ihtikârla mücadele hususunda bugüne kadar yapılan yüz küsur senelik tecrübeler neticesinde ölçsüz faydaları görülmüş olan istihlâk kooperatifçiliği hareketi her memlekette olduğu gibi bizde de en ziyade geçim müşkülâtına maruz olan işçilerimizin eliyle başlayıp gelişebilecektir. Bu hususta başkalarından medet ummadan bir an evvel teşebbüse geçilmelidir.” ifadeleriyle kendi kendine yardımın en gelişmiş ve medeni yardım türü olduğuna işaret etmektedir.²²⁹

4. TUNA'NIN ÇALIŞMA HUKUKU ALANINA YAPTIĞI KATKILAR

4. 1. SENDİKALAR HUKUKU ALANINA YAPTIĞI KATKILAR

Tuna, herhangi bir sendikaya üye olamayan işçilerin toplu iş sözleşmelerine dayanışma aidatı ödeyerek katılmalarının şahıs özgürlüklerine ilişkin Anayasa hükümleriyle ve çalışma ilişkilerinin toplu yoldan tanzimi anlamında sendikaların etkinliğiyle alakalı olduğunu belirterek, toplu sözleşme yapmanın amacının üyesi olan ve bazı konularda üyesi olamayan işçilerin dahi işçi – işveren ilişkilerinin ve çalışma konularıyla ilgili her şeyin en kapsamlı şekilde düzenlenmesi olduğunu ifade etmektedir.²³⁰ Toplu iş sözleşmesinin ancak bu amaç doğrultusunda yapılmasıyla genel menfaatler konusunda kabul göreceğini söyleyen Tuna, toplu iş ilişkileri rejiminin

²²⁸ Sağol, “Değerli Kooperatifçi Prof. Orhan Tuna ile Bir Konuşma”, 1969, s. 20.

²²⁹ Tuna, “Memleketimizde Sendikacılık Hareketlerinin Gelişmesi ve İşçilerimizin Sendikalaşma Meselesi”, 1954, a.g.m., s.67.

²³⁰ Tuna, “Sendika Plüralizmi ve Dayanışma Aidatı”, 1974 (a), a.g.m., s. 165-166.

böylece sağlıklı ve özerk olacağını, bireysel özgürlük ve sorumlulukları güvence altına alacağını ve en önemlisi sosyal adaletin gerçekleşmesi konusunda etkili olacağını düşünmektedir.²³¹ Çalışma hayatı ve iş ilişkileri konusunda devlet müdahalesinin, Anayasa kurallarına uygun bir biçimde iş kanunu ve sendikalar kanunu düzenlemesinde ve kanunun uygulanıp uygulanmamasının kontrolünde olması gerektiğini savunan Tuna, böylece devletin bürokratik mekanizmasını bütün gücüyle kullanmasını engelleyeceğini belirterek aksi halde masraflı olan devlet müdahalesinin bireysel özgürlükleri sınırlaması ve şahsi sorumluluk duygusuna zarar vermesi ihtimalinden dolayı sorun yaratabileceğine dikkat çekmektedir.²³²

Tuna, işçi ve işverenleri toplu iş sözleşmelerinden faydalanmaya zorlayıcı anlaşmaların sendika özgürlüğünü zedeleyici olmadığını, bunun sözleşme yapan sendikaya üye olmayı zorlayıcı sözleşme hükümlerinden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Sendika üyesi olmayan işçilerin toplu iş sözleşmesine bireysel olarak katılmasının dayanışma aidatı ödeyerek gerçekleştiğini belirten Tuna, böylelikle işçinin toplu iş sözleşmesine katılma mecburiyetinin, işçiyi taraf sendikalardan birine üye olmaya zorlamayacağını ifade etmektedir.²³³ Toplu sözleşmeden yararlanmanın bir takım şartlara bağlanması ve yüksek dayanışma aidatı belirlenmenin işçileri ya da işvereni, taraf sendikaya üye olamaya zorlayacağını belirten Tuna, devletin sendikaya üye olma gibi pozitif sendika özgürlüğünü ya da sendika üyeliğinden çıkmak gibi negatif sendika özgürlüğünü güvence altına almak amacıyla sendika üyesi olmadan dayanışma aidatı ödeyerek toplu iş sözleşmesinden yararlanılması için sözleşmeye katılma mecburiyeti koyduğunu ve dayanışma aidatının oranını tespit ettiğini belirtmektedir.²³⁴ Dayanışma aidatının az da olsa sendikaya mali güç katacağını söyleyen Tuna, kasası sağlam olan sendikaların güçlü bir toplu iş sözleşmesi yapabileceğini, dayanışma aidatı ile üyelik aidatı arasında ki farkın diğer bir nedeninin de sendika üyesi olan işçinin kendi sendikasının dünya görüşünü ve siyasetini desteklemek için maddi fedakârlıkta bulunması olduğunu dile getirmektedir.²³⁵ Tuna'nın sendikaların gelişimine engel gördüğü ve işçiyle üyesi olduğu sendika

---

²³¹ Tuna, 1974 (a), a.g.m., s. 166.

²³² Tuna, 1974 (a), a.g.m., s. 167.

²³³ Tuna, 1974 (a), a.g.m., s. 173-174.

²³⁴ Tuna, 1974 (a), a.g.m., s. 175.

²³⁵ Tuna, 1974 (a), a.g.m., s. 176.

arasında kopukluk yarattığını düşündüğü ve şiddetle eleştirdiği bir konu da sendikalar kanunuyla uygulanmaya başlamış olan check-off sistemidir. Sendika üyeliği aidatı ve dayanışma aidatının işverenin işçinin maaşından keserek direkt sendikaya vermesiyle gerçekleşen bu sisteminin, sarı sendikacılığın varlığını güvence altına aldığını düşünenlerin fikrine katılan Tuna, sistemin işçi – işveren ilişkilerini zayıflattığını, zamanla sendikaya olan güvenin yitirilmesine sebep olduğunu ve sendikal hareketin gelişimine zarar verdiğini düşünmektedir.

Sendikalar hukuku alanına birçok akademik ve aktif katkısı bulunan Tuna, 1961 Anayasası'nın hazırlık aşamasında Metin Kutal'la birlikte yazmış olduğu Grev Hakkı: Başlıca Meseleleri ve Memleketimiz Bakımından Tanzimi kitabıyla milletvekillerine yol gösterici olmuş, çalışma hayatıyla ilgili tanımlarda ve 274 Sayılı Sendikalar Kanunu'yla 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun şekillenmesinde etkili olmuştur.²³⁶ Tuna, birbirini takip eden yıllarda çalışma meclisinde grev ve lokavtın istisnalarının tespitinde uzlaşmaya varılamayan konularda derinlemesine yaptığı araştırmalarının sonucunda tekliflerde bulunmuş ve teklifi kabul edilmiştir. Tuna, Sendikalar Kanunu'yla ilgili yapılmak istenen, gündemde var olan değişiklik konularına karşı son derece duyarlı olmuş, yakından takip etmiş, birikimleri ve tecrübeleri doğrultusunda gerektiğinde eleştirel olmuş gerektiğinde tavsiyelerde bulunarak katkıda bulunmuştur.

4. 2. TOPLU İŞ HUKUKU ALANINA YAPTIĞI KATKILAR

Tuna, 1960'lı yıllarda literatürde “kolektif pazarlık sistemi” başlığı altında incelenen işçi – işveren ilişkilerini, bütün yönleriyle daha net incelemek adına kolektif pazarlık, kolektif akit, kolektif uyuşmazlık ve kolektif mücadele yani kolektif iktisadi baskı olmak üzere dört gruba ayırmakta, bireysel iş ilişkilerinin de bu şekilde ayrılabilceğini ancak sanayileşmeyle birlikte artık kamu organlarının ve sendikaların bireysel değil toplu iş ilişkilerini tercih ettiğini söylemektedir.²³⁷ Tuna, tercih edilen toplu iş sözleşmelerinin bireysel iş sözleşmelerini ortadan kaldırmadığını hatta toplu iş sözleşmelerinin asgari düzeyde bireysel sözleşmelerin çerçevesini oluşturduğunu, aşırı liberal doktrinin ürünü olan bireysel ilişkilerin o dönemde ki görüntüsünü “ “Ne kral ,

²³⁶ Uçkan Hekimler, 2017, a.g.e., s. 65-66.

²³⁷ Orhan Tuna, “Sanayi Hayatında Kolektif İhtilaflar ve Tahkim”, İstanbul, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 14 (1963) (b), s. 84-85.

ne papas”! ” diyerek eleştirmekte ayrıca devletin ve kilisenin çalışma şartlarına müdahale etmesinin istenmediğini, bu sistemin işçinin özgürlüğünü sağlıyormuş gibi görüldüğünü dile getirmektedir.²³⁸ Bireysel iş ilişkilerinin tam istihdam seviyesine ulaşmış ülkelerin işçilerine fayda sağlayacağını düşünen Tuna, gelişmekte olan ülkelerde bireysel sözleşmeler yapılırken gerek işçilerin bilgisizliklerinden gerek piyasanın şeffaf olmamasından dolayı işçinin işveren karşısında mücadelesinin zayıf kalacağını, bu tür de yapılan sözleşmelerin işçilerin özgürlüğünden doğan haklarını kısıtlayarak aleyhine sonuçlanacağını belirtmektedir.²³⁹ Bireysel kurulan iş ilişkilerinde işverenin karşısındaki işçiyi hiç düşünmeden gözden çıkartabileceğini, burada ortaya çıkan iş uyuşmazlığının sendikaya ihtiyaç bile duyulmadan işverenin istediği şekilde sonuçlanacağını ifade eden Tuna, ancak toplu iş ilişkilerinde işverenin karşısında vazgeçmesi hiçte kolay olmayacak çok sayıda işçi olduğunu ve burada iş sözleşmesi yapılırken de sözleşmeden doğan uyuşmazlıkta da sendikaların devreye gireceğini, işte bu noktanın sendikaların varlık nedeni olduğunu ve en temel görevlerinin toplu iş ilişkilerindeki sözleşmeler ve toplu mücadele olduğunu düşünmektedir.

Prof. Tuna, toplu pazarlıkta ortaya çıkacak anlaşmazlığında çözümünde sendikalar aracılığıyla olacağını, kolektif baskı hakkının toplu pazarlığın oldukça adil bir şekilde doğup gelişmesine ve sonuçlanmasına imkân vereceğini, toplu mücadele aşaması olmadan toplu ilişkilerin kurulamayacağını dile getirerek, burada önemli olanın sendikaların toplulukla iş anlaşmazlıklarını çıkartma hakkını sahip olup da kanunen grev veya lokavt yapma haklarının olmaması olduğunu aksi halde toplu ilişkiler sisteminin varlığından bahsetmenin anlamsızlığını vurgulamaktadır.²⁴⁰

Tuna, işçi-işveren ilişkilerinden doğan toplu anlaşmazlıkların çözümünde kullanılan tahkim rejiminin sözleşme ya da kanuni yollarla gerçekleşebileceğini söyleyerek, bu yolları üçe ayırmaktadır. Birincisi toplu uyuşmazlığın barışçıl bir yolla çözülmesi amacıyla yardım yapılması yoludur, burada her iki tarafın talebi üzerine ya da bir tarafın talebiyle veya ilgili resmi merciinin talebiyle yapılır. İkincisi hakem kararı çıkartılması yoludur ancak böyle bir hakem kararının etkili olması için anlaşamayan tarafların kabulü zorunludur. Üçüncü yol ise anlaşmazlık olayının cebri tahkim

---

²³⁸ Tuna, 1963 (b), a.g.m., s. 87.

²³⁹ Tuna, 1963 (b), a.g.m., s. 87.

²⁴⁰ Tuna, 1963 (b), a.g.m., s.89-90.

sistemine dayanılarak yani resmi hukuk kuralına göre karara bağlanmasıdır.²⁴¹ Tuna, ikinci yol olan hakem sisteminin batı hukuk kurallarına göre demokratik olduğunu, bu sistemin toplu sözleşme taraflarının içten ve dürüst olarak anlaşma iradelerini incittiğini ve toplu iş ilişkilerinde olması gereken özgür sosyo-ekonomik sistemle uyuşmayacak çalışma şartlarının devlet eliyle belirlenmesine sebep olacağı için kabul edilmediğini, bağlayıcı nitelikteki üçüncü yol olan cebri tahkimde de anlaşmazlıkların devlet eliyle sonuçlandırılması, devletin resmi tahkim usulünü mecburi bir hale getirmesi ve iktisadi baskı hakkını yasaklayarak cezai yaptırımlara bağlamasının henüz tahkim kararı almadan hakem kararına bağlayıcı bir nitelik vermesi yoluyla çok daha şiddet kazanacağını söylemektedir.²⁴² Tuna'nın burada önem verdiği en önemli konulardan biri anlaşmazlığın demokrasi esasına dayanarak çözümü diğeri de devletin yukarıdan aşağı çözümlerle, iktisadi baskıyı yani grevi yasaklayarak değil de işçiyi koruyucu ve toplu iş ilişkilerine zarar vermeyecek kanuni düzenlemelerle varlığını hissettirmesidir.

Tuna, tahkimin mecburleştirilmesinin istisnai bir durum olarak sosyal bakımdan acil ve olağanüstü hallerin doğmasına yol açan toplu iş anlaşmazlıklarında başvurulması gereken bir yol olarak görülmesi gerektiğini ve bu istisnai durumun sosyal hukuk devletinin genel kurallarına uygun olduğunu belirterek, böyle bir görevin sosyal hukuk devletini ayakta tutmak amacıyla, bireyin menfaatiyle kamu menfaatini uyumlu şekilde idare etme sorumluluğundan doğduğunu düşünmektedir.²⁴³ Tuna, cebri tahkim rejiminin halk kitlelerini mağdur edecek veya doğrudan kamuyu zarara uğratacak nitelikte ya da bu rejimi haklı gösterecek son derece önemli durumlar sebebiyle uygulanması gerektiğini ve bu rejime gerek olup olmadığını da bir mahkeme veya bilirkişi heyeti tarafından hükme bağlanması gerektiğini ifade etmektedir.

Tuna, toplu iş ilişkilerinde yaşanan uyuşmazlıkların sınırı, çerçevesi, çözüm aşamaları hakkında hem akademik çalışmalarda bulunmuş hem de bu alana aktif olarak katkı sağlayarak, 1951-1952 çalışma döneminden başlayarak İstanbul İli İş Uyuşmazlıkları Hakem Kurulu'nda görev yapmıştır. Sosyal siyaset konferansları serisinin birinde İstanbul Vilayet Hakem Kurulu üyesi sıfatıyla, milli tahkim sistemi hakkında sendikaların şikâyetlerini değerlendirmiştir. Bu şikâyetlerden ilk ve en önemlisinin uyuşmazlık içinde olan işçilerin, hakem kurulunun geç ve zor verilen

---

²⁴¹ Tuna, 1963 (b), a.g.m., s.91.

²⁴² Tuna, 1963 (b), a.g.m., s.91-92.

²⁴³ Tuna, 1963 (b), a.g.m., s.93.

kararlarından dolayı mağduriyeti olduğunu belirten Tuna, kendinin de üyesi bulunduğu kurulu bu durumdan dolayı eleştirmiş, daha önce de “Grev Hakkı” kitabında bu sorunu dile getirdiğini belirtmiştir. İkinci olarak işçilerin ücretlerle ilgili şikâyetlerini değerlendirerek son derece yerinde bulmuş, akıl ve mantığını günlük siyaset uğruna kaybetmemiş olan herkesin bu sorunu kabul etmesi gerektiğini söyleyerek hem bireysel hem de kurul üyelerince mağduriyetlerin giderilmesi adına girişimde bulduklarını, Yüksek Hakem Kurulu ve Çalışma Vekaleti’nce bırakılan boşlukları doldurmaya çalıştıklarını ancak buna müsaade edilmeyip, bu çabalarının boşa çıkartıldığını da eklemiştir. Tuna, İstanbul Vilayet Hakem Kurulu’na yaptığı olumsuz eleştirilerin yanında kurulun görevini saptırmak ya da hizmetlerini hiçe saymak amacıyla yapılan şikâyetlerin asılsız olduğunu, örnek ve kanıtlarla dolu cümlelerle çürütmüştür.²⁴⁴ Tuna’nın toplu iş uyuşmazlıkları alanına katkısı emekliliğinden sonra da devam etmiş, 1984 yılında Seçiciler Kurulu tarafından ülke düzeyinde resmi arabuluculuk yapmak üzere seçilmiştir.²⁴⁵

4. 3. SOSYAL GÜVENLİK HUKUKU ALANINA YAPTIĞI KATKILAR

Prof. Tuna’nın çalışma hukuku alanına yaptığı katkılar incelendiğinde ağırlıklı olarak endüstri ilişkileri alanında çalışarak bu alana katkıda bulunduğu, sosyal güvenlik hukuku alanına gazete yazılarında ya da işsizlik konularını incelerken değindiği gözlemlenmektedir.

Tuna, “fikir ve müessese” olarak ifade ettiği sigortacılığın başlangıcının çok eskilere dayandığını, insanların gelecek endişesi duymasının ve geleceği garanti alma duygusunun her dönemde ve her ülkede karşılaşılabilecek doğal bir durum olduğunu söyleyerek, lonca teşkilâtlarında ve orta çağlarda insanların bu nedenle kolektif nitelikte sandıklar kurarak hastalık, maluliyet, iş kazası, ölüm, yaşlılık gibi hallerde sandıklardan ayni ve nakdi yardımlar aldıklarını belirtmektedir.²⁴⁶ Tuna, zorunlu bir şekilde kanuni yoldan sigorta yapılmasına hiçbir dönemde kapitalist sanayi dönemindeki kadar ihtiyaç duyulmadığını, bunun sebebinin de sanayi şehirlerinde oluşan devasa insan yığınları olduğunu dile getirerek, bu ihtiyacın etkisi ve güçlenen sosyalizm akımından korunmak ve kurtulmak için ilk sosyal sigorta sisteminin 1881-1889 yılları arasında Almanya’da

²⁴⁴ Tuna, “Memleketimizde Sendikaların Üzerinde Durdukları Meseleler”, 1956 (a), a.g.m., s. 108-114.

²⁴⁵ Milliyet Gazetesi, 23 Ağustos 1984, s.6.

²⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Haziran 1963, s.2.

Bismarck tarafından kurulduğunu ifade etmektedir.²⁴⁷ Sanayi kapitalizmi döneminde Bismarck'ın kurduğu sosyal sigorta sistemine ilk sosyal sigortalar denmesinin önceki sandıklardan ve sigortalardan farkının “sosyal” kelimesinden geldiğini söyleyen Tuna, Bismarck'ın sisteminin diğerlerinden farklı olarak devlet eliyle zorunlu bir şekilde yapıldığını, işçi ve işverenin de prim ödeyerek sisteme ortaklık ettiğini, 19. Yüzyılda tek bir ülkede görünen sosyal sigortalar sisteminin 20. Yüzyılda bütün sanayi ülkelerinde kurulup, gelişme göstererek sosyal güvenlik müessesesi halini aldığını belirtmektedir.²⁴⁸

Tuna, günümüzdeki Sosyal Güvenlik Kurumu'nu o dönemki kuruluş adıyla İşçi Sigortaları Genel Kurulu'nu özellikle iş kazaları ve meslek hastalıklarıyla mücadelede görevini olması gerektiği gibi yerine getirmediği ve sadece rant ödeyen bir kuruluş olduğu konusunda eleştirmiştir. İş kazaları ve meslek hastalıklarıyla mücadelenin olası felaketlerin önlenmesi için önemine dikkat çekerek ileride olabilecek Zonguldak faciasının engellenebileceği örneğini vermiş ayrıca bu kuruluşun İş ve İşçi Bulma Kurumu ile birlikte hareket ederek işsizlik sigortasının hazırlıklarının yapılmasının gerekliliğini dile getirmiştir.²⁴⁹

Günümüzde var olan bu kuruluşları ve tedbirleri, Tuna'nın düşünce ve tavsiyelerini dile getirdiği dönem itibarıyla değerlendirecek olursak kendisi işçinin sadece hak ve menfaatlerini düşünmemiş aynı zamanda sağlığını ve ülke için önemli olan sosyal barışı sağlayacak tedbirleri de düşünerek önerilerde bulunmuştur.

---

²⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Haziran 1963, s.2.

²⁴⁸ Orhan Tuna, “Memleketimizde İşsizlik Sigortası Meselesi”, İstanbul, *İ.Ü.İ.F.D.*, C. XIV, S. 1-4 (1952) (c), s. 210-211.

²⁴⁹Tuna, “Memleketimizde Sendikaların Üzerinde Durdukları Meseleler”, 1956 (a), a.g.m., s. 118.

SONUÇ

Prof. Dr. Orhan Tuna akademik hayatına 1938 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Kürsüsü'nde başlamıştır. Tuna'nın, sosyal siyaset sahasındaki başarılarının ve katkılarının önemi, yıpratıcı bir savaşın ardından kazanılan bağımsızlık mücadelesiyle yeni kurulmuş bir ülkede, sanayileşme girişimlerinin ve akabinde işçi-işveren ilişkilerinin yeni başladığı, sorunların sosyal sorunlar olarak ancak gündeme gelebildiği bir dönemde olması, Sosyal Siyaset Kürsüsü'nün Türkiye'deki ilk ve yeni kurulmuş bir kürsü olması, kaynakların sınırlı sayıda olması ve en önemlisi sosyal siyaset ilminin ülkemize yeni gelmesi itibarıyla değerlendirilmelidir. Sosyal siyasetin Alman kökenli bir bilim dalı olması, Tuna'nın Almanya'da yapmış olduğu doktora eğitimi ve kürsüde asistanlığını yaptığı hocasının Alman bilim adamı Gerhard Kessler olmasının etkisi Tuna'nın, sosyal siyaset anlayışını oluşturan yaklaşımlarında gözlemlenmektedir.

Tuna, Türkiye'deki sosyal siyaset ilminin ilk Türk öncülerinden olarak bu sahaya hem akademik çalışmalarıyla hem de aktif olarak önemli katkılar sağlamış olan bir bilim insanıdır. Sosyal siyasetin aslında ilk olarak işçi politikası olduğunu ifade eden Tuna, zamanla dar anlamından sıyrılarak geniş bir anlam kazanan sosyal siyasetin sanayi devrimiyle başlayan tarihçesi, sanayileşmenin hızıyla orantılı olarak ortaya çıkan sosyal sorunlar, sosyal adaletsizlik, sınıf bilinci, işçi hareketleri, sendikalaşma vb. alt başlıklarına ilgi duyarak çok sayıda çalışmada bulunmuştur. Çalışmalarını Dünyada ve Türkiye'deki sosyal siyaset ilminin gelişimine göre güncel tutan Tuna'nın, Türk sosyal siyaset sahasında birincil kaynak olarak kullanılacak kitapları, çok sayıda makaleleri ve gazete yazıları vardır. Gerhard Kessler ile birlikte 1948 yılında kurmuş oldukları Sosyal Siyaset Konferansları hiç şüphesiz bu alana yapılmış önemli bir bilgi birikimi ve hizmettir. Kessler ve Tuna'nın ileride kurulabilecek bir işçi okulunun temeli olarak gördükleri bu konferans serilerinin, farklı dönemlerde Tuna'nın bu okul için bulunduğu girişimleri sonuç alamamış olsa da günümüze kadar gelmesi, öğrenci, akademisyen ve ilgililerinin faydalanıyor olması kurucularının düşündükleri amaca hizmet ettiklerinin bir göstergesidir. Sosyal Siyaset Konferansları'nın uzun süredir ayakta kalması ve başarıyla, düzenli olarak devam etmesini sadece akademik bir başarı olarak değerlendirmek eksik kalır çünkü dönemin şartları ve yaşanan olaylar göz önünde bulundurulduğunda Tuna'nın, çalışma bakanı tarafından yasaklanan

konferansları tekrar devam ettirmesi ve şahsına yapılan suçlamaları bütün medeni cesaretiyle reddederek bir akademisyen olarak kendisini topluma karşı da sorumlu hissetmesi ve toplumu aydınlatma görevinde bu konferansların katkısının küçümsemesiz olduğunu düşünmesi önemlidir.

Tuna, çalıştığı konular itibarıyla sosyalizm ve türlerine iyi derecede hakim olmakla beraber, bu konu hakkında birçok çalışmalar yapmış, sosyal siyasetle arasındaki bağı sosyalizmin her bir türüne göre ve sosyalist rejimi uygulayan ülkelerin sosyal siyaset sahasındaki artı ve eksileriyle incelemiştir. Sosyalizmin birçok türünün olmasından dolayı tanımının yapılmasının zor olduğunu düşünen Tuna, tür farklılıklarında özel mülkiyet hakkı ve iktisadi hayattaki serbest rekabet hakkının sosyalizmi türlerine ayıran temel kurallar olduğunu ve bu kuralların hangisini ne kadar ölçüde benimsediğine göre kişinin sosyalist olabileceğini düşünmüştür. Tuna, ölçüt tuttuğu bu iki kurala göre sosyalizmi “ihtilâlcî sosyalizm” ve “demokratik sosyalizm” olarak temelde ikiye ayırarak incelemiştir. Tuna’ya göre demokratik sosyalizm ile ihtilâlcî sosyalizmi birbirinden ayıran en önemli nokta sosyal sorunların çözümünde ihtilâlcî sosyalistlerin zor kullanmayı tercih ederek, sorun gördükleri unsurları yok etme düşünceleri olmuştur. Bir ülkedeki demokrasinin doğup gelişmesinin, işçi sınıfının elde ettiği hak ve özgürlüklerle alakalı olduğunu düşünen, her konuda demokrasinin ve onun getirdiği sosyal barışın savunucusu olan Tuna, ihtilâlcî sosyalizmin demokratik olmayan bu düşüncelerini sorun çözmekten ziyade toplumun huzurunu bozarak, karışıklık çıkartacak bir yol olarak görmüştür.

Kuşkusuz ki Tuna’nın titizlikle üstünde durduğu, derinlemesine çalışmalar yaptığı ve çok sayıda kitap, makale ve köşe yazısı yazdığı, aktif çalışmalarda bulunduğu konu sendikalardır. İlk Türk sendikası ve ilk Türk işveren sendikalarının kurulmasında büyük payı olan Tuna, 1947 yılından itibaren uzun yıllar sendikacılık hayatında aktif rol oynayan ve katkılarından sıkça bahsedilen isim olmuştur. Sendikal alanda olması gerekeni iyi bilen, Türkiye’deki sendikacılık tarihini ve gelişimini de bu bakış açısıyla değerlendiren Tuna, bu nedenle kimi zaman Türk Sendikacılığına acımasız eleştirilerde bulunmuş kimi zaman da aldığı yolu takdir etmiştir. Türk işçinin daha iyi şartlarda çalışması ve Türk Sendikacılığının demokratik ve medeni bir şekilde gelişmesi arzusunu sıkça dile getirerek bilgi ve birikimlerini işçilerle, sendikacılarla ve devletle

paylaşarak Türk Sendikacılık hayatına çok önemli katkılarda bulunmuştur. Dünyada ve Türkiye’de sendikacılığın doğuşu ve gelişimi, dönemler itibariyle geldiği son nokta hakkında bilgi edinilebilecek çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Tuna’nın bu alandaki birçok eserinde gözlemlenecek önemli bir nokta ise konuları değerlendirirken birçoğunda Türkiye’deki durumu incelemesi, kıyaslamalar yapması ve sonucunda sorun olarak gördüğü konu hakkında çözümü belirtmesidir. Diğer bir önemli nokta ise konuları demokratik bir biçimde yorumlamasıdır. Tuna, işçilerin en doğal hakkı olarak gördüğü grev hakkının işçilere verilmesinin ya da bu hakkın çok tehlikeli görülerek sınırlamalarla verilmesinin anti-demokratik olduğunu düşünerek sendika özgürlüğü, grev hakkı ve demokrasi arasındaki bağı çekinmeden dile getiren Türkiye’deki ilk öncülerden biri olmuştur. 1962 yılında Metin Kutal ile yazmış olduğu ve mecliste milletvekillerine dağıtılan Grev Hakkı: Başlıca Meseleleri ve Memleketimiz Bakımından Tanzimi kitabı ve Dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit ile yapmış olduğu görüşmelerle 1961 Anayasası’nın sendikalar ve grev ile ilgili maddelerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Sendikalar hakkında yazmış olduğu birçok eseriyle literatüre katkıda bulunan Tuna, yazılarında sadece sendikaların tanımları, amaçları ve görevlerine dair bilgiler vermemiştir. Ayrıca başarılı bir sendikacılığın var olması için aynı zamanda sınıf bilincine sahip işçilere, eğitilmiş ve donanımlı sendika liderlerine ve ülkede sendika özgürlüğü ve demokrasinin gerekliliğine de dikkat çekmiştir.

Tuna’nın önem vererek dikkat çektiği bir diğer konu ise kendi kendine yardım sektörünün bilinci ve gelişimi olmuştur. İktisadi menfaat mücadelesinde devletin kanun yoluyla işçileri korumasının yeterli olmayacağını altını çizen Tuna, işçilerin aşağıdan yukarıya bir hareket olarak kendi kendine yardım mekanizmasıyla menfaat mücadelesinde dik durabileceklerini ifade etmiştir. Tuna, kendi kendine yardım sektörünün en somut halinin kooperatifçilik olduğunu belirterek, işçilere iktisadi refahı bir nebze de olsa sağlayacak olan kooperatiflerin, asgari ihtiyaçlarını karşılamada daha nitelikli ve verimli olacağını düşünmüştür.

Çalışma hukuku alanıyla da ilgilenen Tuna, sosyal güvenlik hukukunun sosyal sigorta ve işsizlik boyutuyla ilgili çalışmalar yapmış olsa da ağırlıklı olarak sendikalar ve toplu iş hukuku alanında çalışmalarda bulunmuştur. Sendikalar hukukuna hem bilgi ve yorumlarıyla hem de aktif olarak katkıları bulunan Tuna’nın, sendikalar hukukunun

temel olan birçok konuyla ilgili çalışması olmakla beraber grev ve grev hakkıyla, sendika özgürlüğüyle, sendika üyeliğinin bireysel özgürlük ve şahsi sorumluluk boyutuyla, sendikal alanda devletin müdahalesinin sınırlarıyla ve dayanışma aidatının konusu, içeriği ve miktarıyla da ilgili önemli çalışmaları vardır. Toplu iş hukukunda ise, bireysel iş sözleşmelerini ve toplu iş sözleşmelerini ülkelerin tam istihdam ve gelişmişlik durumuna göre değerlendiren Tuna, gelişmekte olan ülkelerde bireysel iş sözleşmeleri yerine, toplu iş sözleşmelerinin tercih edilmesinin işçilerin işveren karşındaki mücadelesi ve özgürlüğünden doğan hakları bakımından lehlerine sonuçlanacak bir sözleşme olduğunu düşünmüştür. Tuna, toplu iş sözleşmelerinde sendikaların, temsil ettiği üyelerinin menfaatlerini en üst seviyede gözetmenin ve toplu mücadelenin sendikaların var olma nedeni olduğunu düşünerek, toplu pazarlığın hakkaniyetli bir şekilde olmasının toplu baskı hakkıyla gerçekleşeceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca toplu iş hukukuna, iş uyuşmazlıkları konusunda akademik çalışmalarının yanında belirli dönemlerde İş Uyuşmazlıkları Hakem Kurulu'nda görevde bulunarak katkı sağlamıştır.

TUNA'NIN BİBLİYOGRAFYASI

Çeviriler

Çevirilerini Yaptığı Kitaplar

Hukukçular İçin: İşletme İktisadına Giriş, (Çeviri), İstanbul Üniversitesi Yayını, No. 202, Burhaneddin Basımevi, İstanbul, 1943.

İşletme İktisadı, (Çeviri), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, No. 117, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1940.

İktisat Tarihi, (Çeviri), Güven Basımevi, İstanbul, 1940.

İçtimai Siyaset, (Çeviri), Gençlik Kitabevi Neşriyatı, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul, 1945.

İşletme İktisadı, (Çeviri) 2. Basım, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, No. 117, Sermet Matbaası, İstanbul, 1947.

İşletme İktisadı, (Çeviri) 3. Basım, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, No. 675, Sermet Matbaası, İstanbul, 1956.

Türkiye'nin İçtimai Siyaset Meselelerine Dair Mülahazalar, (Çeviri), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Güven Basımevi, İstanbul, 1941.

Çevirilerini Yaptığı Makaleler

A. Rüstov, "Zirai Folklor", **İş; Felsefe, Ahlak ve İçtimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVIII, S. 237, 1962, ss. 26-31.

Ernst Reuter, "Belediyeler Bankası", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. IV, S. 1, 1942, ss. 42-68.

Gerhard Kessler, "Türkiye'nin İçtimai Siyaset Meseleleri", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, S. 1, 1939, ss. 138-166.

Gerhard Kessler, "Türkiye'nin İçtimai Siyaset Meselesine Dair Mülahazalar", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. II, 1940, ss. 441-470.

Gerhard Kessler, "İçtimai Sigorta Meseleleri I", **İş; Felsefe, Ahlak ve İçtimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. VIII, Defter 1, S. 29, 1942, ss. 23-29.

Gerhard Kessler, "İçtimai Sigorta Meseleleri II", **İş; Felsefe, Ahlak ve İçtimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. VIII, Defter 2-3, S. 30-31, 1942, ss. 99-104.

Gerhard Kessler, "Türkiyede İş ve İşçi Bulma Teşkilatı", **İş; Felsefe, Ahlak ve İçtimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. VIII, Defter 4, S. 32, 1942, ss. 243-253.

Gerhard Kessler, “Werner Sombart ve İktisat Tarihi”,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. III, S. 1-2, 1942, ss. 71-78.

Gerhard Kessler, “Türkiyede Çocuk Say’i”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. IX, Defter 2, S. 34, 1943, ss. 69-78.

Gerhard Kessler, “Werner Sombart’ın “Alman Sosyalizmi-Deutscher Socialismus””,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. IV, S. 2, 1943, ss. 171-203.

Gerhard Kessler, “Türk İş İstatistikleri”,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. IV, S. 3, 1944, ss. 236-254.

Gerhard Kessler, “Avrupa Ziraat Rejimleri ve Ziraat Reformları”,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. IV, S. 4, 1944, ss. 411-451.

Gerhard Kessler, “İşçi Hareketlerinin Hedefleri ve Yolları”,**Çalışma Dergisi**, Çalışma Bakanlığı Yayını, Ankara, S. 16, 1947, ss. 4-13.

Gerhard Kessler, “Çalışma Bakanlığımızın Teşkilatı Hakkında Düşünceler”, **Türk Ekonomisi Dergisi**, Ankara, C. V, S. 50, 1947, ss. 235-241.

Gerhard Kessler, “Türk İş Kanunu”, **Türk Ekonomisi Dergisi**, Ankara, C. VI, S. 58, 1948, ss. 99-102.

Gerhard Kessler, “Beveridge Planı II.”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XX, S. 153, 1954, ss. 27-41.

Gertrud İsaac, “Analar ve Babalar! Çocuklarınızın Mukadderatını Tayin Eden Sizlersiniz!”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. IX, Defter 2, S. 34, 1943, ss. 186-196.

R. Hartmann, “Ziya Gökalp Sosyolojisi Hakkında”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. V, Defter 3, S. 19, 1939, ss. 137-141.

Van Blanckestein, “İbtidai Kavimlerde Kadın”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, Fasikül 21, 1940, ss. 4-6.

Akademik Yazıları

Kitapları

İstanbul Küçük Sanayii ve Bugünkü Meseleleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No. 462, İstanbul, 1950.

Grev Hakkı: İş Mücadelelerinde Yeri ve Ehemmiyeti, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No. 483, İstanbul, 1951.

Grev Hakkı: Başlıca Meseleleri ve Memleketimiz Bakımından Tanzimi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No. 961, İstanbul, 1962.

Grevlerin İktisadi Hayat ve İstihdam Şartları Üzerindeki Tesirleri, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, No. 46, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1964.

Sosyal Siyaset: Giriş, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966.

Türkiye'den F. Almanya'ya İşgücü Akımı ve Meseleleri I. Rapor: F. Almanya ve Türkiye'nin Emek Arz ve Talebi Bakımından Tetkiki, İstanbul Üniversitesi Yayını, No. 1196, Sermet Matbaası, İstanbul 1966.

Türkiye'den F. Almanya'ya İşgücü Akımı ve Meseleleri II. Rapor: F. Almanya'ya İşgücü Akımı ile İlgili Organlar ve Meseleleri, İstanbul Üniversitesi Yayını, No. 1201, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966.

Türkiye'den F. Almanya'ya İşgücü Akımı ve Meseleleri III. Rapor: F. Almanya'da Türk İşçilerinin İşledikleri Suçların Tahlili, İstanbul Üniversitesi Yayını, No. 1204, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966.

Toplu İş Sözleşmesi Düzeninin İktisadi ve Sosyal Tesirleri: Ön Araştırma Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, No. 745, Ankara, 1969.

Türkiye'de Toplu İş Sözleşmesi Düzeninin İktisadi ve Sosyal Tesirleri: II. Kitap Neticeler Kısmı, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, No. 916, İstanbul, 1970.

Otomasyon ve Sosyal Meseleleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını, No. 1486, İstanbul, 1970.

Türkiye'de Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Tatbikatı, Sermet Matbaası, İstanbul, 1971.

Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları), İstanbul Üniversitesi Yayını, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974.

Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları) 3. Basım, İstanbul Üniversitesi Yayını, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976.

İstanbul Gecekondu Önleme Bölgeleri Araştırması, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını, No. 2300, Bilmen Matbaası, 1977.

Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayını, No. 19, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.

Sosyal Siyaset, Güryay Matbaası, İstanbul, 1981.

Sosyal Siyaset, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985.

Makaleleri

Sosyal Siyaset Konferansları Dergisinde Yayınlanan Makaleleri

“İşçi Sendikalarının Mahiyet ve Vazifeleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 3, 1950, ss. 131-141.

“Bugünkü Sovyet Sendikalizminin Nazari ve Tatbiki Esasları”,**Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 4, 1951, ss. 78-93.

“İşçi Fırkaları ve Sosyal Demokrasi Hareketi”,**Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 5, 1952, ss. 62-71.

“Memleketimizde Sendikacılık Hareketlerinin Gelişmesi ve İşçilerimizin Sendikalaşma Meselesi”,**Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 6, 1954, ss. 61-68.

“Sendikacılık ve Siyaset”,**Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 7, 1955, ss. 105-121.

“Memleketimizde Sendikaların Üzerinde Durdukları Meseleler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 8, 1956, ss. 103-119.

“Sendikacılığın Dünü ve Bugünü”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 13, 1962, ss. 1-14.

“Sanayi Hayatında Kollektif İhtilaflar ve Tahkim”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 14, 1963, ss. 83-94.

“Kessler Hocanın Ölümü”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 15, 1964, ss. 11-18.

“Müstahdemler Zümresi ve Meseleleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 15, 1964, ss. 191-208.

“Teknolojik Gelişmenin Sosyal Siyasete Getirdiği Yeni Meseleler”,**Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 16, 1965, ss. 251-272.

“Batı Memleketlerinde İşgücü Akımı Yönünden Doğu ve Kuzeydoğu Bölgesinde Bir Araştırma”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 17, 1966, ss. 250-271.

“Batı Almanya Halk Efkarı ve İşletmeler Gözü ile Yabancı İşçiler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 18, 1967, ss. 259-278.

“İşçilerimizin Yurda Dönüş Meseleleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 19, 1968, ss. 351-372.

“Sosyal Siyaset Konferanslarının Yirminci Yılı”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 20, 1969, ss. 1-8.

“Türkiye'de Sendikacılık Ve Sendikalarımız”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 20, 1969, ss. 255-268.

“Gelişmiş Ülkelerde Sendikaların Günümüzdeki Bazı Meseleleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 21, 1970, ss. 231-244.

“Batı Ülkelerinde Çalışan İşçilerimiz”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 22-23, 1971, ss. 1-20.

“İşçi-İşveren İşbirliği Türkiye'deki Uygulama ve Bu Konuda Mevcut İmkanlar”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 22-23, 1971, ss. 89-107.

“Türk Sendikacılığında Sosyal Demokrasi Hareketi”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 24, 1972, ss. 261-281.

“Sendika Plüralizmi ve Dayanışma Aidatı”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 25, 1974, ss. 156-190.

“Harpte Sosyal Siyaset Tedbirleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S.26, 1975, ss.125-144.

“Sayılar ve Gerçeklerle Dünyada İşsizlik Durumu (1974-1975)”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S.27, 1976, ss. 87-112.

“Türkiye'de Gecekondü Önleme Bölgeleri Hakkında Bir Araştırma ve Yeni Bir Model Taslağı”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S.28, 1977, ss. 1-13.

“Çalışma Organizasyonlarının Doğuşu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 29, 1978, ss. 1-30.

“Küçük Sanatlar Ve Problemleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 30, 1979, ss. 1-18.

“İktisadi Kriz-Depresyon ve Neticeleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, S. 35-36, 1986, ss. 19-32.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası'nda Yayımlanan Makaleleri

“Türk İş Hukuku ve Milli Korunma Kanunu”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, S. 1, 1939, ss. 330-351.

“Bibliyografya - Samet Ağaoğlu”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. II, S. 2, 1940, ss. 339-344.

“İstanbul Küçük Sanayiinin Sayıca Önemi”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. III, S. 3-4, 1942, ss. 374-402.

“Senirkent Kasabasında El ve Ev Dokumacılığı ve Kasabanın İktisadî Durumuna Umumî Bir Bakış”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XII, S. 3-4, 1951, ss. 134-145.

“Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun Teşekkülü”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XII, S. 3-4, 1951, ss. 146-155.

“İşçi Sigorta Kurmunun Yedinci Genel Kurul Toplantısı”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XII, S. 3-4, 1951, ss. 156-161.

“Muhacirler Meselesi Avrupa Araştırma Cemiyeti”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XIII, S. 1-4, 1952, ss.248-259.

“Dördüncü Türk Kooperatifçilik Kongresi”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XIII, S. 1-4, 1952, ss.260-271.

“Memleketimizde İşsizlik Sigortası Meselesi”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XIV, S. 1-4, 1952, ss.210-215.

“İkinci Çalışma Meclisi”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XIV, S. 1-4, 1952, ss.216-244.

“Sendika Kongreleri”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XIV, S. 1-4, 1952, ss.245-266.

“Ereğli Kömür Havzasında İşçilerin Boş Zamanlarının Değerlendirilmesi Meselesi”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XVI, S. 1-4, 1954, ss.250-259.

“Prof. Gerhard Kessler: Şahsiyeti ve Eserleri”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXIII, S. 3-4, 1963, ss.5-23.

“Türkiye'den Federal Almanya'ya İşgücü Akımı ve Meseleleri”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXIV, S. 1-2, 1964, ss.3-43.

“Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXIV, S. 3-4, 1965, ss.3-28.

“Federal Almanya'nın Ekonomik Durumu ve Emek Talebi”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXV, S. 1-2, 1965, ss.1-31.

“Türk-İş; VI. Genel Kurul İcra ve Yönetim Kurulları Çalışma Raporları”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXV, S. 1-2, 1965, ss.294-319.

“Batı Memleketlerine İşgücü Akımı İle İlgili Müesseseler ve Meseleleri”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXV, S. 3, 1966, ss.168-186.

“Türkiye'de Cebri Tahkim Sistemi ve Tatbikatı 1939-1963”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXVI, S. 1-4, 1967, ss.35-52.

“Afrika'nın Sosyal Siyaset Meseleleri”,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXVII, S. 3-4, 1968, ss.93-112.

“Agricultural Organisations and Development, International Labour Office (Tarımsal Örgütler ve Kalkınma, Uluslararası Çalışma Ofisi)”,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXVIII, S. 1-4, 1968, ss.185-196.

“50 Yıllık Cumhuriyet Devrinde Emek Piyasası ve İşçi-İşveren Münasebetleri”,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXX, S. 1-4, 1970, ss.279-307.

“Türkiye'den Dış Aleme Emek Göçü: Tahminler ve İhtimaller”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXXIII, S. 1-4, 1973, ss.1-40.

“Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi”,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XXXIV, S. 1-4, 1974, ss.173-187.

“Prof. Dr. Sabri F. Ülgener ve İki Eseri”,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XLIII, S. 1-4, 1984, ss.3-12.

“Avrupa Komünizmi”,**İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XLIII, S. 1-4, 1984, ss.261-281.

“Cemiyet Hayatında Sosyal Gruplaşma ve Tabakalaşma”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XLII, S. 1-4, 1986, ss.27-35.

“Sosyal Siyaset Tarihinde Bir Yaprak; Sanayi Kapitalizminin İlk Dönemlerinde Sanayi İşçilerinin Durumu”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C. XLIV, S. 1-4, 1986, ss. 1-15.

Farklı Dergilerde Yayınlanan Makaleleri

“Bizde Kooperatifçilik”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İktisat Mecmuası**, İstanbul, C. VII, S. 26, 1941, ss. 42-78.

“Türk Küçük Sanatlar Kanunu Layihası Münasebetile”, **İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, C.VII , S. 4, 1941, ss.957-972.

“Sanayide Çocuk Sa’yi ve Çocuk Sa’yinin Korunmasına Matuf Mevzuat”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İktisat Mecmuası**, İstanbul, C. IX, Defter. 2, S. 34, 1943, ss. 214-236.

“Küçük Sanayiinin Tarifi ve Diğer Sanayi Sistemlerinden Tefriki– Kapitalizm Devrinde Küçük Sanayi Mefhumunun Tahdidine Esas Olacak Unsurlar”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İktisat Mecmuası**, İstanbul, C. IX, Defter. 3-4, S. 35-36, 1943, ss. 271-284.

“İstanbul Küçük Sanayiinde İş”, **İ.Ü. Sosyoloji Dergisi**, İstanbul, C.II , S. 2, 1943, ss.68-93.

“Denizlide Dokumacılık ve Dokumacılık Kooperatifleri”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. X, Defter. 1, S. 37, 1944, ss. 19-28.

“İktisadi ve Sosyal Bakımdan Bugünkü İsrail”, **İ.Ü. Sosyoloji Konferansları**, İstanbul, S. 3, 1962, ss. 60-72.

“Türkiye’de Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Tatbikatı”, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Meseleleri**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1971, ss. 463-495.

“Türkiye’de Toplu Münasebetler Düzeni İktisadi ve Sosyal Neticeleri”, **Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) Konferansları**, İstanbul, 1972-1973, ss. 9-38.

“Türkiye’de Toplu İş Sözleşmelerinin İktisadi ve Sosyal Tesirleri Hakkında Bir Araştırma”, **İşveren** (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Dergisi), Ankara, C.XIV, S. 10, 1976, ss. 3-14.

Diğer Akademik Çalışmaları

“Çıraklık ve Çıraklık Meselesi”, **Zanaatlar**, İstanbul, S. 1, 1944, ss. 6.

“İçtimai Siyasette Yeni Temayüller”, **Çalışma Dergisi**, Çalışma Bakanlığı Yayını, Ankara, S.2, 1945, ss. 16-19.

“Sosyal Politika ve Çalışma Bakanlığı”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, Ankara, S. 175, 1945, ss. 387-391.

“İş Piyasası ve Ücretler”, **Çalışma Dergisi**, Çalışma Bakanlığı Yayını, Ankara, S. 5, 1946, ss. 12-14.

“Küçük Sanayide İş Şartları”, **Çalışma Dergisi**, Çalışma Bakanlığı Yayını, Ankara, S. 6, 1946, ss. 35-38.

“İş Hayatının Teftiş ve Murakabesi”, **Çalışma Dergisi**, Çalışma Bakanlığı Yayını, Ankara, S. 12, 1946, ss. 14-17.

“İşçi Sigortaları”, **Ticaret Dünyası**, İstanbul, S. 12, 1946, ss. 6-7-17.

“Küçük Sanat Kooperatiflerine Dair”, **Çalışma Dergisi**, Çalışma Bakanlığı Yayını, Ankara, S. 14, 1947, ss. 12-14.

“Başka Yerlerde ve Bizde Mesken Meselesi ”, **Çalışma Dergisi**, Çalışma Bakanlığı Yayını, Ankara, S. 23, 1947, ss. 14-17.

“Tekstil Sanayiinde Çalışan İşçilerimizin Vaziyeti”, **Türk Tekstil Mecmuası**, İstanbul, S. 7, 1947, ss. 23-24.

- “Ücretli Hafta Tatil”, **İşte Babıali**, İstanbul, S. 25, 1951, ss. 5-6.
- “İşsizliğe Karşı Tedbirler”, **Meslek**, İstanbul, C. I, S. 10, 1952, ss. 1-3.
- “İşçi Kooperatifleri”, **Meslek**, İstanbul, C. I, S. 13, 1952, ss. 1-3.
- “İstanbul Küçük Sanayiinde İş Şartları ve Ücretler”, **Meslek**, İstanbul, C. I, S. 16, 1952, ss.1-3.
- “Sendikacılık Aleminde Son Gelişmeler”, **Çalışma Vekaleti Dergisi**, Ankara, C. I, S. 2, 1953, ss. 12-14.
- “Küçük San’atlar ve Kooperatifçilik Meseleleri”, **Yedinci Üniversite Haftası Çanakkale**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 53, İstanbul, 1953, ss. 96-102.
- “Kooperatifler ve Hayat Pahalılığı”, **Karınca**, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Ankara, C. XX, S. 205, 1954, ss. 17-21.
- “Hayat Pahalılığı ve Kooperatifler”, **İktisadi Yürüyüş**, İstanbul, C. XVIII, S. 346, 1957, ss. 6,16,18.
- Sanayileşmenin Çalışma Hayatındaki Tesirleri**, Antalya Üniversite Haftası (22-27 Kasım 1954’ten ayrı basım), İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1957.
- “Müşterek Pazar ve Meseleleri”, **Sigorta Dünyası**, İstanbul, S. 1, 1959, ss. 4,14.
- “Turizm Hakkında Düşünceler”, **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleten**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul, S. 215, 1959, ss. 6-7.
- “Komünizme Karşı Mukabil Bir Programa Sahip miyiz?”, **Türk Yurdu**, Ankara, C. I, S. 3, 1959, ss. 25.
- “Alman Ekonomisi”, **Sigorta Dünyası**, İstanbul, S. 6, 1960, ss. 5.
- “Mesken Meselesi ve Kira Rayiçleri Hakkında Rapor”, **İller ve Belediyeler Dergisi**, Ankara, C. XVI, S. 174, 1960, ss. 145-146.
- “Demiryollarının İctimai ve İktisadi Hayattaki Yeri”, **Demiryol**, Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, C. XXXVI, S.408-410, 1960, ss. 15-16.
- “Sosyal Sigortalar”, **Sigorta Dünyası**, İstanbul, S. 44, 1963, ss. 4,29.
- “Memleketimizde İşsizlik Sigortası”, **Sigorta Dünyası**, İstanbul, S. 48, 1963, ss. 4,25-26.
- “Sosyal Meselelerim Çözülmesinde Şiddet ve İtidal”, **İş ve Sigorta**, İstanbul, C. II, S. 12, 1964, ss. 4-5.

- “F. Almanya’da Çalışan Türk İşçilerinin İşledikleri Suçların Tahlili”, **İş ve Sigorta**, İstanbul, C. V, S. 47, 1967, ss. 3-7.
- “İş Gücü Devam”, **İş ve Sigorta**, İstanbul, C. V, S. 49-50, 1967, ss. 5-13.
- “Türk Yurdunun İnsanları”, **Türk Yurdu**, Ankara, C. VI, S. 331, 1967, ss. 7-8.
- “Batı memleketlerinde İşgücü Akımı ile İlgili Müesseseler ve Meseleleri”, **İş ve Sigorta**, İstanbul, C. V, S. 57, 1967, ss. 3-11.
- “Türkiyede Sendikacılık”, **Kalkınan Köylü**, İstanbul, C. IV, S. 37, 1968, ss. 18.
- “İşçi Sendikaları Tipleriyle Prodüktivite Arasındaki Münasebetler”, **Verimlilik Dergisi**, Ankara, C. II, S. 10, 1969, ss. 600-603.
- “Sosyal Tarihte Çocuk ve Gençlerin Çalışma Meseleleri”, **İş ve Hukuk**, İstanbul, C. IV, S. 48, 1970, ss. 380-383.
- “Sosyal Tarihte Çocuk ve Gençlerin Çalışma Meseleleri”, **İş ve Hukuk**, İstanbul, C. V, S. 49, 1970, ss. 4-7.
- “Sosyal Tarihte Çalışan Kadın Meselesi”, **İş ve Hukuk**, İstanbul, C. V, S. 59, 1970, ss. 4-6,20.
- “Ücretler ve Fiyatlar”, **Atatürk Üniversitesi 50 Yılda Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri**, Erzurum, 1973, ss. 1-14.
- “Doğu Gezisi Hakkında Muhtıra”, **Atatürk Üniversitesi 50 Yılda Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri**, Erzurum, 1973, ss. 155-157.
- “Kanun Yoluyla Check-Off Rejimine Son Vermek Lazımdır”, **İşveren** (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Dergisi), Ankara, C.XIV, S. 2, 1975, ss. 9-11.
- “Toplu İş Sözleşmelerinin Çeşitli Etkileri”, **Yeni Sanayi Dünyası**, İstanbul, C. 14, S. 160, 1976, ss. 2-7.
- “Aziz Dostum ve Meslektaşım Fındıkoğlu”, **Fındıkoğlu Armağanı**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1977, ss. 25-38.
- “Büyük Şehir Konut İhtiyacı ve Giderilmesi Yolları”, **Konut Sorunları Semineri**, İstanbul, 1978, ss. 195-215.
- “Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam”, **İşveren** (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Dergisi), Ankara, C.XIX, S. 1, 1980, ss. 24-25.
- “Yöre Kalkınmasında İstihdam ve İşgücü Meseleleri”, **Doğu Anadolu’nun (Sosyal-Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Sempozyumu**, Tunceli, 1985, ss. 329-334.

İş Dergisinde Yayınlanan Yazıları

“Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Çocuk Meselesi Hakkında Yapılan Neşriyat”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. IX, Defter. 2, S. 34, 1943, ss. 261-266.

“Orman Meselelerimiz”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XII, S. 63-64, 1946, ss. 2-5.

“Sosyal Politikamız Etrafında Bazı Hakikatler”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIV, S. 78, 1948, ss. 41-44.

“İsviçrede Sendikacılık Hareketleri”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIV, S. 80, 1948, ss. 72-74.

“İsviçrede Sendikalar”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIV, S. 82, 1948, ss. 116-119.

“İsviçrede Sendikalar Matbuatı”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIV, S. 85, 1948, ss. 178-180.

“Bir İsviçre Mektubu”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIV, S. 85, 1948, ss. 200-204.

“Amerika’da İctimai Sigorta Meseleleri ve İş İhtilaflarının Mahiyeti”, **İş Felsefe, Ahlak ve İctimaiyet Mecmuası**, İstanbul, C. XV, S. 100, 1949, ss. 3-6.

“Amerikan Sanayiinde İş İhtilafları, Grevler ve İktisadi Neticeleri”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XV, S. 101, 1950, ss. 19-21.

“Fikir İşçilerini Alakalandıran Kanun Çalışmaları”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XV, S. 101, 1950, ss. 29-31.

“İctimai Siyaset Problemleri”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVI, S. 103, 1950, ss. 55-57.

“İctimai Siyaset Meseleleri”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVI, S. 105, 1950, ss. 88-90.

“İşsizlik Meselesi”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVI, S. 105, 1950, ss. 94-96.

“İctimai Siyaset Meseleleri”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVI, S. 106, 1950, ss. 109-110.

“Sosyal Siyaset Meseleleri”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVI, S. 108, 1950, ss. 143-145.

“İçeride ve Dışarıda İctimai ve İktisadi Siyaset Meseleleri”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVI, S. 109, 1950, ss. 161-168.

“Gerhard Kessler ve Yeni Bir Zihniyet”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVII, S. 113, 1951, ss. 29-31.

“Diğer Memleketlerde ve Bizde Eczahane Tesisi Meselesi”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVII, S. 116, 1951, ss. 79-82.

“Müşteşrikler Kongresinde Bizi Alakalandıran Raporlar”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVII, S. 121, 1951, ss. 172-173.

“Milletlerarası Sosyalistler Konferansı”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVII, S. 122, 1951, ss. 182-184.

“Tahkim ve Uzlaştırma Sistemimiz Hakkında Bazı Mülahazalar”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVII, S. 123, 1951, ss. 203-206.

“34 üncü Beynelmillel Çalışma Kongresi”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVII, S. 124, 1951, ss. 212-216.

“Başka Memleketlerde Sosyal Siyaset”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVII, S. 124, 1951, ss. 221-222.

“Sosyologlar ve Avrupa”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVIII, S. 126, 1952, ss. 19-21.

“İşçi Akademisi Statüsü Taslağı”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVIII, S. 127, 1952, ss. 37-38.

“Bizde İstihlak Kooperatifçiliği”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVIII, S. 130, 1952, ss. 130-132.

“İşçi Sigortaları Hakkında”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVIII, S. 134, 1952, ss. 7-10.

“İşçi Fırkaları ve Sosyal Demokrasi Hareketi”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVIII, S. 135, 1952, ss. 30-38.

“Kollektif İş Akitlerine Ait Bazı Örnekler”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XVIII, S. 135, 1952, ss. 41-48.

“Türkiyede Siyasi Partiler”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIX, S. 137, 1953, ss. 114-115.

“Türkiyenin İnkişafı ve Bundan Doğan Buhranlar”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIX, S. 139, 1953, ss. 2-3.

“Türkiye İktisadi Kalkınma Yolunda Yürümektedir”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIX, S. 140, 1953, ss. 169-170.

“İstanbul Esnaf Hayatının Bugünkü Durumu”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIX, S. 141, 1953, ss. 2-11.

“Resmi Tahkim Sisteminden Hususi Tahkim Rejimine”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIX, S. 143, 1953, ss. 158-159.

“Türkiye İşçi Konfederasyonunun Bir Yıllık Çalışmaları”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XIX, S. 145, 1953, ss. 7-11.

“Sosyal Mevzuatımızda Değişmeler”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XX, S. 150, 1954, ss. 235-236.

“İkinci Çalışma Meclisi ve Çalışma Hayatımız”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XX, S. 153, 1954, ss. 2-5.

“Çalışma Vekilinin Ücrete Dair Beyanatından”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XX, S. 155, 1954, ss. 2-3.

“Gecikmiş Karar ve Tedbirler”, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, İstanbul, C. XX, S. 156, 1954, ss. 3-5.

“Muhacirler Meselesi Avrupa Araştırma Cemiyeti”, İstanbul, **İş; Felsefe, Ahlak ve İctimaiyat Mecmuası**, C. XX, S. 157, 1954, ss. 3-5.

*İş Mecmuası hakkında bilgi; derginin ismi 160. sayısından itibaren İş ve Düşünce Dergisi olmuştur.

“Bir Meslek Dergisinin Seviyesi”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İctimai ve İktisadi İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXII, S. 173, 1956, ss. 4.

“Alman Sendikacılığının On Senelik Bilançosu”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İctimai ve İktisadi İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXII, S. 173, 1956, ss. 5-6.

“Milletlerarası Sosyal Yardım Kongresi”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İctimai ve İktisadi İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXII, S. 173, 1956, ss. 10-12.

“Hakem Kurullarının Bünye, Mahiyet ve Fonksiyonları”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İctimai ve İktisadi İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXII, S. 175, 1956, ss. 222-225.

“Asgari Ücret Meselesi”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İctimai ve İktisadi İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXII, S. 181, 1956, ss. 6-7.

“Zamanın Seyri İçinde Kooperatifler”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İctimai ve İktisadi İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXIV, S. 201, 1958, ss. 4-7.

“Orta Sınıf Sosyolojisi”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXV, S.209, 1959, ss. 2-4.

“Sanayide İşsizlik”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXV, S. 214-215, 1959, ss. 6-7.

“Grev Hakkına Dair”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXV, S.218, 1959, ss. 2-4.

“Müşterek Pazarının Düşündürdükleri”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXVI, S.221-222, 1960, ss. 3.

“Sanayide Beşeri Münasebetler Meselesi”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXVI, S.225-226, 1960, ss. 5-7.

“ Amerika Mektupları; Yeni Dünyada Düşünülen İki Türk Meselesi”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXVI, S.231-232, 1960, ss. 3-4.

“Sınai Müesseselerimizde İşçi ve İşveren Münasebetleri”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXVII, S. 234, 1961, ss. 2-4.

“Bir Kooperatifçimizin Arkasından!”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXVII, S. 234, 1961, ss. 13-15.

“Kessler’den Haber”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXVII, S. 235, 1961, ss. 1-3.

“Üçüncü Çalışma Konferansı”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXVIII, S. 238, 1962, ss. 1-3.

“İş Gücü Meseleleri; Tortum Halkının Bir Dileği ve Avrupadaki İşçilerimiz”, **İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İktisadi ve İlimler Mecmuası**, İstanbul, C. XXIX, S. 242, 1963, ss. 27-29.

Gazete Yazıları

Cumhuriyet Gazetesi

“Bir Grev ve Sonu”, **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1963, s. 2.

“Lord Beveridge’nin Ölümü”, **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1963, s. 2.

“Memleketimizde Zirai Kredinin Teşkilatlandırılması (1863-1963)”, **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1963, s. 2.

- “Türkiye ve Başka Yerlerde Sosyal Sigortalar”, **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1963, s. 2.
- “Yabancı El Emeğine Muhtaç Müreffeh Avrupa ve İşçilerimiz”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1963, s. 2.
- “Türkiyede İşsizlik Meselesinin Düşündürdükleri”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1963, s. 2.
- “Dış Ülkelerde Türk İş Gücü ve Meseleleri”, **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1963, s. 2.
- “Yeni Kira Kanun Tasarısı Münasebetiyle”, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1963, s. 2.
- “Yeni Sosyal Kanunlar ve Tatbikatı”, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1963, s. 2.
- “Sosyal Meselelerin Çözülmesinde Şiddet ve İtidal”, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1964, s. 2.
- “Ücretler, Maaşlar ve Enflasyon”, **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1964, s. 5.
- “Yabancı Memleketlerde Çalışanlardan Beklediklerimiz”, **Cumhuriyet**, 2 Mart 1964, s. 2.
- “Sümerbank İşçileri: Kardan Pay Ödenmedi”, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1982, s. 2.
- “Sözleşme Hükümleri Uygulanmıyor”, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1983, s. 2.

Hür Söz (Erzurum) Gazetesi

- “İşçi Davası”, **Hür Söz**, 21 Aralık 1957, s. 1,3.
- “Turizm Meselemiz”, **Hür Söz**, 14 Şubat 1958, s. 1,3.
- “Yeni Bir Müessese”, **Hür Söz**, 27 Şubat 1958, s. 1.
- “Kimsesiz Çocuklar Meselesi”, **Hür Söz**, 7 Mart 1958, s. 1.
- “Cahillikle Mücadele”, **Hür Söz**, 10 Mart 1958, s. 1.
- “Amerika Birleşik Devletinde Çalışan Kadınlar”, **Hür Söz**, 22 Mart 1958, s. 1.
- “İşsizlik Tehlikesi”, **Hür Söz**, 8 Nisan 1958, s. 1.

- “Günümüzde Grev Hareketleri”, **Hür Söz**, 9 Nisan 1958, s. 1.
- “Orta Sınıfın İmhası”, **Hür Söz**, 15 Nisan 1958, s. 1.
- “Federal Almanyada Mesken Meselesine Verilen Ehemmiyet”, **Hür Söz**, 3 Mayıs 1958, s. 1.
- “Bir Toplantı Münasebetiyle”, **Hür Söz**, 5 Haziran 1958, s. 1.
- “Gözde Memleketler”, **Hür Söz**, 12 Haziran 1958, s. 1,2.
- “Bir Dramın Düşündürdükleri”, **Hür Söz**, 26 Haziran 1958, s. 1.
- “Köyden Şehre Göç ve Ahlaki Problemleri”, **Hür Söz**, 19 Temmuz 1958, s. 1,2.
- “Üniversite Talebesinin Meseleleri”, **Hür Söz**, 21 Temmuz 1958, s. 1,2.
- “Milli Sosyal Hizmet”, **Hür Söz**, 24 Temmuz 1958, s. 1.
- “Amerikan İktisadiyatının Bugünkü Durumu”, **Hür Söz**, 28 Temmuz 1958, s. 1,3.
- “Amerikan Ekonomisi ve Milli Müdafaa Masrafları”, **Hür Söz**, 4 Ağustos 1958, s. 1,3.
- “Amerika’da Fiyatların Durumu”, **Hür Söz**, 9 Ağustos 1958, s. 1.
- “Akdenizde Türk Gemileri”, **Hür Söz**, 31 Ekim 1958, s. 1.
- “Memurların Terfihi Meselesi”, **Hür Söz**, 3 Kasım 1958, s. 1,2.
- “Gemi Yolcuları ve Ötesi”, **Hür Söz**, 4 Kasım 1958, s. 1.
- “Çalışma Hayatımızda Yeni Bir Zihniyet”, **Hür Söz**, 5 Kasım 1958, s. 1,3.
- “İşçi-İşveren Münasebetleri”, **Hür Söz**, 7 Kasım 1958, s. 1,2.
- “Macar İhtilalinin Yıl Dönümü”, **Hür Söz**, 22 Kasım 1958, s. 1.
- “Almanya”, **Hür Söz**, 1 Aralık 1958, s. 1,3.
- “Yüksek Tahsil Gençliğinin Barınması Meselesi”, **Hür Söz**, 6 Aralık 1958, s. 1,3.
- “Almanyanın Meseleleri”, **Hür Söz**, 9 Aralık 1958, s. 1.

- “Son Fiyat Zamlarının Akisler ve Tesirleri”, **Hür Söz**, 13 Aralık 1958,s. 1,2.
- “İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsünün Bünyesi”, **Hür Söz**, 26 Aralık 1958, s. 1,3.
- “İşsizlik Tehlikesi Mi?”, **Hür Söz**, 1 Ocak 1959, s. 1,2.
- “Orta Sınıf Sosyolojisi”, **Hür Söz**, 9 Ocak 1959, s. 1,2.
- “Bir Ziyaret Münasebetiyle, **Hür Söz**, 17 Ocak 1959, s. 1,3.
- “Üniversite Hocalarının Durumu”, **Hür Söz**, 21 Ocak 1959, s. 1.
- “Fransa’da Siyasi Partiler ve Kuvvetleri”, **Hür Söz**, 26 Ocak 1959, s. 1,2.
- “Para Kurları ve Manası”, **Hür Söz**, 27 Ocak 1959, s. 1,3.
- “Kazaların Sebepleri ve Müsebbibleri”, **Hür Söz**, 2 Ocak 1959, s. 1.
- “Amerikan Yardımının Hedefleri”, **Hür Söz**, 21 Şubat 1959, s. 1,4.
- “Petrol İstihsaline Bağlı Siyasi Meseleler”, **Hür Söz**, 25 Şubat 1959, s. 1,4.
- “Yüksek Tahsilin Yayılması Hakkında”, **Hür Söz**, 3 Nisan 1959, s. 1,2.
- “İngiliz Halkının Hayat Seviyesi”, **Hür Söz**, 6 Nisan 1959, s. 1,3.
- “Komünizmle Mücadelede Dört Prensip”, **Hür Söz**, 15 Nisan 1959, s. 1,3.
- “Demir Perde Gerisindeki İnsanlar”, **Hür Söz**, 16 Nisan 1959, s. 1,2.
- “Lonca Sisteminin İhyası”, **Hür Söz**, 6 Mayıs 1959, s. 1.
- “Arsa Fiyatları”, **Hür Söz**, 27 Mayıs 1959, s. 1.
- “Az Gelişmiş Memleketlere Yardım”, **Hür Söz**, 22 Haziran 1959, s. 1.
- “Yoksulluk ve Sebepleri”, **Hür Söz**, 29 Haziran 1959, s. 1,2.
- “Türk Azınlıklarının Kaderi”, **Hür Söz**, 13 Ağustos 1959, s. 1.
- “Irak Hadiseleri”, **Hür Söz**, 22 Ağustos 1959, s. 1,3.

- “Rejim ve Halk”, **Hür Söz**, 24 Ağustos 1959, s. 1,3.
- “Aydın Kime Derler?”, **Hür Söz**, 25 Ağustos 1959, s. 1,2.
- “Bir Ziyaret”, **Hür Söz**, 1 Eylül 1959, s. 1,3.
- “Ahlaki ve Hukuki Bir Mesele Olarak Evlatlık Müessesesi”, **Hür Söz**, 14 Eylül 1959, s. 1,2.
- “Hayati Bir Meselemiz”, **Hür Söz**, 19 Eylül 1959, s. 1.
- “Türkiyenin Kalkınması Meselesi”, **Hür Söz**, 21 Ekim 1959, s. 1.
- “Serbest Zamanların Değerlendirilmesi”, **Hür Söz**, 22 Ekim 1959, s. 1,3.
- “İngiliz Seçimlerinin Neticesi”, **Hür Söz**, 24 Ekim 1959, s. 1.
- “Hayırlı Bir Teşebbüs”, **Hür Söz**, 12 Kasım 1959, s. 1,4.
- “Çok Kitap Okuyan İnsanlar”, **Hür Söz**, 23 Kasım 1959, s. 1.
- “Yetiştirme ve Öğretim Sahasında İş Birliği”, **Hür Söz**, 28 Ocak 1960, s. 1,3.
- “Sanayileşmemiz ve Vasıflı İşçi Kifayetsizliği”, **Hür Söz**, 20 Şubat 1960, s. 1,4.
- “Sanayide Beşeri Münasebetler Mes’elesini”, **Hür Söz**, 24 Şubat 1960, s. 1,3.
- “Cento Paketi ve Türkiye”, **Hür Söz**, 4 Nisan 1960, s. 1.
- “Sosyal Güvenlik Sistemi Meselesi”, **Hür Söz**, 11 Nisan 1960, s. 1.
- “Doktor ve Cemiyet”, **Hür Söz**, 14 Nisan 1960, s. 1,3.
- “Hadiselerin Tahlili”, **Hür Söz**, 23 Haziran 1960, s. 1,2.
- “27 Mayıs İnkılabının Manası”, **Hür Söz**, 27 Haziran 1960, s. 1.
- “Ormanlarımızın Kaderi”, **Hür Söz**, 22 Temmuz 1960, s. 1.
- “Münevver Ahlakı”, **Hür Söz**, 25 Temmuz 1960, s. 1.
- “Bir Mes’ele ve Bir Hatıra”, **Hür Söz**, 3 Ağustos 1960, s. 1.

- “Az Gelişmiş Memleketlere Yardım”, **Hür Söz**, 5 Ağustos 1960, s. 1.
- “Malatya’dan Gelen Mektup”, **Hür Söz**, 9 Eylül Cuma, s. 1.
- “Resmi İlan Müessesesi”, **Hür Söz**, 13 Eylül 1960, s. 1.
- “Bir Tahlil”, **Hür Söz**, 16 Eylül 1960, s. 1.
- “Yüksek Tahsil Gençliğinin Barınması Meselesi”, **Hür Söz**, 27 Eylül 1960, s. 2.
- “Bir Sual ve Cevabı”, **Hür Söz**, 1 Ekim 1960, s. 1.
- “İhtilalin Akisleri”, **Hür Söz**, 4 Ekim 1960, s. 2,4.
- “Köyden Şehre Göç ve Ahlaki Problemleri”, **Hür Söz**, 7 Ekim 1960, s. 2.
- “Cemiyetlerin Refahı”, **Hür Söz**, 8 Ekim 1960, s. 2,4.
- “Fouché Tipi İnsanlar”, **Hür Söz**, 11 Ekim 1960, s. 2.
- “Emekliler”, **Hür Söz**, 12 Ekim 1960, s. 1.
- “İşçi-İşveren Münasebeti”, **Hür Söz**, 15 Ekim 1960, s. 2.
- “İşçi-İşveren Münasebeti”, **Hür Söz**, 17 Ekim 1960, s. 2.
- “Komünizmle Mücadelepe Dört Prensip “, **Hür Söz**, 19 Ekim 1960, s. 2.
- “Politika ve Din”, **Hür Söz**, 25 Ekim 1960, s. 2,4.
- “Rusya’daki Türkler”, **Hür Söz**, 31 Ekim 1960, s. 1.
- “Yine Mesken Meselesi”, **Hür Söz**, 22 Kasım 1960, s. 1, 4.
- “Grev ve Kollektif Akit Münakaşaları”, **Hür Söz**, 24 Kasım 1960, s. 2,4.
- “Toprak Reformu”, **Hür Söz**, 26 Kasım 1960, s. 2,4.
- “Bir Hadise ve Bir Müşahade”, **Hür Söz**, 29 Kasım 1960, s. 1.
- “Mühim Bir Meselenin Halline Doğru”, **Hür Söz**, 13 Aralık 1960, s. 2,4.
- “Taşralı İşçiler Mes’elesı”, **Hür Söz**, 20 Aralık 1960, s. 1.

- “Batı Afrika’da İslam Dininin Yayılması”, **Hür Söz**, 22 Aralık 1960, s. 1.
- “Nüfus Sahaları ve İktisaden Geri Kalmış Memleketler”, **Hür Söz**, 26 Aralık 1960, s. 2,4.
- “Kuvvetlerin Çarpışması”, **Hür Söz**, 27 Aralık 1960, s. 1,4.
- “Siyasi Terbiye”, **Hür Söz**, 29 Aralık 1960, s. 1,4.
- “Mesken Meselesinde Yeni Teşebbüsler”, **Hür Söz**, 11 Ocak 1961, s. 2.
- “Mesken Meselesinde Yeni Teşebbüsler”, **Hür Söz**, 12 Ocak 1961, s. 2.
- “Dünyada Nüfus Artışı ve Arzettiği Tehlikeler”, **Hür Söz**, 27 Ocak 1961, s. 2,4.
- “Dikkate Değer Bir Teşebbüs”, **Hür Söz**, 18 Şubat 1961, s. 1.
- “Taşralı İşçiler”, **Hür Söz**, 21 Şubat 1961, s. 1.
- “F. Almanya Ekonomisi”, **Hür Söz**, 28 Şubat 1961, s. 2.
- “F. Almanya Ekonomisi”, **Hür Söz**, 1 Mart 1961, s. 2.
- “Edirne Üniversitesi”, **Hür Söz**, 7 Mart 1961, s. 1.
- “Matbuatın Kontrolü”, **Hür Söz**, 8 Mart 1961, s. 1.
- “İdare San’atı”, **Hür Söz**, 9 Mart 1961, s. 1.
- “Ücret ve Milletlerarası İktisadi Rekabet”, **Hür Söz**, 11 Mart 1961, s. 2,4.
- “Yeni Bir Siyaset Cereyanı”, **Hür Söz**, 16 Mart 1961, s. 1.
- “Bir Devlet Adamının Hareketi”, **Hür Söz**, 23 Mart 1961, s. 2.
- “Devlet ve Sağlık”, **Hür Söz**, 28 Mart 1961, s. 1.
- “Mühim Bir Fırsat”, **Hür Söz**, 29 Mart 1961, s. 1.
- “İşsizlik Heyulası”, **Hür Söz**, 5 Nisan 1961, s. 2.
- “İşsizlik Heyulası”, **Hür Söz**, 6 Nisan 1961, s. 2.

- “Bir Kùltür Propagandası”, **Hür Sözü**, 8 Nisan 1961, s. 2,3.
- “İktisadi Bakımdan Amerikan-Rus Harbi”, **Hür Sözü**, 11 Nisan 1961, s. 2.
- “İktisadi Bakımdan Amerikan-Rus Harbi”, **Hür Sözü**, 12 Nisan 1961, s. 2.
- “Yabancı Gözü ile Türkiye’nin İktisadiyatı”, **Hür Sözü**, 15 Nisan 1961, s. 2.
- “Yabancı Gözü ile Türkiye’nin İktisadiyatı”, **Hür Sözü**, 17 Nisan 1961, s. 2,4.
- “Kooperatifçi Kemal Atlı”, **Hür Sözü**, 27 Haziran 1961, s. 2,5.
- “İktisaden Az Gelişmiş Memleketler”, **Hür Sözü**, 28 Haziran 1961, 2,6.
- “Turizm Hareketleri”, **Hür Sözü**, 29 Haziran 1961, s. 2.
- “Turizm Hareketleri”, **Hür Sözü**, 30 Haziran 1961, s. 2.
- “Sosyal Adalet Anlayışı”, **Hür Sözü**, 14 Temmuz 1961, s. 2.
- “Sosyal Adalet Anlayışı”, **Hür Sözü**, 15 Temmuz 1961, s. 2.
- “İşsizlik ve İşsizlik Sigortası Meselesi”, **Hür Sözü**, 1 Ağustos 1961, s. 2.
- “Birleşik Amerika Devletlerinde Sosyal Meseleye Verilen Ehemmiyet”, **Hür Sözü**, 22 Ağustos 1961, s. 2.
- “Dış Ticaret Mes’elemiz”, **Hür Sözü**, 28 Ağustos 1961, s. 2,3.
- “İktisadi Yardım Mes’elesinin Son Durumu”, **Hür Sözü**, 21 Eylül 1961, s. 2,3.
- “Komünizme Karşı Tedbirler”, **Hür Sözü**, 26 Eylül 1961, s. 1.
- “Unesco’nun Bir Tetkiki”, **Hür Sözü**, 29 Eylül 1961, s. 1.
- “Çocuk Suçları”, **Hür Sözü**, 2 Ekim 1961, s. 1,3.
- “Mütehassis İlleti”, **Hür Sözü**, 9 Ekim 1961, s. 1.
- “Verimli Devlet Fabrikaları”, **Hür Sözü**, 12 Ekim 1961, s. 1,6.
- “K. Marx’ın Keheneti”, **Hür Sözü**, 18 Ekim 1961, s. 1.

“Üç Mesele”, **Hür Söz**, 15 Kasım 1961, s. 2.

“Üç Mesele”, **Hür Söz**, 16 Kasım 1961, s. 2.

“Çalışma Vekilinin Söyledikleri”, **Hür Söz**, 9 Aralık 1961, s. 2,6.

“Yeni Bir Mesken Politikasının Zarureti”, **Hür Söz**, 16 Aralık 1961, s. 2,6.

“Üniversite İhtiyakı”, **Hür Söz**, 5 Ocak 1962, s. 1.

“Medeni Bir Tezahür”, **Hür Söz**, 22 Ocak 1962, s.1.

“Medeni Bir Tezahür”, **Hür Söz**, 23 Ocak 1962, s. 1,6.

“Esnaf ve Küçük Sanatlar Kanunu Layihası Mecliste”, **Hür Söz**, 15 Şubat 1962, s. 1,4.

“İktisaden Az Gelişmiş Memleketlere Yardım Meselesi ve Hazin Bir Tablo”, **Hür Söz**, 21 Şubat 1962, s. 1.

“Mutavassıt Zümre”, **Hür Söz**, 23 Şubat 1962, s. 1.

“Hadiseler ve Akisleri”, **Hür Söz**, 6 Mart 1962, s. 1.

“Panafrikanizm Fikri ve Karşılaştığı Meseleler”, **Hür Söz**, 7 Mart 1962, s. 1,4.

“Devlet Fabrikalarında Ortaklık”, **Hür Söz**, 14 Mart 1962, s. 1.

“Siyaset ve Ahlak”, **Hür Söz**, 21 Mart 1962, s. 1.

“Devlet Memurları ve Sendikacılık”, **Hür Söz**, 23 Mart 1962, s. 1,4.

“Memleketimizde İkinci Dünya Harbi Sonrası Sosyal Siyaset Hareketleri”, **Hür Söz**, 7 Mayıs 1962, s. 1,3.

“Türkiye İşçi-İşveren Münasebetlerinin Tanzimi Meselesi”, **Hür Söz**, 8 Mayıs 1962, s. 1.

“Türkiyede Sanayileşme Hareketinin Ortaya Çıkardığı Meseleler”, **Hür Söz**, 25 Mayıs 1962,

s. 2.

- “Irak Hadiseleri”, **Hür Söz**, 31 Ağustos 1962, s. 1.
- “Gerçek Demokrasinin Dayandığı Müesseseler”, **Hür Söz**, 1 Ekim 1962, s. 1.
- “Grev ve Toplu Sözleşme Hakkının Umumi Durumu”, **Hür Söz**, 1 Ekim 1962, s. 2.
- “Demokrasi Yolunda”, **Hür Söz**, 2 Ekim 1962, s.1,4.
- “Komünist Memleketlerde Grev Hakkının Durumu”, **Hür Söz**, 2 Ekim 1962, s. 2.
- “Halk Demokrasileri”, **Hür Söz**, 4 Ekim 1962, s.1,4.
- “Amme Hizmetlerinde Grev Yasağı”, **Hür Söz**, 5 Ekim 1962, s. 2.
- “Yeni Anayasamızın Bazı Prensipleri”, **Hür Söz**, 8 Ekim 1962, s. 1,4.
- “Türkiyede Çalışma Hayatını Düzenleyen Eski Rejim”, **Hür Söz**, 10 Ekim 1962, s. 1.
- “Umumi Menfaatlerle Grev Hakkının Çatışması ve Amme Hizmeti Mefhumunun Gelişmesi”, **Hür Söz**, 12 Ekim 1962, s. 2.
- “Memur Zümresinin Grev ve Toplu Sözleşme Hakkı”, **Hür Söz**, 13 Ekim 1962, s. 2.
- “İspanya’da Sendikacılık”, **Hür Söz**, 16 Ekim, s. 1,4.
- “Avrupanın Diktatörlükle İdare Edilen Memleketlerinde Grev ve Lokavt Hakkı”, **Hür Söz**, 18 Ekim 1962, s. 2.
- “Şehirlerimizde İskan ve Mesken Meselesi”, **Hür Söz**, 31 Ekim 1962, s. 1,4.
- “Gerçek Demokrasinin İcapleri”, **Hür Söz**, 2 Kasım 1962, s. 1,4.
- “Göçler Asrı”, **Hür Söz**, 6 Kasım1962, s. 1,4.
- “Berlin Meselesi”, **Hür Söz**, 7 Kasım 1962, 1.
- “Göçmen Nüfusunun Bünyesi”, **Hür Söz**, 9 Kasım 1962, s. 1.
- “Yabancı İşçi-Yabancı Dil”, **Hür Söz**, 12 Kasım 1962,s. 1.
- “Manevi Silahlanma Cemiyetinin Bir Kaybı Harputlu Sunguroğlu”, **Hür Söz**, 13 Kasım 1962, s. 1,4.

- “Bir Seyahatin İntibaları”, **Hür Söz**, 14 Kasım 1962, s. 1,4.
- “Hareket ve İlk Müşahedeler”, **Hür Söz**, 15 Kasım 1962, s. 1,4.
- “Barzani Komedyası mı, Barzani Faciası mı?”, **Hür Söz**, 16 Kasım 1962, s. 2.
- “Kıbrıs Ziyaretinin Düşündürdükleri”, **Hür Söz**, 17 Kasım 1962, s. 1,4.
- “Namık Kemal”, **Hür Söz**, 19 Kasım 1962, s. 1,4.
- “Belediyelerimizin Gelirleri”, **Hür Söz**, 20 Kasım 1962, s. 1.
- “Mısır ve Meseleleri”, **Hür Söz**, 22 Kasım 1962, s. 1.
- “Mısır Hakkında Bir Rapor”, **Hür Söz**, 23 Kasım 1962, s. 1.
- “İsrailin Kurtuluş ve Gelişmesi”, **Hür Söz**, 24 Kasım 1962, s. 1.
- “Türk İktisadi Planının Sosyal Bünyesi”, **Hür Söz**, 26 Kasım 1962, s. 1.
- “Müzmin Meselemiz”, **Hür Söz**, 27 Kasım 1962, s. 1,4.
- “Uyarıcı ve Uyandırıcı Bir Merasim”, **Hür Söz**, 28 Kasım 1962, s. 1,4.
- “İsrailde İnsanlar ve Temayüller”, **Hür Söz**, 29 Kasım 1962, s. 1.
- “Refah Devleti”, **Hür Söz**, 15 Aralık 1962, s. 2.
- “Bir Raporun Hatırlattıkları”, **Hür Söz**, 3 Ocak 1963, s. 2.
- “İnsanlığı Tehdit Eden Açlık”, **Hür Söz**, 4 Ocak 1963, s. 2.
- “İşçi Ücretleri Meseleleri”, **Hür Söz**, 23 Ocak 1963, s. 2,3.
- “Türkiye’de Memur Rejimi”, **Hür Söz**, 24 Ocak 1963, s. 2.
- “Memurların Sendikalaşma Hakkı”, **Hür Söz**, 9 Şubat 1963, s. 1.
- “Bir İstifa Hadisesi”, **Hür Söz**, 12 Şubat 1963, s. 1.
- “Gecekondu Mes’elesinin Hal Tarzları Hakkında Bazı Düşünceler”, **Hür Söz**, 16 Şubat 1963, s. 2,5.

- “Dinde Şekil ve Ruh”, **Hür Söz**, 19 Şubat 1963, s. 1,5.
- “Yeni Bir Rejimin Tesisine Doğru”, **Hür Söz**, 2 Mart 1963, s. 1.
- “Yine Esnaf ve Küçük Sanatlar Meselesi”, **Hür Söz**, 7 Mart 1963, s. 1.
- “İran Hadiseleri”, **Hür Söz**, 8 Mart 1963, s. 1,5.
- “Sanayimizde İş Kazaları İş Emniyeti Tedbirleri”, **Hür Söz**, 9 Mart 1963, s. 1,5.
- “İhtilaller Diyarı”, **Hür Söz**, 25 Mart 1963, s. 2.
- “Zamlar ve Tesirleri”, **Hür Söz**, 26 Mart 1963, s. 1,5.
- “Devlet Memurları Hakkında Yeni Hükümler”, **Hür Söz**, 27 Mart 1963, s. 1,5.
- “Altın Çağlar”, **Hür Söz**, 28 Mart 1963, s. 1,5.
- “Önümüzdeki Yılların İhtimalleri”, **Hür Söz**, 30 Mart 1963, s. 2.
- “Fransa’da Grevler”, **Hür Söz**, 1 Nisan 1963, s. 2.
- “İş Müddetleri”, **Hür Söz**, 3 Nisan 1963, s. 1,5.
- “Bir Realite ve Bir Karar”, **Hür Söz**, 4 Nisan 1963, s. 2.
- “Bir Ölünün Arkasından”, **Hür Söz**, 6 Nisan 1963, s. 1.
- “Çözülmesi Müşkül Bir Meselemiz”, **Hür Söz**, 23 Nisan 1963, s. 1.
- “Bir Maarif Vekili ve İcraatı”, **Hür Söz**, 9 Mayıs 1963, s. 1,5.
- “Doğum Kontrolü Meselesi”, **Hür Söz**, 10 Mayıs 1963, s. 1,5.
- “Huzursuzluklar”, **Hür Söz**, 11 Mayıs 1963, s.1.
- “İşsiz Gençlik”, **Hür Söz**, 24 Mayıs 1963, s. 1.
- “Lonca Sistemine Dönüş”, **Hür Söz**, 21 Haziran 1963, s. 1,6.
- “Plan Fikri ve Neticeleri”, **Hür Söz**, 22 Haziran 1963, s. 1.
- “Umumi Efkarı Bulandıranlar”, **Hür Söz**, 29 Haziran 1963, s. 1,6.

- “Tortum Halkının Bir Dileği ve Avrupadaki İşçilerimiz”, **Hür Söz**, 19 Temmuz 1963,s. 2,6.
- “Bir Bilim Adamının Vefatı”, **Hür Söz**, 5 Ekim 1963, s. 1.
- “Bir Yaz Semineri”, **Hür Söz**, 7 Ekim 1963, s. 1.
- “Yine Dışarıya Akın”, **Hür Söz**, 7 Kasım 1963, s. 1.
- “Bir Anayasa Mahkemesi Kararı”, **Hür Söz**, 8 Kasım 1963, s. 1,5.
- “Türkiyede İşveren ve İşçi Temasları”, **Hür Söz**, 15 Kasım 1963, s. 2,4.
- “Bir Beyrut Fabrikası. Elmaruf Seramik Müessesesi”, **Hür Söz**, 16 Kasım 1963, s. 2,3.
- “Hep Aynı Dava: Eğitim”, **Hür Söz**, 19 Kasım 1963, s. 1.
- “Kollektif Pazarlık Sistemi ve İktisadi Devlet Teşekkülleri”, **Hür Söz**, 20 Kasım 1963, s. 1.
- “İtalyan Seçimleri”, **Hür Söz**, 27 Kasım 1963, s. 1.
- “Grevler Devri”, **Hür Söz**, 28 Kasım 1963, s. 1.
- “Amerika. Ticaret Sistemini Değiştiriyor!”, **Hür Söz**, 3 Aralık 1963, s. 1.
- “Bir “Önsöz”den”, **Hür Söz**, 5 Aralık 1963, s. 1,4.
- “İşte Bir Öğretmen!”, **Hür Söz**, 7 Aralık 1963, s. 2,4.
- “Uzun Mehmed’i Anarken”, **Hür Söz**, 18 Aralık 1963, s. 1,4.
- “Kömür Havzamızla İlgili Mes’eleler”, **Hür Söz**, 24 Ocak 1964, s. 2.
- “Sanayi Çağında Mesken Mes’elesini”, **Hür Söz**, 22 Şubat 1964, s. 2.
- “Sanayileşme Devrinde Şehirlerin Teşekkülü”, **Hür Söz**, 24 Şubat 1964, s. 2.
- “Mesken Meselesinin Tarihçesi”, **Hür Söz**, 25 Şubat 1964, s. 2.
- “Büyük Harplerin Mahsulü Olan Mesken Meselesinin Çözülmesi Tedbirleri”, **Hür Söz**, 26 Şubat 1964, s. 2.

- “Tortum Çimento Fabrikasının Geçmişi, Geleceği Hakkında”, **Hür Söz**, 8 Nisan 1964, s. 2.
- “Tortum Çimento Fabrikasının Geçmişi, Geleceği Hakkında”, **Hür Söz**, 9 Nisan 1964, s. 2.
- “Türk Hukuk Mevzuatına Göre Müstahdem Zümresi”, **Hür Söz**, 23 Mayıs 1964, s. 1,6.
- “Silifke ve Narenciye Ziraatı”, **Hür Söz**, 15 Eylül 1964, s. 2.
- “Silifke ve Narenciye Ziraatı”, **Hür Söz**, 16 Eylül 1964, s. 2.
- “Sosyal Siyaset Problemleri”, **Hür Söz**, 22 Eylül 1964, s. 2.
- “Sosyal Siyaset Problemleri”, **Hür Söz**, 23 Eylül 1964, s. 2.
- “Sosyal Siyaset Problemleri”, **Hür Söz**, 24 Eylül 1964, s. 2,4.
- “Türkiyede Çalışmış Olan İki Alman Profesörü”, **Hür Söz**, 25 Eylül 1964, s. 2.
- “Türkiyede Çalışmış Olan İki Alman Profesörü”, **Hür Söz**, 26 Eylül 1964, s. 2.
- “Türkiyede Çalışmış Olan İki Alman Profesörü”, **Hür Söz**, 29 Eylül 1964, s. 2.
- “Giriş ve Umumi Mülahazat”, **Hür Söz**, 17 Ekim 1964, s. 2.
- “Reformist Sendika Tipi”, **Hür Söz**, 19 Ekim 1964, s. 2.
- “İhtilalci Sendika Tipi: 1”, **Hür Söz**, 20 Ekim 1964, s. 2.
- “Rus Tipi Sendika”, **Hür Söz**, 22 Ekim 1964, s. 2.
- “Komünist Sendika ile İhtilalci Sendika Arasındaki Farklar”, **Hür Söz**, 23 Ekim 1964, s. 2,4.
- “Rusyada Sendikaların Durumu: 1”, **Hür Söz**, 24 Ekim 1964, s. 2.
- “Rusyada Sendikaların Durumu: 2”, **Hür Söz**, 26 Ekim 1964, s. 2.
- “Rusyada Sendikaların Durumu: 3”, **Hür Söz**, 27 Ekim 1964, s. 2.
- “Sendikacılığın Ehemmiyeti”, **Hür Söz**, 28 Ekim 1964, s. 2.

- “Sendikacılığın Hedefi”, **Hür Söz**, 29 Ekim 1964, s. 2.
- “İşçi ve İşveren”, **Hür Söz**, 30 Ekim 1964, s. 2.
- “Ücret Talepleri ve İşveren”, **Hür Söz**, 31 Ekim 1964, s. 2.
- “İngiliz Sendikacılığı”, **Hür Söz**, 2 Kasım 1964, s. 2.
- “Alman Sendikacılığı”, **Hür Söz**, 3 Kasım 1964, s. 2.
- “Amerikan Sendikacılığı”, **Hür Söz**, 4 Kasım 1964, s. 2.
- “Bugünkü Sendikacılık”, **Hür Söz**, 5 Kasım 1964, s. 2.
- “Müstahdem Zümresi ve Meseleleri II Müstahdem Zümresinin Tasniti”, **Hür Söz**, 18 Kasım 1964, s. 1.
- “Müstahdem Zümresi ve Meseleleri III Müstahdem Zümresinin Tasniti”, **Hür Söz**, 19 Kasım 1964, s. 1.
- “Müstahdem Zümresi ve Meseleleri IV Müstahdem Zümresinin Tasniti”, **Hür Söz**, 20 Kasım 1964, s. 1.
- “Müstahdem Zümresi ve Meseleleri IV Müstahdem Zümresinin Tasniti”, **Hür Söz**, 21 Kasım 1964, s. 1,2.
- “Orta Sınıf Meselesi”, **Hür Söz**, 1 Aralık 1964, s. 2.
- “Orta Sınıf Mevzuatı”, **Hür Söz**, 2 Aralık 1964, s. 2.
- “Orta Sınıf Mevzuatının Eksik Tarafları”, **Hür Söz**, 3 Aralık 1964, s. 2.
- “Mevzuatın Yetersizliği”, **Hür Söz**, 4 Aralık 1964, s. 2.
- “Hükümetin Orta Sınıfla Alakalanması”, **Hür Söz**, 5 Aralık 1964, s. 2.
- “Orta Sınıfla İlgili Bir Tasarı”, **Hür Söz**, 7 Aralık 1964, s. 2.
- “Teknolojik Gelişmenin Sosyal Siyasete Getirdiği Yeni Meseleler”, **Hür Söz**, 9 Ağustos 1965, s. 2.

- “Teknolojik Gelişmenin Sosyal Siyasete Getirdiği Yeni Meseleler”, **Hür Söz**, 10 Ağustos 1965, s. 2,4.
- “Teknolojik Gelişmenin İş Gücü Bünyesi Üzerine Tesirleri”, **Hür Söz**, 11 Ağustos 1965, s. 2.
- “Teknolojik Gelişmenin İş Gücü Bünyesi Üzerine Tesirleri”, **Hür Söz**, 12 Ağustos 1965, s. 2.
- “Teknolojik Gelişmenin İnsangücü Gelişmesi ve Eğitimi Üzerine Tesirleri”, **Hür Söz**, 13 ağustos 1965, s. 2.
- “Teknolojik Gelişmenin İstihdam Üzerine Tesirleri”, **Hür Söz**, 14 Ağustos 1965, s. 2.
- “Teknolojik Gelişmenin Sendikacılık Hareketleri Üzerine Tesirleri”, **Hür Söz**, 16 Ağustos 1965, s. 2.
- “Teknolojik Gelişmenin Sevk ve İdare Üzerine Tesirleri”, **Hür Söz**, 17 Ağustos 1965, s. 2.
- “Teknolojik Gelişmenin İşçi-İşveren Münasebetleri Üzerine Tesirleri”, **Hür Söz**, 18 Ağustos 1965, s. 2.
- “Teknolojik Gelişmenin İşçi-İşveren Münasebetleri Üzerine Tesirleri”, **Hür Söz**, 19 Ağustos 1965, s. 2.
- “Batı Avrupanın Yabancı İşgücü İhtiyacı ve Türkiye”, **Hür Söz**, 3 Eylül 1965, s. 2,3.
- “Türkiye’den Dışarıya İşçi Sevki”, **Hür Söz**, 4 Eylül 1965, s. 2.
- “Türkiye’den Dışarıya İşçi Sevki”, **Hür Söz**, 6 Eylül 1965, s. 2.
- “Türkiye’de Nüfus Meselesi”, **Hür Söz**, 7 Eylül 1965, s. 2.
- “Türkiye’de İşgücü İştirak Nisbetleri”, **Hür Söz**, 9 Eylül 1965, s. 2.
- “İş Gücümüzün Yaş Durumu”, **Hür Söz**, 10 Eylül 1965, s. 2.
- “İktisadi Sektörler ve İşgücü”, **Hür Söz**, 11 Eylül 1965, s. 2.
- “Türkiye’de Ekonomik Gelişme ve İstihdam”, **Hür Söz**, 13 Eylül 1965, s. 2,3.

“Plan Hedefleri ve İşsizlik”, **Hür Söz**, 14 Eylül 1965, s. 2.

“Yatırımlar ve İşsizliğin Halli”, **Hür Söz**, 15 Eylül 1965, s. 2.

“Almanya’da Nüfus ve İşgücü Meseleleri”, **Hür Söz**, 16 Eylül 1965, s. 2,3.

“Federal Almanya’da Ekonomik Gelişme ve İstihdam”, **Hür Söz**, 17 Eylül 1965, s. 2,4.

“Batı Almanya’da Yabancı İşçiler”, **Hür Söz**, 18 Eylül 1965, s. 2.

“Avrupa’ya İş Gücü Akımının Türkiye Üzerinde Tesirleri”, **Hür Söz**, 20 Eylül 1965, s. 2,3.

“Avrupa’ya İş Gücü Akımının Türkiye Üzerinde Tesirleri”, **Hür Söz**, 21 Eylül 1965, s. 2,3.

“Doğu ve Kuzeydoğudan Avrupaya Giden İşçilere Dair”, **Hür Söz**, 23 Mart 1963, s. 2.

“Doğu ve Kuzeydoğudan Avrupaya Giden İşçilere Dair”, **Hür Söz**, 24 Mart 1963, s. 2.

“Doğu ve Kuzeydoğudan Avrupaya Giden İşçilere Dair”, **Hür Söz**, 25 Mart 1963, s. 2.

“Doğu ve Kuzeydoğudan Avrupaya Giden İşçilere Dair”, **Hür Söz**, 26 Mart 1963, s. 2.

“Doğu ve Kuzeydoğudan Avrupaya Giden İşçilere Dair”, **Hür Söz**, 28 Mart 1963, s. 2.

“Doğu ve Kuzeydoğudan Avrupaya Giden İşçilere Dair”, **Hür Söz**, 29 Mart 1963, s. 2.

“Doğu ve Kuzeydoğudan Avrupaya Giden İşçilere Dair”, **Hür Söz**, 30 Mart 1963, s. 2.

“Doğu ve Kuzeydoğudan Avrupaya Giden İşçilere Dair”, **Hür Söz**, 31 Mart 1963, s. 2.

“Doğu ve Kuzeydoğudan Avrupaya Giden İşçilere Dair”, **Hür Söz**, 5 Nisan 1963, s. 2.

Prof. Dr. Orhan TUNA ve Eserleri Hakkında Yazılanlar

Ragıp Sağol, “Değerli Kooperatifçi Prof. Orhan Tuna ile Bir Konuşma”, **Karınca**, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, Ankara, C. XXXV, S. 389, 1969, ss. 18-20.

Toker DERELİ, “Türk Sendikacılığına ve Türk Basınına Büyük Katkısı Olan Prof. Orhan Tuna’nın Ardından Türk Sendikacılığının Hocası”, **Milliyet**, 20 Ağustos 1987, s. 9.

“Prof. Dr. Orhan Tuna’ya Armağan”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No. 2965, İstanbul, 1982.

“Prof. Dr. Orhan Tuna’ya Armağan”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, No. 239, İstanbul, 1990.

Aynur Yumurtacı, “Tuna, Prof. Dr. Orhan & Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş (2011) Sosyal Siyaset, İstanbul:, Filiz Kitabevi. Sayfa Sayısı: 312. Isbn:987-975-368-016-5”, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Bilecik, C: 2, S. 1, 2017, ss. 337-347.

EK: 1- Sosyal Siyaset Konferansları'nın yasaklandığı dönemde Tuna'nın kendisine yapılmış olan suçlamalara karşılık olarak yayınlamış olduğu basın yazısı.

(4 sayfa)

ÇALIŞMA VEKİLİNİN BEYANATI HAKKINDA(1)

Prof. Dr. Orhan Tuna (*)

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bağlı bulunan İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü on yıldan beri aralıksız olarak işçiler, işverenler ve sendikacılara mahsus olmak üzere Sosyal Siyaset dokuzu ikmal edilmiş, sekizi ayrı ayrı sekiz cilt halinde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesince neşredilmiş, dokuzuncusu tab edilmek üzere olup, 1956-1957 ders yılına ait olanı onuncu seri ise peyderey verilmekte bulunmuştur. Bugüne kadar başta Büyük Millet Meclisi Bütçe Encümeni muhterem azası olmak üzere gerek resmi makamlar tarafından, gerek alakalı teşekküllerce takdir ile karşılanan bu konferansların bir tenkide maruz kalması ilk defa vaki olmaktadır. Filhakika Sayın Çalışma Vekilinin 19.3.1957 tarihinde Anadolu Ajansı vasıtasıyla gazetelere intikal eden beyanlarında, mevzubahis konferanslar hakkında ileri sürülen tenkitleri bellibaşlı üç noktada toplamak mümkündür:

1) Konferans mahalli olarak işçi veya sendika lokallerinin tercih edilmesi. Filhakika adı geçen konferanslar esas itibariyle elverişli devlet fabrikalarında verilmektedir. Bu usulün sebepleri şunlardır: 1946-1947 ders yılında Sosyal Siyaset Konferansları tesis edildiği vakit, bunların merkezi bir mahalde verilmesi düşünülmüş ve konferans yeri olarak, o tarihlerde kültürel faaliyetlere merkezlik eden Halkevleri seçilmişti. Ancak gerek bu evlerden faydalanma imkanının halen ortadan kalkması, gerek İstanbul gibi büyük ve çok dağınık bir şehirde işçilerin arzularına uyularak vakit ve yol parası israfına meydan vermemek ve Fakülte talebesinin de bu konfe-

(*) İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Müdür Yardımcısı

ranslar vesilesiyle, sınaî tesisleri ziyareti edebilmelerini temin eylemek gayesiyle konferanslar bir müddetten beri İstanbul'un Bakırköy, Kazlıçeşme, Üsküdar, Paşabahçe, Beykoz, Beşiktaş, Eyüp gibi semtlerinde tertip edilmeğe başlanmış, bununla da iktifa edilmeyerek Gemlik, Bursa, İzmit, Alpullu, Hereke gibi civar ve hatta Ankara, Kayseri, Sivas, Malatya gibi uzak şehirlere ve sanayi merkezlerine intikal ettirilmiştir. Kaldı ki, konferanslar heyeti umumiyesi itibariyle işçi ve sendika lokallerinde verilmemiş, zaman zaman Muallimler Birliğinin konferans salonlarından faydalanılmış ve hatta bu seneye ait konferanslardan dördünün İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü dershanesinde verilmesi kararlaştırılmıştır.

2) Sayın Vekilin tenkidine hedef olan ikinci nokta "konferansların işçi muhitlerinde kapalı olarak yapılması ve işçilerden başka hiç bir dinleyici ve hatta alakalı Vekalet mütehasıslarından hiç kimsenin davet edilmemiş olması ve hele ilim enstitüsü adı altında ilmi bir hüviyeti ve hatta bir ilk tahsil belgesi olmayan bazı zevatın da konferansçı olarak seçilmiş bulunmasıdır.

Bu yoldaki iddianın vakıalara uygun olmadığı muhakkaktır. Çünkü konferansların işçi muhitlerinde kapalı olarak yapılması mütehasıslarının davet edilmemiş bulunmaları varit değildir. Filhakika adı geçen konferanslar gerek tertip ve gerek icra safhalarında herkese ve hususiyle işverenlere, Vekaletin İstanbul'daki vesair şehirlerdeki temsilcilerine daima açık bulundurulmuş, nitekim her defasında bunlara bir taraftan talebe, diğer taraftan umumiyetle konferans mahalli olarak seçilen işyerlerinin işverenleri ve işveren vekilleri, nihayet Vekalet temsilcileri iştirak etmişlerdir. Bu itibarla konferansların tertip ve icrasında bir mahremiyet ve kapalılık aramak beyhudedir. Nitekim 1956- 1957 ders yılına ait konferansların tertibine iştirak hususunda İstanbul'daki bilumum işveren sendikalarına müracaat edildiği gibi ayrıca İstanbul Sanayi Odasına, İstanbul'da münteşir bellibaşlı gazetelere, işçi sendikalarına ve Çalışma Vekaletinin İstanbul temsilcilerine yazılı olarak başvurulmuş ve tertibe iştirakleri rica edilmiştir. Kaldı ki, bugüne kadar verilen konferanslara bir kısım işverenler bizzat konferansçı olara katılmışlar ve bu konferanslar muhtelif ciltlerde neşredilmiştir. Hatta konferansların tertip ve icrasında aleniyet kaidesine o kadar riayet edilmiştir ki, bilfarz bu yıla ait konferansların matbu listeleri başta Sayın Çalışma Vekili olmak üzere, Sayın İşletmeler Vekiline, Çalışma Vekaleti Araştırma Kurulu Başkanlığına, İstanbul Vilayetine, bellibaşlı gazetelerin yazı işleri müdürlüklerine, iş müfettişlerine, sanayi odasına, işveren sendi-

kalarına, Sümerbank ve Denizcilik Bankası Umum Müdürlükleriyle Adapazarı Muallimler Birliğine ve Tekel Bomonti Bira Fabrikası Müdürlüğüne gönderilmiş ve filhakika Tekel Genel Müdürlüğü, Sümerbank Genel Müdürlüğü gibi makamlardan cevaplar gelmiş Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni Sabah, Akşam gazetelerinde konferanslar hakkında yazılar intişar etmiştir. Diğer taraftan geçen yıllarda adı geçen konferanslar o kadar ilgi toplamıştır ki, Sayın İşletmeler Vekili 12.2.1955 tarihli mektubuyla konferansların icrasında kolaylık gösterilmesi için Sümerbank Umum Müdürlüğüne talimat vermek lutfunda bulduklarını bildirmiş, Çalışma Vekaleti Araştırma Kurulu Başkanlığı 15.6.1954 tarih ve 845/14-1-811 sayılı tezkeresiyle konferanslara karşı olan alakasını izhar etmiştir. Bütün bunlardan ayrı olarak İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü her yıl olduğu gibi bu sene de 22.2.1957 tarih ve 79 sayılı tezkere ile konferanslardan Dekanlığımızı vaktinde haberdar etmiştir. Bütün bu vakıalar karşısında konferansların adeta gizli kapaklı yapıldıkları hususunda ileri sürülen mütaleaların varit olamayacağı bedihidir. Hususiyle Çalışma Vekaleti İstanbul temsilcilerinin üçünün de geçen seneler olduğu gibi bu seneki konferanslara da bizzat konferansçı olarak iştirak etmeleri Sayın Vekile sunulan malumatın gayri mevsuk menbalardan alındığı intibasını uyandırmaktadır. Diğer taraftan bu yılki konferanslar arasında "ilmi bir hüviyeti ve hatta bir ilk tahsil belgesi olmayan bazı zevatın da konferansçı seçilmiş bulunması" yolundaki beyanın muhik olduğu kanaatinde değiliz. Çünkü bu konferansların tertip ve tanziminde alakalıların tahsil dereceleri, kanaatleri ve siyasi görüşlerinden ziyade işgal ettikleri mevki ve sıfatları nazara alınmaktadır. Hususiyle nazariyatla tatbikatın el ele yürütülmesi gibi bir zaruretten hareket eden Enstitü, bilfarz konfederasyonunu sevk ve idare eden ve bizzat alakalılar tarafından bu mevkie getirilen bir zatı, haiz olduğu bu sıfatla ve kendi meselelerine en vakıf bir insan bulunmak hasebiyle konferansçı olarak seçmiştir. Kaldı ki Konfederasyon genel sekreteri aynı zamanda Türkiye'de mevzuat çerçevesi dahilinde kurulmuş bulunan sendikaların baş temsilcisi olarak Vekaletle de ilk sırada teması muhafaza eden bir şahıstır. Ve kanunî - meşru bir teşekkülün umumi katibi bulunmaktadır.

3) Sayın Vekilin üzerinde durdukları üçüncü nokta "işçi ve sendikacı eğitimi mevzuu Çalışma Vekaletinin vazifeleri cümlesinden olduğuna göre bir ilim Enstitüsünün bu Vekaletle ait bir vazifeyi üzerine almaya kalkması gayretinin ne gibi maksatlara matuf olduğunu kestirmeğe imkan yoktur."

Filhakika bu yoldaki gayretlerin matuf bulunduğu maksatlar, 1946 tarihli Üniversiteler Kanununun Üniversitelerin vazifelerini tayin eden 3. cü

maddesinin (b) ve (c) fıkralarında açıkça gösterilmiştir. Buna göre "memleketi ilgilendirenler başta olmak üzere bütün bilim ve teknik meseleleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalar yapmak için bilimleri geliştiren kurumlarla işbirliği etmek" ve "memleketin türeyip gelişmesini ilgilendiren bütün meseleleri Hükümetle ve kamu kurumlarıyla da işbirliği etmek suretiyle de öğretim ve inceleme konusu yaparak neticeleri umumun faydalanmasına sunmak..."dır. Yine bu gayeye uygun olarak bilindiği gibi Üniversiteler çeşitli vilayetlerimizde "Üniversite Haftaları" tertiplemekte, ayrıca "halk konferansları"na büyük bir önem vermektedir. Filhakika ötedenberi türlü vesilelerle Üniversitelere tevcih edilmekte olan "fildişi kuleye ve kendi kabuğuna çekilmiş olmak" tarzındaki ifadelerini ancak ilmin bizzat halkın ayağına götürülmesine yol açan bu kabil tedbirlerle karşılanabilecekleri görülür. Nitekim Büyük Millet Meclisinin muhterem Bütçe Komisyonu azasının halkın ayağına götürülen Sosyal Siyaset Konferanslarını her defasında büyük takdir ve anlayışla karşılandığını gösteren beyanları vaki olduğu gibi Fakültece de bu faaliyet her zaman takdir ve destek görmüştür.

Binaenaleyh biz bu konferanslar serisinin devamında bir mahzur tasavvur etmek şöyle dursun, fayda mülahaza ettiğimiz için devam etmek arzusunda ve kararındayız. Mamafih Hükümetin bu bapta bizi tenvir edecek bilgileri var ise onunla durumun tavzihi için işbirliği yapmağa amade olduğumuz tabiidir.

Enstitü Müdür Yardımcısı
Prof. Dr. Orhan TUNA

EK: 2- Prof. Dr. Orhan Tuna

PROF. ORHAN TUNA

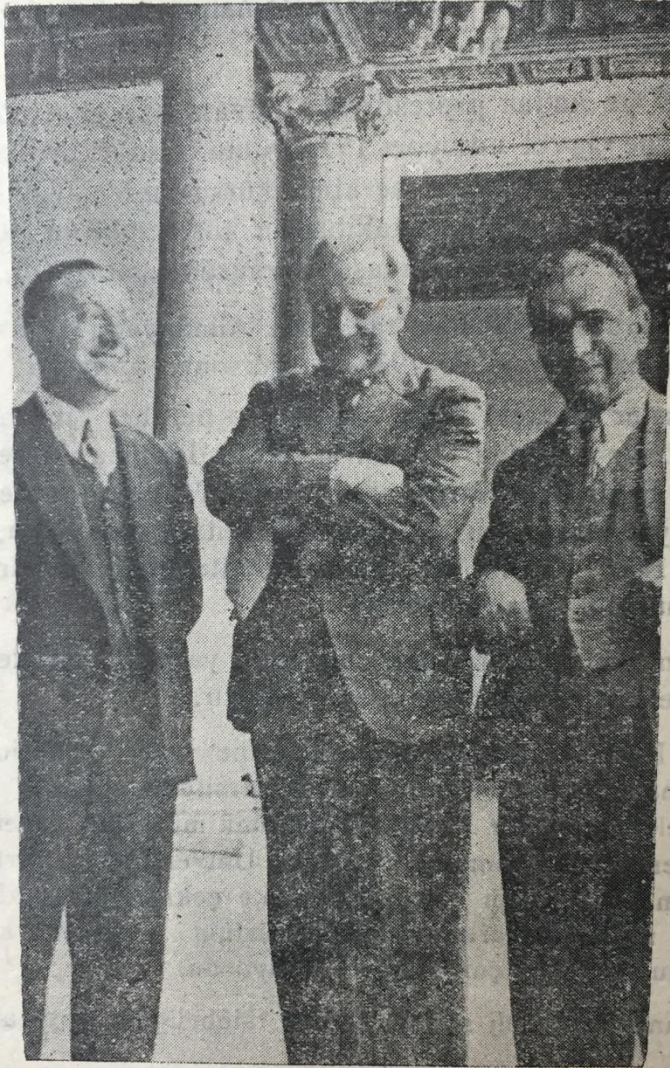
EK: 3- Prof. Dr. Orhan Tuna

Prof. Orhan Tuna tebliğini okuyor

EK: 4- Prof. Dr. Orhan Tuna, Prof. Dr. Gerhard Kessler, Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu

— 4 —

Istanbul Üniversitesi

İktisat Fakültesi

**İçtimaiyat Enstitüsü Azaları bir arada
ve Enstitü önünde**

Prof. Dr. Gerhard Kessler mit den Mitgliedern des soziologischen Instituts
(Doç. Dr. Orhan Tuna, Prof. Dr. G. Kessler, Prof. Dr. Fındıkoğlu Z. Fabri)

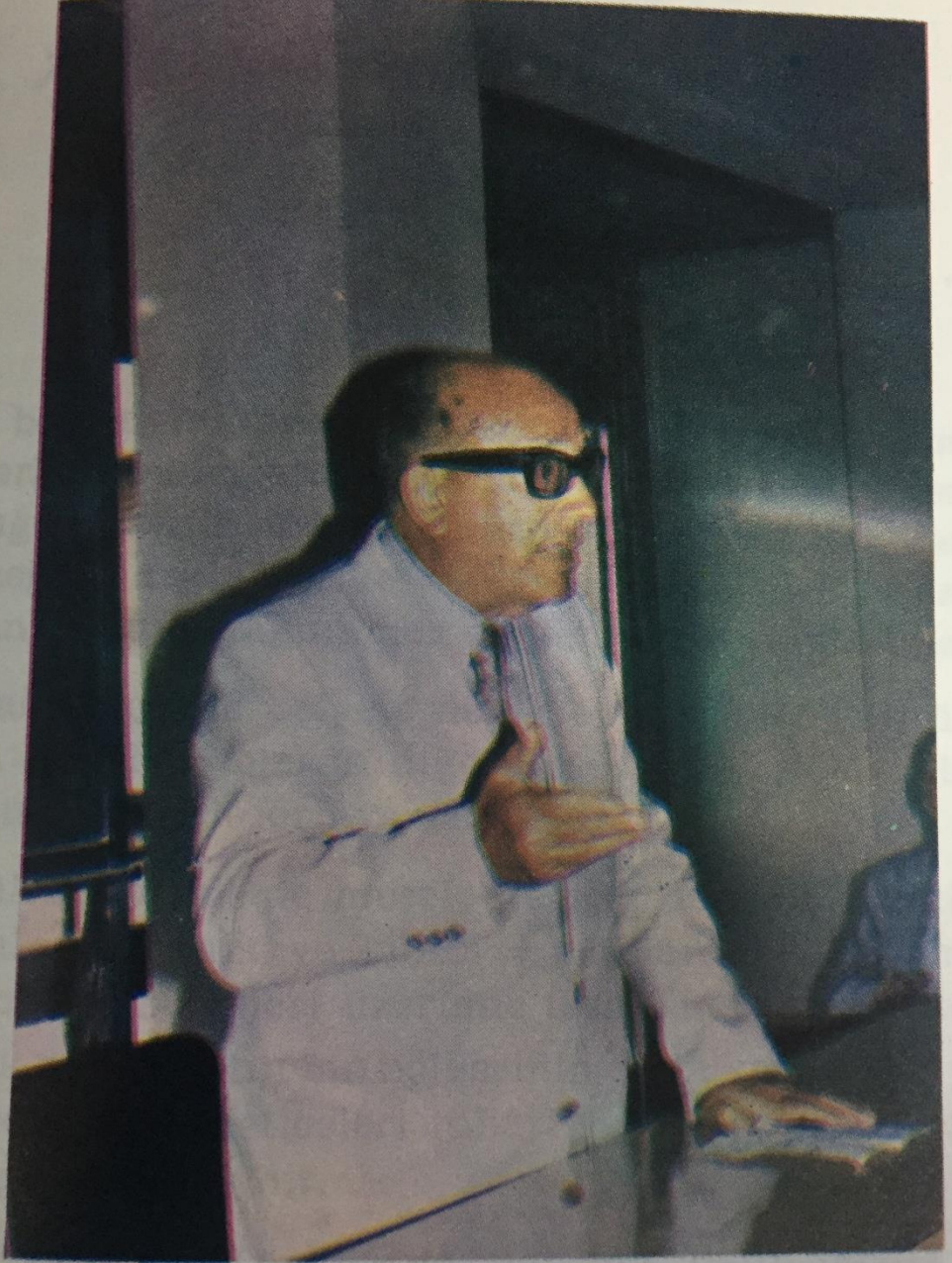
EK: 5- Prof. Dr. Metin Kutsal, Prof. Dr. Nevzat Yalçınbaş, Prof. Dr. Orhan Tuna'nın eşi İsmet Tuna, Prof. Dr. Gülten Kutsal, Prof. Dr. Toker Dereli, Prof. Dr. Haşmet Başar

Prof. Dr. Metin Kutsal, Prof. Dr. Orhan Tuna'nın eşi İsmet Tuna, Prof. Dr. Gülten Kutsal, Prof. Dr. Toker Dereli, Prof. Dr. Haşmet Başar.

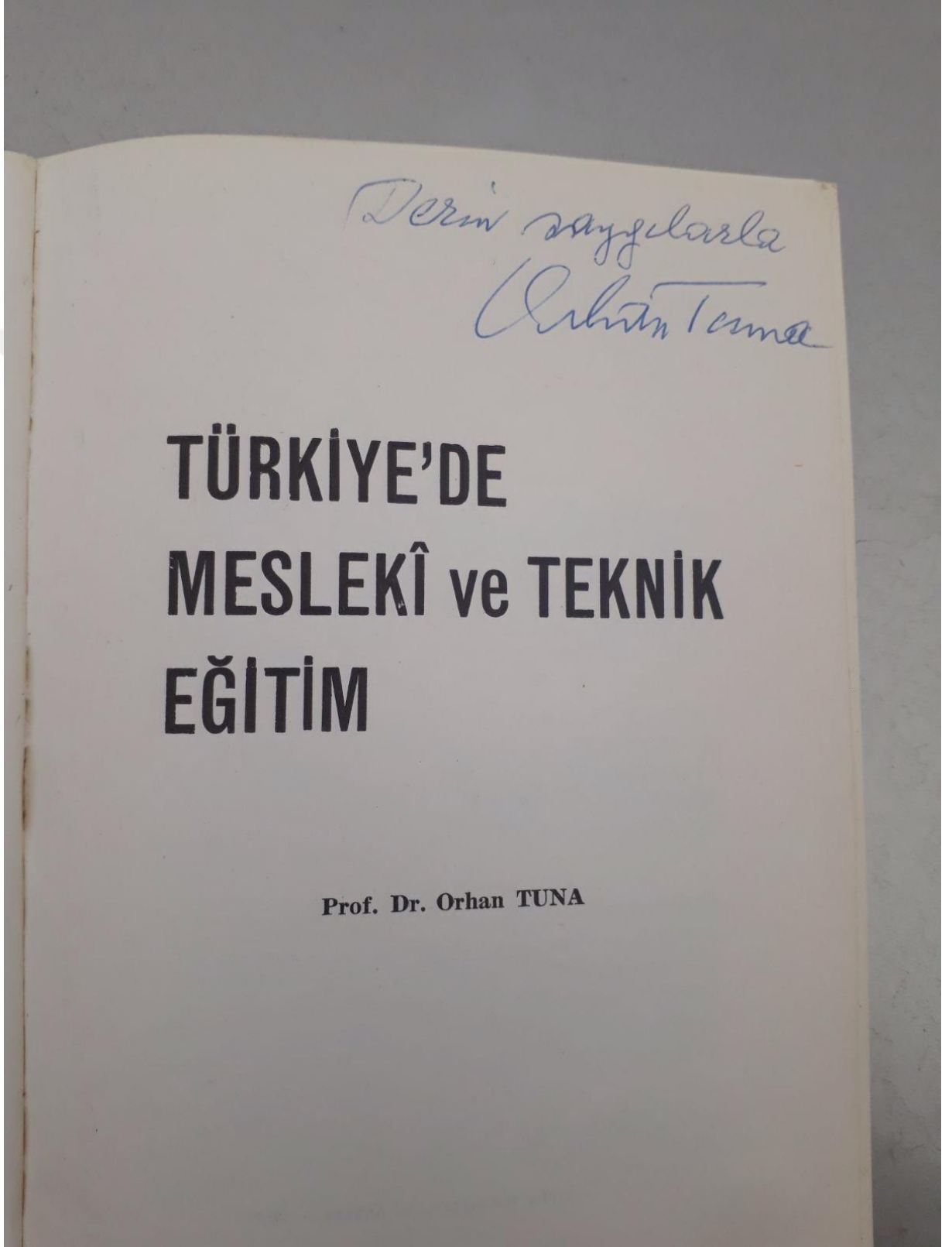

EK: 6- Prof. Dr. Orhan Tuna

Prof. Dr. ORHAN TUNA

**EK: 7- Prof. Dr. Orhan Tuna'nın Bülent Ecevit' e hediye ettiği imzalı kitabı.
(Bülent Ecevit'in evindeki kütüphanesinde bulunmaktadır.)**

KAYNAKLAR

AKGEYİK Tekin, “Teorik Esasları İle Sendika-Siyaset İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası: Sabahattin Zaim’e Armağan*, 1994/ B-3, C. I-IV, İstanbul, 1996, ss. 353.

ÇİFTÇİGÜZELİ Mehmet Cemal, *Demokrasimizin Perde Arkası Nevzat Yalçıntaş’ın Yürüyüş Yolu*, 1. b., İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2014.

DERELİ Toker, *Geçmişin Ayak İzleri: Prof. Dr. Toker Dereli’nin Anıları*, 1. b., Ankara: Karatahta, 2018.

HÄNLEİN Andreas, “Gerhard Kessler: Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı”, çev. Alpay Hekimler, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, S. 9, İstanbul, 2006/2, ss. 44.

KAYA Pir Ali, GÜLER Ceyhun, *Uluslararası Sosyal Politika: Teorisi, Normlar, Kurumlar, Sorunlar ve Güncel Gelişmeler*, 2. b., İzmit-Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2017.

KESSLER Gerhard, “Kendi Hayat Yolum”, *İş; Aylık Felsefe, Ahlak ve İhtimaiyat Mecmuası*, C. XVII, S. 113, İstanbul, 1951, ss. 35.

KUTAL Metin, “Prof. Dr. Toker Dereli İle Birlikte Yaşadığımız Bir Meslek ve Bir Ömür”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. LV, S. 1, İstanbul, 2005, ss. 6.

MAKAL Ahmet, “Türkiye’de Akademide Sosyal Politika Geleneğinin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Tarihsel Bir Yeniden Değerlendirme”, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, S. 41, İstanbul, 2014/2, ss. 19.

Metin KUTAL ile Yapılan Söyleşi, Antalya, 21.10.2017.

ÖZDEMİR Ömer Furkan, *Türkiye’de Sosyal Politika’nın Gelişiminde Cahit Talas’ın Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Prof. Dr. Orhan Tuna’ya Armağan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını, 1990.

SAGOL Ragıp, “Değerli Kooperatifçi Prof. Orhan Tuna ile Bir Konuşma”, *Karınca*, C. XXXV, S.389, Ankara: Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayını, 1969, ss.18.

Sosyal Siyaset Konferansları, *Prof. Dr. Orhan Tuna’ya Armağan*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Dönem: X, İçtima:3, Cilt: 19, 64.İnikat, Tarih: 06. 05. 1957, s. 16-26.

Toker DERELİ ile Yapılan Söyleşi, Antalya, 21.10.2017.

TUNA Orhan, “İşçi Sendikalarının Mahiyet ve Vazifeleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 3, İstanbul, 1950, ss.131-141.

TUNA Orhan, “Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun Teşekkülü”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XII, S. 3-4, İstanbul, 1951 (a), ss. 146.

TUNA Orhan, “Bugünkü Sovyet Sendikalizminin Nazari ve Tatbiki Esasları”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 4, İstanbul, 1951 (b), ss.79-93.

TUNA Orhan, “İşçi Fırkaları ve Sosyal Demokrasi Hareketi”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 5, İstanbul, 1952 (a), ss. 62-64,70, 71.

TUNA Orhan, “Dördüncü Türk Kooperatifçilik Kongresi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIII, S. 1-4, İstanbul, 1952 (b), ss.260-268.

TUNA Orhan, “Memleketimizde İşsizlik Sigortası Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XIV, S. 1-4, İstanbul, 1952 (c), ss. 210-211.

TUNA Orhan, “Memleketimizde Sendikacılık Hareketlerinin Gelişmesi ve İşçilerimizin Sendikalaşma Meselesi”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 6, İstanbul, 1954, ss. 61-68.

TUNA Orhan, “Sendikacılık ve Siyaset”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 7, İstanbul, 1955, ss.106-121.

TUNA Orhan, “Memleketimizde Sendikaların Üzerinde Durdukları Meseleler”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 8, İstanbul, 1956 (a) , ss. 104-118.

TUNA Orhan, “Asgari Ücret Meselesi”, *İş ve Düşünce; Aylık Felsefi, İhtimai ve İktisadi İlimler Mecmuası*, C. XXII, S. 181, İstanbul, 1956 (b), ss. 6.

TUNA Orhan, “Sendikacılığın Dünü ve Bugünü”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 13, İstanbul: Sermet Matbaası, 1962, ss. 2, 3 ,5 ,14.

TUNA Orhan, “Prof. Gerhard Kessler: Şahsiyeti ve Eserleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XXIII, S. 3-4, İstanbul, 1963 (a), ss. 8-14, 20.

TUNA Orhan, “Sanayi Hayatında Kollektif İhtilaflar ve Tahkim”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 14, İstanbul: Sermet Matbaası, 1963 (b), ss.84-93.

TUNA Orhan, “Müstahdemler Zümresi ve Meseleleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 15, İstanbul, 1964, ss.191-199.

TUNA Orhan, “Türk Sendikacılığının Başlıca Meseleleri ve Son Gelişmeler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XXIV, S. 3-4, İstanbul, 1965, ss. 3-27.

TUNA Orhan, *Sosyal Siyaset: Giriş*, İstanbul: Sermet Matbaası, 1966.

TUNA Orhan, “Türkiye’de Sendikacılık ve Sendikalarımız ”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 20, İstanbul, 1969, ss. 256.

TUNA Orhan, “Gelişmiş Ülkelerde Sendikaların Günümüzdeki Bazı Meseleleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 21, İstanbul, 1970, ss. 231-240.

TUNA Orhan, “İşçi-İşveren İşbirliği Türkiye’de Uygulama ve Bu Konuda Mevcut İmkânlar”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 22-23, İstanbul, 1971, ss. 90,91.

TUNA Orhan, “Türk Sendikacılığında Sosyal Demokrasi Hareketi”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 24, İstanbul, 1972, ss. 261-281.

TUNA Orhan, “Sendika Plüralizmi ve Dayanışma Aidatı”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 25, İstanbul, 1974 (a), ss. 164-167, 173-176.

TUNA Orhan, “Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. . XXXIV, S. 1-4, İstanbul, 1974 (b), ss. 174.

TUNA Orhan, “Sayılar ve Gerçeklerle Dünyada İşsizlik Durumu (1974-1975)”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 27, İstanbul, 1976 (a), ss.103.

TUNA Orhan, *Sosyal Siyaset: Giriş (Ders Notları)*, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1976 (b).

TUNA Orhan, YALÇINTAŞ Nevzat, *Sosyal Siyaset*, İstanbul: Güryay Matbaası, 1981.

Türkiye Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) Konferansları, 1000 b., İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1973.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, *Türk-İş Sendikacılık Koleji: Eğitimler, Belgeler, Anılar*, Ankara: Aydoğdu Ofset, 2011.

UÇKAN HEKİMLER Banu, *Türkiye’de Sosyal Politikanın Çınarları: Yaşam Öyküleri ve Anıları*, 1. b., İstanbul: Legal Yayıncılık, 2017.

YALÇINTAŞ Nevzat, *Türkiye’yi Yükselten Yıllar: Hatırat*, 1. b., İstanbul: İşaret Yayınları, 2012.

Derleyen: YALÇINTAŞ Murat, *'Hocam' Dostları Nevzat Yalçıntaş'ı Anlatıyor*, 1. b., İstanbul: Hayat Yayın Grubu, 2019.

ZAİM Sabahattin, "İ.Ü. İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünün Tarihçesi ve Gelişimi", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 52, İstanbul, 2007, ss.331, 332.

ZAİM Sabahattin, *Bir Ömrün Hikayesi*, 1. b., İstanbul: İşaret Yayınları, 2008.

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1953, s.2.

Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ocak 1962, s.1, 5.

Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ocak 1964, s.5.

Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ağustos 1970, s.5.

Cumhuriyet Gazetesi, 17 Kasım 1970, s.5.

Cumhuriyet Gazetesi, 22 Mayıs 1977, s. 1,11.

Hür Söz Gazetesi, 14 Temmuz 1961, s.2.

Hür Söz Gazetesi, 23 Ocak 1963, s.2.

Milliyet Gazetesi, 18 Temmuz 1969, s. 1, 11.

Milliyet Gazetesi, 26 Temmuz 1969, s. 9.

Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1978, s. 12.

Milliyet Gazetesi, 23 Ağustos 1984, s.6.

Milliyet Gazetesi, 20 Ağustos 1987, s.9.

<http://isletmeiktisadi.istanbul.edu.tr/tr/content/enstitumuz/tarihcemiz>,
(09.01.2018).

s. 1.

https://www.youtube.com/watch?v=TN_6eD7hd6c (01.11.2019).